

SÉD 29.

VESZPRÉMI KRITIKAI LAP

VI. évfolyam, 2020. 6. szám

séd

Veszprémi kritikai lap

2020. 6. szám

Megjelenik évente hatszor

Szerkesztik:

Demel Eszter, Géczy János,
Gopcsa Katalin, Perlaki Claudia

E szám szerkesztője:

Géczy János

Szerkesztőségi titkár:

Horváth Brigitta

Olvasószerkesztő:

Vondervisztné Kapor Ágnes

Korrektor:

Sövényházi János

Laptev: Somody Péter

Tördelés: Dénes Tamás

Fotó: Gáspár Gábor

Felelős kiadó:

Gelencsér András rektor

Kiadja a Pannon Egyetem

E-mail:

seed.veszpreem@gmail.com

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém

ISSN 2416-0628

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú
Város Önkormányzata támogatásából

Folyóiratunk elektronikus formában

elérhető az alábbi címen:

<https://epa.oszk.hu/03500/03506>

SZÁMUNK SZERZŐI

Bátai Sándor *képzőművész*

Bence Erika *egyetemi tanár*

Brunner Attila *művészettörténész*

Durst György *producer, rendező, operatőr*

Eifert János *fényképész*

Éltető Erzsébet *kulturális szervező,
irodalomtanár*

Farkasné Molnár Csilla *művelődésszervező*

Futó János *geológus*

Gopcsa Katalin *művészettörténész*

Hovanyec Judit *magyar nyelv-tanár,
mesterhallgató*

Katona Lajos *geológus*

Kilián László *író, publicista, szerkesztő, a
Művészetek Háza igazgatóhelyettese*

Kovács Gáborján *művelődéstörténész*

Lovizer Lilla *latin–magyar–történelem
szakos középiskolai tanár*

Márkusné Vörös Hajnalka *főlevéltáros*

Molnár Erzsébet *előadóművész*

Nyakas Krisztián *zenész*

Palágyi Sylvia *régész*

Pintér Viktória *irodalomtörténész, kritikus*

Rainer Pál *régész*

Regenye Judit *régész*

Rostetterné Nagy Rita *karvezető,
zenetanár*

Sinkó István *képzőművész, művészeti író*

S. Perémi Ágota *főmuzeológus-régész*

Strenner József *ny. főkertész*

Szeles Réka *egyetemi hallgató*

Tevesz Mária *művészettörténész*

Tóth G. Péter *kurátor*

Zalavári István *építőmérnök*

- Márkusné Vörös Hajnalka
Fallal körülvevett zárt világból kulturális negyed
- Rostetterné Nagy Rita
Zeneoktatásunk a 18. századig
- Tóth G. Péter
A Hely, a Múzeum, az Emlékgép és az Üzemzavar
- S. Perémi Ágota
Avar kori emlékeink
- Tevesz Mária
A reverenda mint attribútum
- Regenye Judit
Erzsébet királyné szobra

A borítón szereplő kép:

*Veszprém–Jutas 196. avar sír.
Arany- és üveggöngyökből
fűzött nyaklánc
langobárd temetkezésből,
Laczkó Dezső Múzeum*

a séd

az alábbi helyeken kapható:

- Egyetemi Könyvtár és Levéltár
Veszprém, Wartha Vince utca 1.,
- Pannon Egyetem B épület, porta
Veszprém, Egyetem utca 10.,
 - Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata Polgármesteri Hivatala
Veszprém, Óváros tér 9.,
 - Hangvilla
Veszprém, Bruszniai Árpád u. 2.,
 - Utas és Holdvilág Antikvárium
Veszprém, Szabadság tér 13.,
 - Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, Erzsébet sétány 1.
 - Eötvös Károly Megyei Könyvtár
Veszprém, Komakút tér 3.,
 - Művészetek Háza
Veszprém, Vár utca 29.,
 - Agóra Városi Művelődési Központ
Veszprém, Táboraállítás park 1.,
 - Szaléziánium –
Érsekségi Turisztikai Központ
Veszprém, Vár utca 31.

Folyóiratunk minden páros
hónap első hetében jelenik meg.
Lapzárta: minden páratlan hónap 20-án.

Tartalom

- 20 Gopcsa Katalin
Emléktábla
- 21 Brunner Attila
Urbanisztika és szimbolizmus két lámpaoszlopban
- 23 Palágyi Sylvia
Összefonódások
A veszprémi múzeum és Baláca
- 25 Rainer Pál
Templomrom szemben a múzeummal
A Szent Miklós-szeg temploma
- 27 Durst György
Párhuzamosok
Ujj Zsuzsi és Darvas Kristóf koncertje.
Óváros kertvendéglő, 2020. október 6.
- 27 Nyakas Krisztián
Mezőségi értékmérés
Koncz Gergely és barátainak *Magyarpalatka* című lemezéről és koncertjéről. A lemez muzsikusai: Koncz Gergely – hegedű, Fekete Antal „Puma” – kontra, Liber Endre – kontra, Havasréti Pál – bőgő. Music Hungary Zeneműkiadó, 2020.
- 28 Lovizer Lilla
Nem dráma az öregség
Aldo Nicolaj: *Hárman a padon*. Rendező: Deák Krisztina. Premier-előadás. Petőfi Színház, 2020. november 8.
- 29 Kilián László
Fél füllel a szuterénban
Csendnapok/Van Gogh utolsó napjai – monodráma. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, 2020. október 21.
- 29 Lovizer Lilla
Kuszakeszi
Kuszakeszi történet. Rendező: Rumi László. Kabóca Bábszínház, 2020. október 4.
- 30 Eifert János
Tánc és fotóművészet
A fiúk a lányokkal táncolnak reggelig. Gáspár Gábor kiállítása. Laczkó Dezső Múzeum, 2020. szeptember 6. – 2020. november 30.
- 31 Molnár Erzsébet
Tenger idő múltán itt bolyongok újra
Irodalmi összeállítás Endrődi Sándor verseiből. A TIT Váci Mihály Irodalmi Színpadának műsora. Agóra Veszprém Kulturális Központ, 2020. október 21.
- 31 Palágyi Sylvia
A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29.
A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29. Veszprém, 2019. Szerkesztette: S. Perémi Ágota
- 33 Bátai Sándor
A Kenesei Ember
Györgydeák György: *Magánmitológia/Private Mythology*. Művészetek Háza, 2017–2020
- 33 Sinkó István
Elégiák és telített üresség
Szabados Árpád *Teremtő eldöntetlenség – balatoni elégia* című kiállításának katalógusa. Művészetek Háza, 2020
- 34 Bence Erika
És néma...
Bozsik Péter: *Behódolt tartomány*. Forum–Kalligram, 2020
- 34 Pintér Viktória
A lényeg és a vers
Géczi János: *A kancsólakó kígyó. Versek gyerekeknek és felnőtteknek.* Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, Szlovákia, 2019. Illusztráció: Szukukálek Lajos
- 35 Hovanyec Judit
Parnasszus 2020. ősz
A centrumban Géczi János
- 35 Szeles Réka
Vár Ucca Műhely 68.
- 37 Éltes Erzsébet
Költészet rock & rollra
Olvasólámpa Fenyvesi Ottóval. Művészetek Háza, 2020. október 29.
- 37 Farkasné Molnár Csilla
Online
Olvasólámpa – irodalmi beszélgetéssorozat a Művészetek Háza szervezésében. 2020. november 5. Vendég Praznovszky Mihály irodalomtörténész, beszélgetőtársa Kilián László
- 38 Lovizer Lilla
Végső soron szerethető
Ray Cooney–John Chapman: *Kölcsönlakás*. Pannon Várszínház, 2020. november 8.
- 39 Kovács Gáborján
Góbé
Góbé-koncert. Hangvilla, 2020. október 27.
- 40 Kovács Gáborján
Jazz-s-más
Kovács Attila: *Jazz-s-más*. Hangvilla, 2020. szeptember 29.
- 42 Tevesz Mária
Üvegséták
- 46 Gopcsa Katalin
Kedves Samu
Péterfy Gizella: *Kondor Béla*. 2006, festett terrakotta, m: 30 cm, sz: 70 cm. Ltsz.: KGY.2007.67.1.
- 47 Farkasné Molnár Csilla
Helyismeret kávéillattal
- 48 Strenner József
Sétány (és liget)
- 49 Futó János
Ördög és pokol
Alvilági földrajzi nevek a Bakony-vidék turisztatérképén
- 50 Katona Lajos
Termésköveink
Miocén II. A Kárpát-medence legnagyobb tava: a Pannon-tó
- 52 Kovács Endre: **Az utolsó fényképek egyike**

Számunkat Gáspár Gábor fényképeivel illusztráltuk.

Veszprém déli városrészének természetes mélyedésében a régi nevén aszónak vagy Ördögárokknak nevezett vízlevezető, dús növényzetű völgy sokáig fallal körülvevett zárt világ volt, a veszprémi püspök főúri parkja és uradalmának központja, amely lépésről lépésre nyílt ki, befogadva a város kulturális intézményeit.

Fallal körülvevett zárt világból kulturális negyed

A Belső-Püspökkert és környezete az 1920-as években. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár tulajdona, VMHGY Vp. 2145

A Belső-Püspökkert és környezete

Az 1770-es évektől a 20. század közepéig püspöki díszkertként szolgált az utca szintjénél mélyebben elterülő Belső-Püspökkert (a mai Színházkert), amelynek labirintussal, egzotikus növényekkel, padokkal és lugasokkal díszített parkját pihenésre, madarak tartására, szórakozásra, északi részét gyümölcsösnek használták. Üvegházában változatos gyűjteményt tartottak fenn az újonnan felfedezett, Nyugat-Európában divatos trópusi növényekből, amelyek közül a nagyobb, erős növényeket tavasszal kiültették a pálmakertbe. Környezete az 1860-as évektől alakult át. A kert nyugati szomszédjában 1860-ban Szentirmay József építész tervei alapján épült meg az angolkisasszonyok temploma és hatosztályos elemi iskolájuk földszintes épülete, majd 1890-ben a polgári iskola, 1894-ben a tanítóképző, 1908-ban a felső kereskedelmi iskola. A kert északi oldalán 1901-ben adták át a Postapalota épületét, majd „kinyitva” a kert északi részét, itt épült meg 1908-ra az ország első vasbeton színháza, befogadva a város tartalmas szórakozásra vágyó polgári közönségét.

A kert keleti oldalán az 1880-as évek hoztak látványos átalakulást. A régi Sínház helyén 1886 és 1887 között épült meg Kiss István építész tervei alapján a Megyeháza historizáló épülettömbje, a mellette álló főispáni palotát 1898-ban építették át a mai formájára (ma munkaügyi központ). Az épület emeletén volt a mindenkori főispán lakása, földszintjén a hivatala. A veszprémi zeneiskola jelenlegi épületét eredetileg kaszárnyának szánták, helyet adva a császári és királyi 34. sorjalogezred alakulatai számára, majd 1889-ben cserélt gazdát és funkciót. A főispáni lak

magasságához igazodva még egy emeletet húztak rá, és 1944-ig a Pénzügyigazgatóság hivatali helyiségeinek adott otthont. 1951-től szakszervezeti székházként működött, befogadva a város különböző kulturális programjait. Ismeretterjesztő előadásokat, a Művészklub előadóestjeit, iskolai bálakat, előadásokat szerveztek ide. A Csermák Antal Zeneiskola 1982 telén költözött az épületbe. Az épület szomszédságába épült Medgyaszay István tervei alapján a Laczkó Dezső Múzeum épülete 1914 és 1925 között.

Erzsébet királyné szobra, háttérben a Pénzügyigazgatóság épületével 1912-ben. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár tulajdona, VMHGY Vp. 2125

A 19. század közepén a Kálvária-domb nyugati oldalán lévő teret, az akkori József-laktanyára utalva, Lovarda térnek nevezték, majd az 1907. július 4-ei városi tanácsülés döntése alapján változtatták meg a tér elnevezését Erzsébet térre, miután itt állították fel Erzsébet királyné szobrát.¹

A Külső-Püspökkert és környezete

A Külső-Püspökkert területe a Kálvária-dombtól egészen a Füredi-dombig (ma a Pannon Egyetem Központi Kollégiumáig) húzódott. Szérűskertjét (amelynek helyén ma az egyetem informatikai karának épülete áll) és gyümölcsösét magas kőfal védte a betolakodóktól, de területéből közcélra le-leszakítottak egy-egy területet. Elsőként a kert keleti széléről csatoltak le egy kisebb területet, hogy ligetes sétautat alakíthassanak ki. A József-laktanyától (a mai zeneiskolától) délre az 1783-ban megnyitott alsóvárosi temető és a Külső-Püspökkert között volt a katonai lő- és gyakorlótér, valamint a puskaportorony (a mai temetőoldalban). A gyakorlótér felszámolása, majd a sétaút kialakítása összefüggött a város csatornázási munkálataival, az Ördögárok befedésével, majd a modern vízvezeték kiépítésével. 1878 őszén kezdték meg a városi hatóság közreműködésével rendezni ennek a közel két kilométer hosszú, mély vízmosásnak a környezetét, majd 1884-re elkészült a kővel boltozott csatornarendszer, az Ördögárok.² Ezt követően kínálkozott a lehetőség egy szép sétaút kialakítására. A pénzügyi alapot Plosszer István (1825–1912) ügyvéd, a Takarékpénztár igazgatója teremtette meg nagyvonalú támogatásával. A fásítást részben közadakozásból fedezték, másrészt a Városszépítő Egyesület támogatta azzal, hogy több száz fát ültetett el a területén. A liget gondozását 1889-ben vette át a város. 1903-tól ismét komoly munkálatok történtek ezen a területen, hogy az építendő gyermekmenhely vízellátását megoldják.³ 1904-ben adták át az árva gyerekek ellátására és gondozására létrehozott intézményt, a későbbi gyermekkórházat, amelynek területét szintén a Külső-Püspökkertből hasították le. Ezt követően épült meg a püspöki szérűskert díszes kőkerítése és a sétaút teraszos formája.

Korcsolyapálya

Szintén a Külső-Püspökkert Kálvária-dombhoz közeli területéből bocsátott alkalmas területet a veszprémi korcsolyasport fellendítésére dr. Hornig Károly megyés püspök.⁴ Óvári Ferenc már 1887-ben kezdeményezte a téli sportokat szerető fiatalok összefogását, de csak 1893 decemberében alakult meg a Veszprémi Korcsolya Egylet. Szomaházy István író így jellemezte a tevékenységét: „Nem szabad megfeledkezni a Korcsolya-egyesületről, mely legutóbb, mióta Rainprecht Antalt, a püspök jószágkormányzóját elnökül választotta, rohamosan fölvirágozott. A püspök kertjében épült szép üveges csarnokból muffos mamák gyönyörködve nézik, ahogy a kivilágított pályán valóságos karneváli ünnepet rendeznek a szebbnél-szebb korcsolyázó kisasszonyok. Rainprechtéknek igazán sokat köszönhet az egyesület, a tavalyi közvacsorát és jelmezestélyt, melynek jövedelméből az alaptőke nagyrésze kikerült, kizárólag ők rendezték a saját családi körükben. A szellemes Rainprechtné és szép unokahúga, Rainprecht Lujza kisasszony, három napig sütöttek-főztek, hogy a sok vendéget minden jókkal elláthassák.”⁵

Csoportkép a veszprémi korcsolyapályán, 1925.
Fotó: Fortepan/Karabélyos Péter

Korcsolyázó gyerekek az Erzsébet ligeti jégpályán, 1939.
Fotó: Fortepan/Karabélyos Péter

A Kálvária-domb és környezete

Püspöki terület volt a Belső- és Külső-Püspökkert között emelkedő Kálvária-domb, ahol a kerteket az 1770-es években kialakító Padányi Bíró Márton kiváló érzéssel találta meg a tömegeket mozgó ünnepek, körmenetek, régi-új kultuszok helyét. A várat összekapcsolta kertjének központjával, a középkori Szent Miklós-szeggel úgy, hogy a középkori körmenetek helyszínén kálváriát alakított ki. A középkori hagyományokat őrizve jeles napokon, különösen húsvétkor és Mária-ünnepek idején ide vezettek a székesegyháztól induló körmenetek, ápolva a Mária-tiszteletnek egy sajátosan veszprémi örökségét egészen a 19. század végéig. Nem véletlen, hogy a 20. század első felében a veszprémi korzó is ezen az útvonalon haladt. Az 1940-es évekig a vasárnapi székesegyházi „szagos” mise után (fél tizenkettő körül) az elegánsan kiöltözött családok, házaspárok ebéd előtt még tettek egy sétát a Korona étterem és a Belső-Püspökkert Megyeháza felőli kerítése mellett a Jóságkormányzóságig. Az úri családok eladó leányai a szülők és a gardedámok kíséretében itt találkozhattak a Veszprémben

A múzeum előtti sétány az 1930-as években. Tislér Anikó tulajdona

állomásozó katonatisztekkel, és fel-alá járkálva, beszélgetve mutathatták be egymásnak kosztümjeiket, új ruháikat. Ebéd után az Erzsébet liget volt a családok kedvelt találkozóhelye, ahol nyáron banánfa díszlett, és a liget fái alatt aranypávák sétálgattak.

A mai Kálvária-domb egyedi sziklakertjeinek helyén 1945 tavaszáig (az amerikai repülők szőnyegbombázásáig) polgári lakóházak álltak, amelyek hátsó udvarai körbezárták a dolomitsziklát. A 19. század elején épült házakban püspöki alkalmazottak és hivatalnokok éltek. A Komakút tér felőli saroképület az 1860-as évekig a püspöki jószágkormányzó (Kuntz József) tulajdona volt, majd az 1880-as években Kubicsek (Kubai) Hubert (1833–1909) kávé tulajdonába került, és 1944-ig családja lakott benne. Ő üzemeltette a Kossuth utca 2. szám alatti közkedvelt kávéházát, a későbbi Hungáriát. A tulajdonos család mellett bérlők is laktak a tágas épületben. Többek között dr. Nagy László múzeumőr (1904–1978), aki 1936 és 1949 között látta el a Veszprém megyei

A lebombázott Erzsébet téri épületben élt Kubai Hubert kávéház-tulajdonos és családja. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár tulajdona, VMHGY Vp. 1766

Múzeum és Könyvtár igazgatói feladatát, emellett régészeti ásatásokat, néprajzi gyűjtéseket is végzett. A II. világháború borzalmai elől a múzeum kincseit ládába csomagolva a Kálvária alatti pincékben rejtette el. Veszprém bombázását ennek a háznak a sziklapincéjében élte túl, majd irányította a helyreállítási munkákat. A szomszédos házban (Megyeház utca 7.) a veszprémi püspök művészei, festők és muzikusok laktak, többek között Bucher Ferenc Xavér (1748–1811) festő – aki a veszprémi egyházmegye területén lévő templomok számára készített oltár- és falképeket, dolgozott a várbeli ferences templom felújításán is (1799–1811) –, valamint fia, az azonos nevű Bucher Ferenc, aki követte apja mesteriségét. Ebben a házban élt Theindl Izidor (1807–1871) basszista is, aki a veszprémi székesegyház ének- és zenekarát vezette. A 20. században Herczegh István köztisztviselő álló kéményseprő-mester vásárolta meg a házat, aki az épület bombázásáig élt itt családjával.

A szőnyegbombázás után megsemmisült házakat nem építették újjá. Építési törmelékükkel töltötték fel a Belső-Püspökkert keleti részét, a későbbi Lenin, ma Brusznyci tér területét.

Márkusné Vörös Hajnalka

Végjegyzet:

- ¹ Molnár Jánosné: *Mesélő házak*, 2019: 335–339.
- ² Véghegyi Dezső: *Emléklapok a rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből*. Veszprém, 1886: 318–319
- ³ *Veszprémi Hírlap* 1903. december 4. 4. *A nyugati Plosszer-sétány rendezése*; MNL VeML V.173.b: II.734/1905. *A Plosszer-sétány vízvezetékekkel való ellátása*
- ⁴ Hornig Károly: *Veszprém múltja és jelene*. Veszprém, 1912: 136.
- ⁵ Szomaházy István 1893-ban Veszprémről írt életrajza a *Pesti Napló*-ban jelent meg. Szövegét teljes terjedelmében közli Csizsár Miklósné: *Múltidéző*, Veszprém, 1999: 3–71, a Korcsolyaegygyeltről szóló rész a 63–64. oldalon.

Az első ezredfordulón, mikor megszületett a Kárpát-medencében a magyar keresztény királyság, az egyetemes egyház már ezeréves múlttal rendelkezett, gyakorlattal és intézményekkel. Ez az oktatásra is érvényes.

Zeneoktatásunk a 18. századig

Ahogy az *Intelmekben* is olvashatjuk, a külföldről érkezett téri-tő papok és szerzetesek tapasztalatot és tudást hoztak magukkal az országba. Szent István második törvénykönyvéből kiderül, a püspök feladata, hogy egyházmegyéje minden újonnan épült temploma számára papokat és könyveket biztosítson. Ezt az egyre növekvő igényt már nem lehetett csupán külföldről behívott papokkal és behozott könyvekkel kielégíteni, minden püspöki székhelyen – így Veszprémben is – székesegyházi iskola és íróműhely létesült. A székesegyházi iskolákban az első tanítómesterek kétségkívül a salzburgi, ill. a bajor papok voltak, majd a székesegyház kanonoki testületének, a székeskáptalannak a papjai oktattak. Ebben a munkában különösen fontos volt a mindenkori olvasó – és éneklő – kanonokok szerepe. Ők ekkor még sevillai Izidor (556–636) *Etymológiája*, illetve az angolszász Beda Venerabilis (672–735) művei alapján tanítottak, az ókori eredetű hét szabad művészetet a középkori egyházi igényeknek megfelelő formában és tartalommal. Az alapismeretektől a tudományos képzésig minden helyet kapott a tananyagban. A tanulók zömmel az egyházmegye hívei közül kerültek ki. Minthogy a tanulók elsőrendű feladata volt az istentiszteleteken való közreműködés, fontos tárgya volt már az elemi tanításnak is az énektanítás.

A 12. század második felétől kezdve a tudományokra fogékonyabb ifjúság már nem elégedett meg a veszprémi iskola színvonalával. Többre vágytak és egyre nagyobb számban mentek a

párizsi egyetemre. Az egyetemre törekvők nagy része kanonok volt. A káptalanok kifejezetten ösztönözték neveltjeiket, hogy ne elégedjenek meg az otthon szerzett ismeretekkel, igyekezzenek magasabb képesítést szerezni. Ebben a püspökök anyagilag is támogatották őket. A 13. századtól Veszprémben Párizsban végzett kanonokok tanítottak. Ezt bizonyítja IV. László király 1276-ban kelt oklevele. („...Tudja meg tehát mindenki, hogy Veszprém városában attól az időtől fogva, hogy Magyarországon a katolikus hit meggyökerezett, Isten kegyelméből a szabad művészetek Párizs mintájára való tanításában Veszprém mindez ideig kitűnt a magyar egyházak között dicső hírnevével, mind tanárainak kiváló tudása, mind a tanulók nagy száma miatt...”)

Az Árpád-kori Veszprémnek székesegyháza mellett legnagyobb büszkesége a 13. századi híres jogi főiskolája volt, melyet a történetírók Magyarország első egyetemének neveznek. A veszprémi főiskolán is a jog mellett a hét szabad művészet tárgyait tanították. Ezek között szerepel zene. A főiskolán a zenei képzés tökéletesítette az elemi oktatás eredményeit, és a hallgatók megismerkedtek a fúvós és húros hangszerek használatával. A zenét a matematika ágának tekintették, és a fő hangsúlyt az elméleti zeneoktatásra fektették.

A 13. század második felétől kezdve a magyar ifjak inkább a modernebb itáliai egyetemeket látogatták, elsősorban Bolognát keresték fel.

A virágzó veszprémi káptalani iskolát maga a nádor, Csák Péter pusztította és égette fel a feudális anarchia belső harcai kapcsán, mikor haddal támadt Péter veszprémi püspökre. 1276 késő tavaszán hadai lángba borították és kirabolták a veszprémi templomokat, káptalani épületeket, az iskolát. Ezenkívül elpusztult „az összes tudományszakokból való” könyveknek egy egész termet betöltő mennyisége, továbbá 16 kanonok magánkönyvtára.

IV. László király még ugyanebben az évben a siófoki vám adományozásával akarta segíteni a veszprémi iskola újraéledését, adománylevelében szívből kívánta, hogy az iskola helyreálljon, és a jog művelése, valamint az istencsére újra megkezdődjön. Az élet újra megindult, de arról nincs tudomásunk, hogy az iskola régi dicsőségét és hírnevét visszanyerte volna. Okleveleinkben 1328-tól megtaláljuk az újrászervezett székesegyházi iskola nyomait, de főiskolánk az Árpádok korával végleg a múlté lett. Helyette Nagy Lajos király 1367-ben Pécsen alapított egyetemet.

Rudolf osztrák herceg 1365-ben a bécsi Szent István-dóm iskoláját párizsi minta szerint egyetemi rangra emelte. Ettől kezdve a tanulni vágyó magyar ifjak inkább a bécsi egyetemet keresték fel. 1383–1523 között 28 veszprémi növendéket, főleg kanonokot találunk a bécsi egyetem hallgatói között. Ezek közé tartozott Hédervári László, „cantor et canonicus ecclesiae Vesprimiensis”, aki 1433-ban tanult a bölcsészeti karon. A bölcsészeti kar tananyagához tartozott a zene. Így Hédervárinak hallgatnia kellett Boethius *Die institutione musica* traktátusát, illetve annak Johannes de Muris által átdolgozott változatát, a *Musica speculativát*. Amikor Hédervári 1433-ban Bécsben tanult, a *Musica speculativát* a zágrábi Miklós mester (Nicolaus de Zagabria) adta elő. Így a veszprémi kántor-kanonok a zene egyetemi tananyagát egy magyarországi kollégájától hallgatta.

Ugyancsak Bécsben tanulta a zene elméletét a veszprémi káptalani iskola rektora, Lukács. Neve 1449-től szerepel a bécsi egyetem hallgatói között.

A veszprémi káptalani iskola tankönyvei közé tartozott a Pray-kódex, mely legvitatottabb középkori kéziratunk egyike. Több kutató megállapította a kódex tankönyv jellegét, a leghatározottabban Peter Ratkoš szlovák professzor foglalt emellett állást, hogy a kódex nem csupán sacramentarium, hanem a veszprémi káptalani iskola kézikönyve. A Pray-kódexben többféle neumas hangjelzést találunk, ezért említem itt, a zenetanítást bemutató cikkben.

A veszprémi káptalan középkori szabályzatát nem ismerjük, de fennmaradt az esztergomi, váradi és zágrábi káptalanok 14. századi statutuma (szabályzata). Mivel ezek az éneklő kanonok (cantor) és helyettese (succentor) teendőit illetően szó szerint megegyeznek, joggal feltételezhető, hogy az énektanítás terén is azonos gyakorlatot folytattak a többi káptalanokban – így a veszprémiben – is. Az éneklő kanonoknak ill. helyettesének feladata volt, hogy a karimádságon részt vevő klerikusokat tanítsa meg a szükséges énekekre. Az énektanításra kijelölt napok: karácsony előtt 8 nap, húsvét előtt 8 nap, Szűz Mária ünnepei előtt 1-1 nap, minden saját zsoltosmával rendelkező ünnep előtt egy nap, s végül minden szombat. Az énektanítás az előző nap délutánján kezdődött, a vesperásra hívó első harangszókor gyűltek össze a kórusköteles növendékek, hogy a szükséges énekek szövegét leírják. Ez körülbelül négy órát vett igénybe. A káptalani iskola növendékei csak a vesperáson és a misén vettek részt, ezért a növendékek csak az azokon előforduló énekeket írták le. Az énektanulásra kijelölt napon már csak a dallamok tanulásával és gyakorlásával foglalkoztak. Ezekben a napokon más tárgyat nem oktattak, csak a cantor és succentor rendelkezett a növendékekkel. Elméleti anyag előadására, amíg az oktatás Izidor és Beda nyomán történt, nem volt szükség. Azt a néhány alapfogalmat és meghatározást, amit Izidornál és Bedánál találunk, a gyakorlati éneklés során a cantor és a succentor ajkáról elsajátíthatták. Az ismert szabályzatok közül az esztergomiban ezt olvassuk a succentor feladatai között: a tanulókat köteles a zenében (musica) és énekekben (cantus) irányítani. Ezekből a szavakból arra lehet következtetni, hogy a musica és a cantus egyet jelent. Így a káptalani oktatás keretében nem számíthattunk a hagyományos zeneelméleti anyag tanítására.

Ezzel szemben a 14. századi káptalani szabályzatok – nyilván a párizsi minta ismeretében és nyomán – a gyakorlati éneklés (cantus) mellett megkívánták az artes liberales (szabad művésze-

tek) keretében az ars musica (zeneelmélet) tanítását. Fokozott bizonyossággal állíthatjuk ezt a veszprémi iskoláról, amelyről a már említett IV. László-féle oklevél kifejezetten írja, hogy a párizsi egyetem szellemében tanította a szabad művészeteket.

A magyar középkorból fennmaradt többé-kevésbé teljes zenei tankönyv, ill. jegyzet, Szalkai László sárospataki kódexe az 1489–90-es évekből éppúgy Johannes de Muris zeneelmélet-összefoglalását adja, mint ahogy azt tanulták a párizsi és bécsi egyetemen.

A káptalan élén a prépost állt, őt követte rangban az olvasó kanonok (lector). A lector állt a káptalani iskola élén, irányította és vezette a tanítást. Utána az éneklő kanonok (cantor) következett. Elsőrendű feladata volt a kanonoki kórus vezetése, a templomi éneklésről való gondoskodás. Ezen a címen kapcsolódott be a káptalani iskola munkájába. Biztosítania kellett, hogy a káptalani istentiszteleteken megfelelő énekesek álljanak rendelkezésre. Mivel az éneklő kanonoki kinevezés nem biztosította az éneklésben való megfelelő jártasságot, másrészt a fiatal énekesekkel való fárasztó munka meghaladhatta a korosabb kanonokok erejét, az énektanítást már korán átadták a helyettesüknek (succentor), akit ők maguk szerződtettek és fizettek. A legkorábbi adatot succentor működéséről 1318-ból ismerjük.

Amikor a káptalani iskolák színvonala az egyetemet végzett kanonokok működése nyomán megemelkedett, biztosra vehetjük, hogy az ars musicát, vagyis az elméleti tananyagot az éneklő kanonok adta elő, a succentorra a gyakorlati éneklés megtartását bízta.

A hangszeres zene művelői Magyarországon általában Európa nyugati feléről – elsősorban Itáliából – érkező muzikusok voltak. Talán ez alól a templomi orgonák és annak megszólaltatói a kivételek. Magyarországon a 13. századtól tudunk adatokat orgonák működéséről. A 14. században már szép számmal szóltak orgonák templomainkban. A 15. századtól már név szerint ismerünk orgonaépítőket. Ezek alapján valószínűnek tartjuk, hogy nem az első orgona volt Veszprémbe sem az, amelyet Vetési püspök 1469 táján megrendelt Miklós orgonaépítőnél. Arról, kik voltak, aki megszólaltatták az orgoná(ka)t, nincs adatunk, arról sem, hol tanultak.

A középkor vége teljes virágzásában találta a veszprémi székesegyház zenei életét. Vetési után még nagy püspökei voltak a városnak, de Mohács után az ország mindinkább haladt a romlás és pusztulás útján. Kecseth Márton püspök 1540-ben ezt írta a királynak: a török itt van, a kanonokok elmenekültek, hiteles hely nincs, az istentisztelet is megszűnt. A végső katasztrófa 1552-ben következett be, mikor a török bevette Veszprémet, a vár és a város szinte teljesen elpusztult. A veszprémi püspökök Sümegre költöztek, Veszprém hosszú ideig végvár maradt, s ott székelt a váróság. A káptalani iskolát nem állították vissza, helyette a káptalan alsóbb fokú „triviális” iskolát tartott fenn, amelyben a trivium alsóbb fokú tárgyait az iskolamester tanította, aki világi férfiú volt. Újra elindult a fejlődés minden téren, de a szép fejlődést megzavarta az újabb török támadás, mikor Kara Musztafa Bécs ellen indult, és a vele szövethető Thököly Imre csapatai 1682-ben elfoglalták Veszprémet. Buda visszafoglalása után a császári katonaság szállta meg a várat és a várost, így a 17. század végén nem beszélhetünk Veszprémbe – a többi mellett – zeneoktatásról sem.

Rostetterné Nagy Rita

Felhasznált irodalom:

- Pfeiffer János–Szigeti Kilián: *A veszprémi székesegyház zenéjének története – Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VI.* Aurora könyvek, München, 1985.
- Gutheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém* 1979.
- Solymosi László: *Oktatás a középkori Veszprémbe* – előadás a *Keresztény nevelés és oktatás múltja, jelene és jövője Veszprémbe* egyháztörténeti konferencián 2012. április 21-én.
- Dobszay László: *A magyar zene története.* Gondolat, Budapest, 1984.
- Mátray Gábor: *A muzsikának közönséges története és egyéb írások.* Magyar Hírmondó sorozat, Magvető Kiadó, 1984.
- Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. *Tudománytár*, hasonmás kiadás, Könyvtérkezesítő Vállalat, Budapest, 1985.
- Magyarország zenetörténete* (szerk.: Rajeczky Benjámán) I.–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 1990.

A városilag segélyezett zeneiskola – avagy a zenetanítás otthonai

Zeneiskolai élményeim a Szegelethy utcai épülethez kötődnek. Oda jártam zongoraórára, ami nagyon kényelmes volt, ugyanis az ének-zenei általánosból csak az udvaron kellett átmenni. Nemcsak kisdíákori emlékeim, de zongoratanárnő feleségem révén is kötődtem az intézményhez. A Veszprémi Tervező Iroda mérnökeként pedig igyekeztem tőlem telhetően segíteni az iskolát.

A Csermák Antal Zeneiskola együttese
2020. június 15.

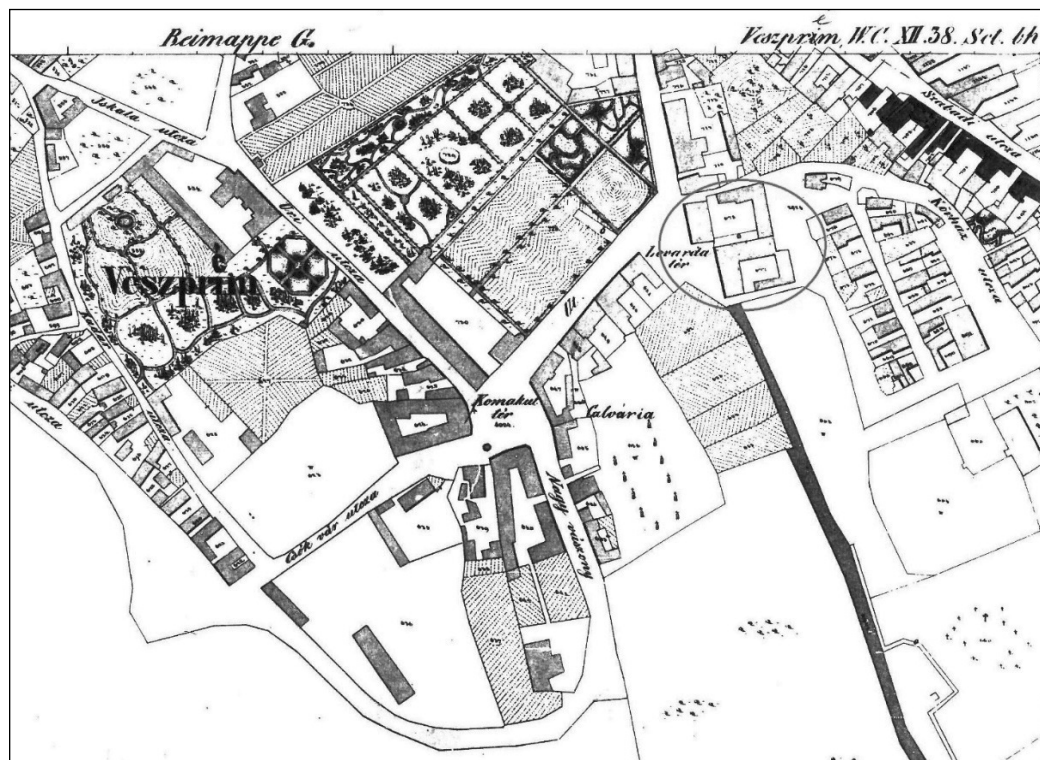
Séd, 2020. 4. sz., 21. old.

A „városilag segélyezett zeneiskolát” 1916-ban alapította Kecskeméthy Margit, akinek kezdeményezését Óvári Ferenc országgyűlési képviselő támogatta, és közbenjárására a város a Kossuth utca 1. föld-

sztintjén biztosított öt helyiséget a 115 tanítvány részére a tanítás megkezdéséhez, ahol 1918-ig működtek. 1919-ben Gaal Sándor igazgatósága alatt a Postapalota épületébe költöztek, itt a városi zeneiskola 1930-as megszűnéséig tanítottak. Az 1934-ben Brodszky Ferenc által újraindított zeneiskola a Szegelethy utcai épületben kezdte meg működését. A házat a háború után Unger Ilona vezetése alatt sikerült helyreállítani, és az intézmény államosítása után 1955-ben vette fel a Csermák Antal Állami Zeneiskola nevet. A Szegelethy utca 2. szám alatti épület 1982-ig, 48 éven át adott otthont a zenetanításnak. 1982-ben költözött át az iskola a kiürült szakszervezeti székház volt Lenin liget (Erzsébet sétány) Megyeház tér 5. alatti épületébe.

A ligetben lévő patinás épület viharos története a 18. század végére nyúlik vissza. A számos építési perióduson át esett épület magja, az akkor még földszintes nyugati szárny keletkezése a 18. század végére tehető. Az eredetileg egyemeletes, kis belső udvart közrezáró zömök épületet magas tető fedte, rajta két sorban tetősíkből kiálló tetőablakok voltak.

A déli szárny földszintjén az árkádos udvari folyosó, a vaskos falak és a boltíves helyiségek mind az épület archaikus voltára vallottak. A ház északi szárnya valamivel későbbi, a 19. század első éveiben épülhetett. Az eredetileg katonai rendeltetésű, József-kaszárnyaként említett

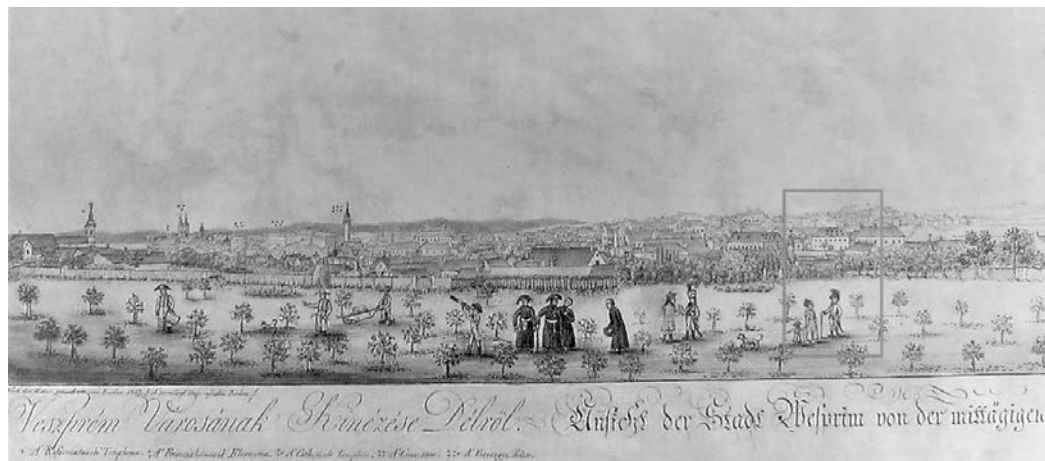
Az 1857-es kataszteri térkép szelvénye (i-quadrat-irattár). (LDM, történeti fotótár)

épület a Lovarda téren állt, és jól kivehető az 1857-es térképen. A belső udvar már kelet és dél felől is körbeépült, dél felől egy keskeny kijáratral a két szárny között.

A katonák 1875-ben hagyták el végleg a kaszárnyát. Az üresen maradt épület földszintjét a MértékHITELESÍTŐ Hivatal, az emeleti helyiségeket pedig 1876-ban a Vármegyei Árvaszék foglalta le. 1887-ben a földszinten a Királyi Adóhivatal, az emeleten pedig a Királyi Adófelügyelőség rendezkedett be. 1887-ben az épület már kétszintes volt. 1894-ben elkészült az északi szárny második emelete, 1898-ban pedig a déli egyszintes szárny helyén megépült a jelenlegi kétszintes épülettömeg, és ezzel az udvar teljesen körbezáródott.

1889 nyarán a pénzügyi közigazgatás átszervezésével a volt laktanyából Pénzügyigazgatóság lett. Az épület kevésbé felelt meg az új funkcióknak: „igen rozszant állapotban van s helyiségei szűkek” – szerepelt a beadványban. 1894-ben a főhomlokzat feletti részre felhúzták a második emeletet. A tetőzete alacsonyabb lett, s egyszerű pártafalat kapott, a kőművesek eltüntették a kaszárnyakaput. A bejárat az épület déli oldalára került.

A ház II. világháború előtti állapotát mutatja a történeti fotótár fotója. Az 1934-es fénykép tanúsága szerint a belső udvar (valószínűleg az északi szárny, a jelenlegi tanulófolyosó helyén) még árkádos volt.

Ezt az épületet ábrázolja Berken János „Veszprém városának kinézése délről” című metszete. (LDM, történeti fotótár)

1934-ben a VLE zenekara a Pénzügyigazgatóság udvarán (LDM, történeti fotótár)

A II. világháború bombatámadásai során súlyosan megrongálódott a Pénzügyigazgatóság épülete is, lakhatatlanná vált. A lepusztult épületet szakszervezeti székháznak hozták helyre. Az épületet másfél milliós költséggel, nagyon leegyszerűsített formában építették újjá. A boltívek csak az alagsorban maradtak meg, a pártafalat timpanon váltotta fel, a főhomlokzatra az emeleten erkélyt építettek. A belső átalakítások során tanácskozótermet, klubhelyiséget és könyvtárat alakítottak ki. A zárt udvar helyén, az udvar lefedésével négyszáz személyt befogadó színháztermet hoztak létre, és ekkor bővítették kelet felé, földbe süllyesztett épületrésszel a házat. Az épület ekkor nyerte el végleges tömegét.

1951-ben tíz szakszervezet megyei titkársága költözhetett be, és a létesítmény a szakszervezetek mellett a Kisfaludy Művelődési Háznak és a város különböző kulturális programjainak is helyet biztosított.

1982-ben elkészült a Budapest úton az SZMT (Szakszervezetek Megyei Tanácsa) új székháza. Az intézmény elhagyta Lenin ligeti épületét. Az üresen maradt hatalmas házban zenei központot terveztek létrehozni zeneiskola és zenei együttesek részére.

Az épület kiürítése után megkezdődött a más célú hasznosítás keresése. Ennek során 1984 decemberében így fogalmazta meg tervezési feladatát a Veszprémi Tervező Vállalat építész tervezője, Weber János: „Vállalatunk a Veszprémi Megyei Beruházási Vállalat megbízása alapján korábban egy programtervet készített, a Veszprémi volt SZMT-székház zenei központtá történő átalakításáról. A tervezési alapprogramot a Veszprém megyei Tanács VB Művelődési Osztálya készítette és adta meg. Ezek alapján az épületben a Csermák Antal Zeneiskola és egy, a Lovassy László Gimnáziumhoz csatolt zeneművészeti szakközépiskola helyiségei kaptak helyet...”

Az elképzeléseknek megfelelően a Csermák Antal Zeneiskola költözött az épületbe 1982. december 15-én, a má-

sodik emeleti termeket a zeneművészeti szakközépiskola tanulói vették birtokba hangszeres óráik megtartására. A szocialista demokrácia győzelmeként az SZMT otthagytott kopott bútorai között 1983 január elején kezdődött meg a tanítás. A rövid idejű társbérlet után kizárólag a zeneiskola tanulóinak, körülbelül ezer diáknak lehetett zenei otthona az épület.

Azt hihetnénk, hogy happy end van, de a kalandoknak még a sűrűjében járunk.

A századfordulón az újságok arról cikkeztek, hogy az emeletráépítéskor (1894) a pénzügyigazgatónak hatszobás, fényes, előkelő lakást alakítottak ki, míg a hivatali helyiségek maradtak továbbra is „sötét odúk”. Az irodaszolga „bűzös, penészes barlangban” lakott az udvari toldalékpépületben. 1982-ben a tanárok és növendékek örültek körülményeik jobbra fordulásának.

A szűkös források miatt a tervezett átépítés elmaradt. Az egymásba nyíló irodákból álló épületben mindenféle hangszigetelés nélkül kellett tanítani. (Kívülállóként nekem 5–10 perc várakozás kiütötte a biztosítékot, amikor alulról ütő növendékek dobolása, felülről énekesek skálázása, oldalról fafúvósok és harsonák szolgáltatták a zenei aláfestést.)

A teljes rekonstrukció ugyan elmaradt, de megmozdultak a segítőkész emberek. A családtagok hangszigetelték az ajtókat, a tető felújítására felajánlás érkezett, és új cserép került a fedélszékre.

Az átépítés-felújítás tervezése befejeződött. A tervezett átalakítás a főfalak közötti teljes épületbelső érintette volna, és a nagyterem klimatizálása, a szellőzési rendszer kialakítása miatt bővítést is előirányzott a pincszinten, valamint az épület keleti oldalán lévő földbe süllyesztett szárny felett. Az átalakításból a források korlátozott volta miatt 1990-ben csupán a nagyterem és próbaterem akusztikai és belsőépítész tervei valósultak meg.

A rendszerváltást megelőzően, amikor már lehetett kérdezni, feltettük a kérdést a városi tanács vezetőinek, nem tartják-e ellentmondásosnak az alispá-

ni palota harmadszori újrafestését annak fényében, hogy a mellette álló zeneiskola vakolata omlik. A kérdést érezhetően nem értették.

Közben az iskola jó gazda módjára csinosította az épületet, akusztikus burkolat készült, és nem mellesleg ezer növendék és 60 tanár használta az iskolát.

2012-ben a Dohnányi Zeneművészeti Szakközépiskola és a középfokú zeneoktatás ismét megjelent a házban, amely Veszprémi Zeneművészeti Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Iskola néven működött tovább.

A rendszerváltás után 2016-ban sikerült pályázati forrást találni az épület külső felújítására a belváros-rehabilitáció II. ütemeként.

„Veszprém integrált településfejlesztés, belváros funkcióbővítő rehabilitációja I/B ütem III. jelű akcióterület – A Veszprémi Zeneművészeti Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Iskola (Csermák Antal Zeneiskola) külső felújítása” volt a munkacíme a fejlesztésnek. A hosszú és összetett megnevezés a megmaradt források újraosztása során elnyert támogatásból megvalósítandó fejlesztéseket rejtette. Ennek keretében a tervező i-quadrat hungaria kft., Szabó András építész tervező és csapata megtervezte, a Kuti és Fia Kft. pedig megvalósította a külső homlokzati rekonstrukciót: visszaállították az eredeti pártázatot, bontották a bejárat feletti díszerkélyt, üveg előtetők készültek, a főbejárat átkerült az épület tengelyébe, új homlokzati nyílászárókat építettek be, megújult és hőszigetelő alapvakolatot és tagozatokat kapott a homlokzat, a lapos tetők (a nagyterem felett és a hátsó traktus felett) új hő- és csapadékvíz-szigetelést kaptak. Belső átépítés csak a nagyterem osztott használatát feltételező tetőablakok és a szélfogó beépítésével történt.

A homlokzat felújítása mellett a zeneiskola külső környezetének átalakítására is sor került. Az ötvenes évek kőlabazattal határolt virágágyásait és az aszfaltot esztétikus térburkolat váltotta fel. A gyalogosok közlekedési útvonalai meghatározó elemként szerepeltek a koncepcióban, hiszen ez a tér nemcsak az iskolaépület

Az „ilyen volt, ilyen lett” fényképek illusztrálják a változást (i-quadrat-fotótár)

előtti pihenő-, játszó-, várakozóterként funkcionál, hanem a gyalogos közlekedés csomópontjaként, elosztóterként is, amit utcabútorokkal, növényekkel, változatos burkolatokkal sikerült hangsúlyossá tenni.

A homlokzati felújítás keretében a teljes homlokzati felületről leverték a vakolatot. A ház „meztelen” állapotát gondosan dokumentáltuk, mert a vakolat alól előkerültek az épület történetét, átépítéseit jelző nyílásátalakítások, befalazások nyomai.

A nyugati homlokzat levert vakolata alatt rejtőző építéstörténet (i-quadrat-fotótár)

Idáig a ház történetét meséltük, ami most jön, az pedig a közeljövő.

A Csermák Antal Zeneiskola belső felújításának és korszerűsítésének teljes körű fejlesztése a város Kulturális negyed koncepciója alapján támogatást nyert.

A fejlesztés célja, hogy a 2015-ben megkezdett rekonstrukció a Modern városok program keretein belül történő folytatásával teljes körűen megújulhasson az iskola épülete. A rekonstrukció lezárása alkalmat nyújt az épület funkcióhoz illeszkedő át-szabására. Idáig más levetett szűk kabátját hordtuk, de most legalább kiengedhetjük és méretre igazíthatjuk.

Az épület megújításának építész tervezője, Madarasi Papp Rita így fogalmazta meg feladatát: „A zeneiskolában jellemzően – a szolfézsórák kivételével – egy tanár egy diákkal foglalkozik egyszerre, ezért szobányi méretű kis tantermekre van leginkább szükség, ezekből minél többre. Az iskola jelenlegi épülete nem ilyen célra készült, az ablakok osztása és a traktusmélységek nagyobb tereket feltételeznek. Ezért egy sor olyan átalakítás történt az elmúlt 40–70 évben, ami több egyszemélyes tanterem kialakítása érdekében a ház belső logikájának ellentmondó, kényszer szülte, építészetiileg kérdéses és funkcionálisan is megkérdőjelezhető megoldásokat szült. Ezek:

- az előcsarnok terébe bezsúfolt büfé és ruhatár,
- egy lezárt folyosószakaszt elfoglaló könyvtár,
- az északkeleti épületsarok feltárása egy keskeny, sötét folyosóval, több egymás feletti szinten,
- a második emelet középfolyosóssá alakítása,
- ilyen kényszermegoldásnak tekinthető a belső udvar beépítése a hangversenyteremmel.”

Az átfogó rekonstrukció felhasználható e kényszermegoldások nagy részének felszámolására, de csak a hangszeres termek számának csökkentésével. Ezt

alapterületi bővítéssel, a déli szárny emeletráépítésével lehet pótolni. Az emeletráépítés építészeti megfogalmazása komoly dilemma elé állította a tervezőket. Legyen valami egészen modern bővítmény, ami megjelenésével is jelzi, hogy ez volt a múlt, én vagyok a jövő! A másik megoldás, hogy tegyünk úgy, és alakítsuk úgy a ráépítést, mintha mindig is ott lett volna. A két megoldás között a városi tervtanács segített választani, az utóbbit támogatva.

Az emeletráépítés alternatívái (i-quadrat-tervtár)

Az átalakítások és a bővítés eredményeként a hangszeres termek száma összességében négyvel nő. A könyvtár a földszintre kerül, itt elfoglal egy nagy belmagasságú, galériás termet a társalgó közvetlen szomszédságában. Az irodák és a tanári szobák az első emeletre költözhetnek, az így felszabadult helyen tisztességes méretű ruhatár és büfé alakítható ki, és az előcsarnok alapterülete is megnő.

Az előcsarnok és társalgó megújítása (i-quadrat-tervtár)

Az összetett alaprajzú, több szintelto- lást tartalmazó történelmi épület akadálymentesítése csak kompromisszumokkal, tanterem feláldozásával lett volna lehetséges, ezért a bejárati szinten létrehozunk két akadálymentes hangszeres termet és egy akadálymentes szolfézsstermet, a hozzá tartozó vizesblokkal.

A teljes rekonstrukció keretében akusztikailag ellenőrzött szerkezetekkel újul meg a teljes iskolabelső. Az előtér, büfé, ruhatár, a nagyterem és könyvtár kialakítását is újrarendelték, és a teljes isko-

A hangszeres termek belsőépítészeti kialakítása (i-quadrat-tervtár)

labelsó egységes belsőépítészeti-akusztikai koncepció mentén újulhat meg.

A nagyteremben korszerű színpad-technika készül. Hangelnyelő és hangvisszaverő függönyözést terveztünk, amelynek célja, hogy a különböző típusú akusztikus és hangosított produkciókhoz lehessen igazítani a tér akusztikai tulajdonságait.

A változásokat az infrastruktúra – épületgépészet, épületvillamosság és a gyengéáramú hálózatok – elemeinek megújítása is követi majd. A hangversenytermet és az Auer-termet mesterséges szellőzéssel kellett ellátnunk. Ennek szellőzőgépház-igényét a színpad mögötti egyszintes épületrészben alakítottuk ki. Lehetőség nyílik a falak utólagos nedvesség elleni szigetelésének megoldására is, amely az első ütem során nem kapott elég figyelmet.

Az iskola összecsomagolt, mindenhol dobozok állnak, ideiglenes helyre, az egyetem O épületébe költöznek, hogy megkezdődhessen az átépítés.

„Az iskolához elsősorban helyiség kell, ezt azonban nem tudom megszerezni. Azon tiszteletteljes kéréssel bátorodom a Tekintetes Közgyűlés elé járulni: – kegyeskedjék egy 3-4 szobából álló helyiséget rendelkezésemre bocsájtani s ennek fűtéséről és világításáról gondoskodni.” (Kecskeméthy Margit zenetanárnő kérvénye Veszprém Város Közgyűléséhez, 1916. június 12.)

Így kezdődött a történet, ami „a városilag segélyezett zeneiskola” alapításával folytatódott. Városunknak immáron 104 éve van zeneiskolája, amelynek méltó otthona lesz a felújított ligeti épület.

A tervezők, akik munkájukkal hozzájárultak ehhez: Weber János, Imre Frigyes, Zalavári István, Tuczai Attila, Varjú István (1984); Szabó András, Bors Bálint, Ther Balázs, Zalavári István, Szurmai Zoltán, Petrovai Péter, Pernesz Kata, Ruttkay Ágota (2015); Madarasi Papp Rita, Magyarai Éva, Fürjes Andor, Sipőcz József, Zalavári István, Petrika László, Szabó Lajos, Farkas Zsolt (2018).

Zalavári István

Forrásjegyzék:

- LDM Műemléki Adattára. Gutheil Jenő: *Egy régi veszprémi középület*. *Veszprémi Hírlap* XLVI. évf. 1938. II. 13.
- LDM Műemléki Adattára. Rosenthal Sándor: *A veszprémi pénzügyigazgatósági épületre vonatkozó adatok*, 1935.
- Molnár Jánosné: *A zeneiskola épülete*. *Veszprémi Szemle* 43. szám, 2016/4.
- Molnár Jánosné: *Kecskeméthy Margit, a veszprémi zeneiskola alapítója*. *Veszprémi Szemle* 43. szám, 2016/4.
- Márkusné Vörös Hajnalka: *Válogatás a Veszprémi Városi Zeneiskola dokumentumaiból*. *Veszprémi Szemle* 43. szám, 2016/4.
- Szirbekné Bokor Júlia: *Új utakon a Szegelethy utcai zenedéből a Megyeház téri zeneiskolába*. *Veszprémi Szemle* 45. szám, 2017/2.
- A veszprémi Csermák Antal Zeneiskola 75 éves jubileumi évkönyve*. Veszprém, 1993/94.
- A veszprémi Csermák Antal Zeneiskola 85 éves jubileumi évkönyve*. Veszprém, 2001.

A Hely, a Múzeum, az Emlékgép és az Üzemzavar

A lokális emlékezet helyei kitüntetett fókuszpontok a mindennapi élet tereiben. Ezekből a kitüntetett fókuszpontokból indulhatnak ki az emlékezés asszociációs láncolatai. A mindennapi élet olyan konkrét tereiről, azok konkrét pontjairól van tehát szó, melyek képi kapacitása a képzeletet fókuszálásra kényszeríti. A tér konkrét pontjának emlékpontként való megjelölése közmegegyezésen alapul, és kollektív interpretáció eredményeként jön létre. Élő emlékezetként való fenntartása ugyancsak közösségi tevékenység. A közösség teremt meg az emlékezet társadalmi kereteit és alakítja az emlékezés médiumait.

Séd, 2018. 4. szám, 2. old.

Séd, 2020. 4. sz., 2. old.

Séd, 2020. 4. sz., 5. old.

A hely

A közösség a társadalmi gyakorlat révén kiválasztja, megjelöli a kollektív emlékezet gyakorlatainak élménytereit. Az emlékezésre kijelölődő fókuszpontok lehetnek konkrét terek, utcák, de még inkább objektumok, melyek leginkább nevesítésükkel, megnevezésükkel lesznek, lehetnek a lokális emlékezet helyei. A feliratokkal, emléktáblákkal való megjelölés, a fizikai tér konkrét pontjának nevesítése, megnevezése az első és legfontosabb lépés ebben a kijelölő folyamatban.

A közösség mindenkor feladata a társadalmi kötelezettségek betartása és a csoportidentitás megőrzése az önértelmezés tükrében. Az emlékezésre kijelölt fókuszpontokat, mint a csoportidentitás hagyományozásra meghatározott jeleit, a csoport tagjai örökítik át. Ezt az integratív szervezőerő által „összehívott” társadalmat hívja Pierre Nora „emlékezetközösségnek”.¹ Az emlékezet tehát, mint ahogy idő- és térfüggő, ugyanúgy csoportfüggő is.²

De az emlékező csoportok alkalmankénti vagy rendszeres interpretatív jellegű megerősítésére van szükség a hely mint emlékhely életben tartásához is. Ezért szükséges a hely emlékekkel való folyamatos „újrátöltése”: életben tartása. A kollektív emlékezet ilyen kitüntetett helye lehet a múzeum, mint a tér már nevesített, „museum” felirattal ellátott, azaz megnevezett objektuma, vagyis egy épület. Egyben a museum az emlékezés mediatizált tárgyainak gyűjtőhelye is, ha ez az épület a tárgyak rendezett otthona.

Felmerülhet persze a kérdés, hogy ha a múzeum egy tárgyakkal „feltöltött” hely, hogyan gondoskodik arról, hogy újra és újra elővegye és magnetizálja az általa gondozott tárgyakat, majd azokat a közönség/közössége előtt újra és újra színpadra vigye, továbbá mekkora teret hagy ennek

az emlékező közösségnek a tárgyak újra és újra történő értelmezéséhez? Most azonban nem erre fókuszálnék, hanem arra a színpadképre, arra az épületre, ami a múzeum, konkrétan a veszprémi múzeum ligetben álló épülete. Vagyis nem azzal foglalkoznék, hogy mit tesz a múzeum, vagy mi lenne a dolga, hanem azzal, hogy milyen az a környezet, ahol a múzeum a munkáját (közösségi emlékezés) végzi.

Most és itt csak az a kérdés foglalkoztat, hogy alkalmas-e ez a tér, ez a „hely” arra, hogy a városi közösség kitüntetett pontja legyen, el tudja-e végezni a feladatát, ha már ott van, ahol van, és képes-e az emléktérre vagy a tér emlékekkel való újratöltésére.

Ezek a kérdések természetesen összetettebbek annál, hogy egy rövid esszé kielégítő választ adjon rájuk. Az írás szándéka szerint csak problémafelvetés lesz, melyre csak esetleg kínál jobb-rosszabb, elfogadható vagy elutasítható választ. Maga az esszé is egy újratöltés eredménye, mivel az itt vázolt szöveg majd minden gondolati íve már körvonalazódott bő egy évtizede. Látva azonban, hogy az esszé tárgya (a városi múzeum környezete) szinte semmit nem változott (legyen ez most itt jelző nélküli állítás), érdemes minden kérdést újra feltenni, esetenként a hozzá adott választ újrafogalmazni.³

Az emlékgép

Az „emlékgép” szó Várady Zsolt programozónak, a T-Online munkatársának, az egykori (szép emlékű) iWiW közösségi portál létrehozójának találmánya, aki az azonos nevű számítógépes programot 2005 végén kezdte el fejleszteni. Várady az emlékgép alapötletét az alábbiakban foglalta össze:

„Az emlékek között kapcsolódási pontokat kereshetünk, ezek hálózata felrajzolható. A kapcsolódási pont például, hogy ugyanakkor vagy ugyanott, vagy pont ezért, illetve pont emiatt történt. Az emlékek pl. időben, térben, az emlék típusában, a beírók közös emlékei által kapcsolódhatnak egymáshoz. Ezenkívül még egy speciális módon is. Ha olvasunk egy emléket, akkor saját emlék is eszünkbe juthat: Erről az jut eszembe, hogy... Az adott emlék oldaláról beírt emlék az előző emlékekhez kapcsolódik, tovább bővítve az emlékek között fennálló kapcsolati háló-

zatot (...) az, hogy emlékezünk-e egy korábbi eseményre, legalább annyira függ a jelen történéseitől, mint a múlt eseményeitől. Cél egy olyan rendszer létrehozása, amely elősegíti azt, hogy a múlt eseményeire visszaemlékezzünk, és ezt megosszuk másokkal. Ez az emlékgép.”⁴

Idealista megfontolásból valahogy így képzeljük el nemcsak az „emlékgép”, de a múzeum működését is. Elhisszük a múzeumnak, hogy az ide bekerült tárgyak majd összekapcsolódnak, egymást kölcsönösen kiegészítik, történetiségük miatt láncolatot alkotnak, és legrosszabb esetben is egy hiányos mozaik képét mutatják majd. Úgy gondoljuk, hogy ezek a tárgyak egy nagy egész képét fogják majd kiadni, ha újra összeraknánk őket. Naivitás azonban azt képzelnünk, hogy ez a célszerűnek tűnő rendszer valóban hasonlít a „múzeumra”. A legtöbb magyarországi múzeum gyűjteménye ugyanis csak részben felel meg annak a társadalmi elvárásnak, hogy a múzeumba került tárgyak, mint a kollektív emlékezetre méltó közös örökségünk egészét és ne töredékét őrizzék meg a múzeumok. Persze volt idő, amikor a múzeum is úgy „gondolta”, hogy minden tárgynak a múzeumban a helye. A múlt felszámolásának igényével született sok ma is működő múzeumi gyűjtemény.

A kollektív emlékezet egyik elválaszthatatlan jellemzője, hogy az idődimenzió és a csoportfüggőség mellett szorosan kötődik a helyekhez. Francis Yates a térbelisést az emlékezési technikák gyakorlati eszközeinek tekintette.⁵ Maurice Halbwachs értelmezésében az emlékezet társadalmi keretei között a tér ugyanolyan meghatározó elemként szolgál az emlékek átadásában, mint a szóbeliség vagy az írás.⁶ Vagyis a múzeum, ez a világot „befordító” (leképező) emlékgép szorosan kötődik a lokalitásokhoz: függ a kollektív emlékezet térbeliségétől és az emlékező csoportok élménytereitől. (Ez annyira igaz, hogy majd – mint látni fogjuk – akár „üzemzavar” is keletkezhet, ha a múzeum térbeli pozíciói valamilyen oknál fogva megrendülnek, vagy ha a múzeum nem képviseli a térbeliséget.)

A múzeum

Minden muzeális intézmény igyekszik körülhatárolni az általa birtokba vehető teret. Ezt nevezzük a muzeológiai szakzsargonban gyűjtőkörnek. A tér birtokbavéte-

le a gyűjtéssel valósul meg. A gyűjtéssel vagy spontán módon múzeumba érkező tárgyak, dokumentumok, ha átmennek a muzealizálás folyamatán, jobb esetben képviselhetik egy adott tér vagy egy adott hely emlékezetét. Ahogy a gyűjtemény gyarapodik, a tárgyak sokasága ennek megfelelően egyre nagyobb teret vehet birtokába, vagy egy adott tér idődimenziókkal kitágított mélyebb rétegeit érheti el. A múzeum, miközben a tárgyak és dokumentumok saját életterének sokaságát begyűjti és feldolgozza, egy csak önmagát (a gyűjteményt) meghatározó virtuális teret hoz létre.

A múzeum által birtokba vehető tér véletlenszerűségét és töredékességét, a múlt romjellegét élményszerűen tudják megjeleníteni a tárgyak és a róluk készült fotók. Ha az összefüggések rendszerét nyilvánvalóvá tesszük, vagy legalábbis egy vagy több lehetséges megoldást kínálva azt rekonstruáljuk, sajátos térélményt biztosíthat a múzeum. És itt már valóban az „emlékgép” ideális kivitelezését valósíthatjuk meg.

Amellett, hogy a múzeum a gyűjtött tárgyak és a dokumentumok muzealizálásával egy sajátos virtuális teret hozhat létre, amit a gyűjtemények reprezentálnak, a kiállítóhelyek, a galériák, a tájházak létrehozásával, a muzeális intézmények alapításával, a műemlékké nyilvánítással maga a tér is muzealizálódhat. Ennek valóban a legszembevetőbb jelei a „skanzenek” és a műemlékek, valamint a kimondottan múzeumi célra szánt épületek.

A Veszprém megyei múzeum alapításának ötlete 1873-ban merült fel először. A múzeualapítási kezdeményezést törvényhatósági szabályrendelettel igyekeztek elősegíteni, de tényleges megvalósításra csak harminc év elmúltával került sor. 1902-ben alakult meg a múzeum támogatására a Veszprém Vármegyei Múzeumi Egylet. Elnöke a főispán, örökös dísztagja a megyés püspök volt, akik a múzeumot jelentős pénzüsszeggel, könyvadományokkal, festményekkel és műtárgyakkal gyarapították. Az egylet, bár kapott állami támogatást, gyakorlatilag társadalmi szervezatként működött és gazdagította az ekkor még épülettel nem rendelkező gyűjteményt.

1903-tól igazgatónak Laczkó Dezső piarista főgimnáziumi tanárt jelölték, aki azt Lóczy Lajos ajánlására elfogadta. A leendő múzeum első tárgycsoportja az egykori bakonyszentlászlói plébános, Mihály István mintegy kétezer darabból álló őskori gyűjteménye volt, melyet az Országos Múzeumi Főfelügyelőség megvásárolt, és Veszprémnek ajándékozott. Az alispán felszólította a községek jegyzőit és a rendezett tanácsú városok polgármestereit is, hogy saját hatáskörükben is a „legjobb indulattal iparkodjanak” a múzeum ügyét elősegíteni. Önálló épület híján a múzeumhoz közel található Vármegyeháza emeletén, hét teremben nyílt meg az első kiállítás 1904-ben. Két teremben a könyvtárat, kettőben pedig a raktári anyagot helyezték el. A gyarapodó gyűjtemények pár év alatt megtöltötték a rendelkezésre álló

termeket. A könyvtár zsúfoltsága miatt olvasókat nem tudott fogadni, ezért önálló múzeumi épület kellett. Pár év elteltével a mai Erzsébet sétányon (az egykori Plosszer sétányon, későbbi nevén Lenin ligetben) jelölték ki az újonnan felépítendő múzeum helyét, és az épület megtervezésére Medgyaszay Istvánt kérték fel.⁷

A világháború és a gazdasági válság miatt tíz évig húzódott a befejezés. 1924-ben költöztették át a gyűjteményt mai épületébe, ahol a kiállítások megnyitására 1925-ben került sor, Horthy Miklós jelenlétében. A következő évben a könyvtár is megkezdhetette nyilvános működését. 1932-től 1936-ig Rhé Gyula régész töltötte be az igazgatói tiszteletet. A második világháborút a gyűjtemény átvészelte, az épületben azonban károk keletkeztek. 1949-ben Rhé Gyula veje, a néprajzkutató, régész és könyvtáros Nagy László tervei alapján megnyílt a múzeumi könyvtár állományából leválasztva az ország első körzeti (ma megyei) könyvtára. A rendbe hozott múzeumépületben 1951-ben új állandó kiállítást nyitott az új igazgató, Vajkai Aurél, akinek a néprajzi gyűjtemény jelentős mértékű fejlesztése köszönhető, aki a leltárkönyvek tanúsága szerint 1952–1953-ban több ezer tárggyal és képpel gazdagította a múzeumot. Utóbbi valójában egyes köznemesi, egyházi ingatlanok államosításából fakadó, az országot elhagyó arisztokrácia javait kisajátító ingóságköltöztetésnek is köszönhetően. Erre alapozva alakult meg 1962-ben a megyei múzeumi szervezet Éri István szervezésében.

A gyorsan gyarapodó gyűjtemény az 1970-es évekre újból helyhiánnyal küzdött. 1972-ben a természettudományi osztály Zircra költözött, ahova a Bakonyi Múzeum név is öröklődött 1992-től. Az anyaintézmény 1990-ben vette föl a Laczkó Dezső Múzeum nevet. A megalakulástól az intézményhez kapcsolódott az Egre József Emlékmúzeum és a Szegedy Róza Ház Badacsonyan, a balatonfüredi Jókai Mór Emlékmúzeum és a nagyvázsonyi, valamint a tihanyi skanzen. 2007-ben ezeknek a kiállítóhelyeknek az üzemeltetési jogát a tulajdonos megyei önkormányzat megvonta a múzeumi szervezettől. Kezelésében a továbbiakban csak a balácai Római kori villagazdaság és Romkert, valamint a felújítási munkák tartós hiánya miatt a látogatók előtt sokáig zárva tartó pápai Gróf Esterházy Kastély- és Tájmuzeum maradt. Utóbbi épp az elmúlt években újult meg a város jó gazda szemléletének köszönhetően, előbbi pedig nemzeti kezelésbe került, vagyis magasabb régióban a Magyar Nemzeti Múzeum egyik szatellitje lett.

A múzeumtörténet még folytatható lenne, hogy a rendszerváltozástól kezdve mivé lett szűkebb témánk alanya, a városi múzeum és ennek gyűjteménye, de most nem ez esszénk gerince. A tanulság csak annyi, hogy maga a gyűjtemény és a gyűjteményt kezelő intézményi hálózat is lüktető módon hol kitágult és gyarapodott, hol meg osztódásnak indult, olykor beszűkült, vagy épp ezzel egy időben „válasz-

tott” magának saját közösséget/közönséget is. Ami hol valóban a visszatalálás eszmélése volt (Pápa, Tihany, Zirc), amikor a hely és a múzeum újra a saját, a gyűjteménnyel együtt élő közösséget kapott, hol azonban a privatizáció adta lehetőséggel élve a saját közösségtől való eltávolodás valósult meg (Badacsony, Baláca).

De térjünk vissza Veszprémbe. Az 1920-as években létrehozott múzeumi épület nem önmagában állt. A tervek nyomán születő alapítvány alaptevékenységét már 1920-ban a gyűjteményalapításban és egy majdani múzeumi épület megépítésében határozták meg. Az 1930-as években egy akkor nagyon modern felfogásnak megfelelően gyakorlatilag egy teljes kulturális témapark megvalósulásának víziója merült fel, melyből sok elem még az 1970-es években is működni tudott. A koncepció persze éppúgy változott, módosult, hol tágult, hol szűkült annak megfelelően, ahogy az intézmény kisebb vagy nagyobb lehetőséget kapott erre. A teljes múzeumi témapark víziója azonban már 1930-tól folyamatosan napirenden volt.

Az új főépület egy park közepére került, mellyel szemben és ahhoz közel egy 13. századi Árpád-kori templom maradványait tárták fel. Vagyis egy régészeti bemutatóhely és a múzeum a régészek mediatori munkájának köszönhetően is szoros közelségbe került. A templom romjai fölé 1747-ben – azóta elpusztult – barokk kálváriát emeltek. Innen eredt a helyszín újkori elnevezése: Kálvária-domb. A középkori templomrom feltárására 1929–1930-ban Rhé Gyula, majd 1978-ban Kralovánszky Alán vezetésével került sor (LDM Régészeti Adattár).

A főépület homlokzatával szembenézve állították fel az alapító atya, Laczkó Dezső piarista tanár és régész szobrát, melyet ugyancsak közadakozásból emelt Veszprém város és a megye kultúrapterelő közönsége. Két kisebb, az épület homlokzatát látványban felvezető és egy-egy elektromos égővel megvilágító oszlop fogta össze az épületet és magát a szobrot vizuális egységként. Az egész alakos szobrot botanikus kert-jelleggel növényzettel vették körül. Mindehhez társult a Dunántúlon elsőként és az országban másodikként felállított skanzen, a Bakonyi Ház megépítése.

Az alapítók egységes koncepcióját a világháború pusztításai sem törték meg. Az elgondolás megyei szintű, magasabb léptékű kiteljesedésére az 1960-as években került sor. A Veszprém megyei muzeális intézményeket egy közös intézményi hálózatba szervezték. A Veszprém vármegyei Múzeum és főépülete a Bakony Múzeum nevet, míg a területileg is a megyéhez csatolt keszthelyi alapítású múzeum a Balaton Múzeum nevet kapta. A kettő együtt egységes szakmai és turisztikai koncepció mentén próbálta meg birtokba venni a gyűjtőterületére eső kulturális vagyont, részt venni az itt található épített örökségről való gondoskodásban, például a nagyvázsonyi vagy a sümegi vár ásatásaiban és a romok konzerválásában, vagy a műemlékké nyilvánításra javasolt épületek regisztrációjában. A Dunántúl első és

a Kárpát-medence második tájházaként készült el 1935-ben, a „magyar skanzen” gondolat jegyében a múzeumi épület tőzsomszédságában a Bakonyi Ház. Célja a Bakony és a Balaton-felvidék építészeti hiteles bemutatása volt, valamint az akkor már jelentős darabszámú néprajzi gyűjtemény egy részének elhelyezése. A közvetlen minta Simon István Öcs községben álló lakóháza volt. Az építész Linczmayer György helyi építési vállalkozó, aki többek között a veszprémi neobarokk Margit-templom tervező-kivitelezője is volt, a ház eredeti méreteit kissé megnagyobbította, a terepviszonyok miatt pedig tükörbe fordította.

Tervezett volt, hogy az eredeti lakóházi épülethez a melléképületeket is újraépítik, hogy ezáltal a kiállítási céloknek is jobban megfeleljenek. Az épülethez tartozó istálló azonban pénz- és időhiány miatt nem készült el. A lakóházban az első kiállítást Nagy László múzeumőr készítette, aki a historizálás és a díszítőművészetet hangsúlyozó koncepció szerint dolgozott.

A berendezést a lakószoba, a konyha és csutorásműhely alkotta. A ház közadakozásból épült, költségeihez Veszprém vármegye és Veszprém város közönségén kívül tizenegy ipari vállalat, szervezet, illetve magánszemély járult hozzá. A ház építését munkájukkal veszprémi iparosok és kereskedők segítették. Átadására 1935 augusztusában, a Veszprémi Ünnepi Hetek keretében került sor. A Bakonyi Ház mind a helyi, mind pedig a turisztikai igények kielégítésére vállalkozott, átadásától kezdve népművészeti-háziipari bemutatóhelyként működött.

A hátsó szobában berendezett csutorásműhelyben Illikman József, az „utolsó veszprémi csutorásmester” a haláláig dolgozott, városi rendezvények alkalmával pedig helyi viseletbe öltözött fiatalok tartottak bemutatót a házban. A néprajztudomány szemléletváltozásának megfelelően a házat kétszer is átrendezték, először Vajkai Aurél, majd pedig Lackovits Emőke. Egy elképzelt parasztház ideáltipikus megjelenítését kívánták a házzal illusztrálni, ezért kikerült belőle minden Balaton-felvidékről származó tárgy, helyettük pedig új tartozék lett sok közép-bakonyi és szentgáli bútordarab. A kevert műfajú, katolikus és protestáns, paraszti és kismemesi tárgyegyveleg helyett a mindennapi életet jobban tükröző, bár még mindig idealizált tárgyegyüttest költöztettek be. Lackovits Emőke volt az, aki fontosnak tartotta az emberélet fordulóihoz is igazítani az enteriőr jellegű szobaberendezést azzal, hogy bölcsőt, gyermekjátékot, az asztalon könyvet helyezett el.

Az épület azonban soha nem tudta a mindennapi élet miliójét visszaadni, ma is csak azért, mert a látogatók zöme úgy éli meg, de mondhatjuk azt is, hogy azt hiszi, hogy ez az épület úgy mond „eredeti” berendezése, ami kellően „népi” és kellően „bakonyi”. A néprajztudomány korai és kései víziójának konfliktusa az eltérő installációs koncepciók alapján talán mindenki számára leszűrhető. Mindkét

víziónak „van némi igazsága”, ugyanakkor sem egyik, sem másik nem tekinthető „hiteles” rekonstrukciónak.

A város szívében megépült parasztház akkor is, most is a városlakók elgondolásait tükrözte/tükrözi, legyen szó tudós néprajzos elképzelésről a koncepció kialakításában vagy polgári öntudattól átítatott nézői magatartásról az installációk műelvezetében. A házhoz való közösségi hozzáállás pedig ma is látható nyomokat hagy az épületen.

A veszprémi főépület témapark jellege akkor kezdett el megkopni, amikor építészetiileg is átszabták a múzeum környezetében található teret. 1963-ban a botanikus kert helyén autóparkolót építettek, a múzeumalapító atya, Laczkó Dezso szobrát pedig a főépület mellé helyezték át.

Bár tervezték a Bakonyi Házhoz tematikusan illeszkedő park megújítását, a népi növényhasználatot bemutató évelők, cserjék és fák telepítését, csak a gépkocsiparkoló valósult meg. Az Árpád-kori templomrom feltárt helyszínét a tulajdonosi viták miatt is bozótos kezdte benőni, míg a Bakonyi Ház környezete a gazdátlanság miatt kezdett erősen romlani. A korábban a város központjának tekinthető, rendezett park helyén az erdészeti szakma szelengén szólva egy (elnézést kérek) „szaróerdő” jött létre a slumösödő környezetben. A régészeti-néprajzi-természettudományi-muzeológiai témapark egységes koncepciója, ez az 1920–1940-es évek elképzelései szerint muzealizált tér mára gyakorlatilag funkcionálisan és vizuálisan is szétesett.

Átlényegülésének története is jól szemlélteti, hogy ha egy közösség az általa gondozott kulturális örökség bemutatását, folytonos újraalkotását fontosnak tartja, akkor törekszik arra is, hogy a gyűjtemény otthonos legyen, a múzeumi épület pedig rendelkezzen a „hely” kitüntetett aurájával. Mihelyt az épületekhez és a térhez fűződő attitűdök megváltoznak, a hely a „nem hely” jellegét kezdi magára öltetni, és érzékelhető, szemrevételezhető „üzemzavarok” keletkeznek.

...és az „üzemzavar”

A legtöbb mai helytörténeti muzeális intézmény létkérdése, hogy tud-e „helyként” viselkedni, az emlékek archiválásán, a múzeumba való „befordításán” túl le tudja-e horgonyozni az általa birtokolt tárgyakat a tér egy kitüntetett helyén, tud-e gondoskodni arról, hogy ezek a tárgyak tartósan és/vagy gyakori „kifordítással” nyilvános szereplőkké váljanak, a kollektív emlékezet részeként megújuljanak.

A múzeumalapítók szemében talán igen, de a múzeumokat öröklő fenntartók előtt nem mindig egyértelmű, hogy mi is a múzeum. Az utóbbiak gyakran tévesztik össze a múzeumok kiállítóhelyét – ahol a tárgyak csak adandó alkalommal és gyakran ad hoc jelleggel tűnnek fel – magával a múzeummal. A gyűjtemény ebből a szempontból gyakorlatilag nem létezik; egyébként sem feltétlenül része a kollek-

tív emlékezetnek, legfeljebb egyes darabjai vagy gyakorlatilag minden darabja, de külön-külön és más-más szempont szerint. Ritka az a konstelláció, hogy a gyűjtemény egésze kap kitüntetett figyelmet. Összefoglalóan is elmondhatjuk: a muzealizálás sem mindig garancia a lokális emlékezet megtartásához.

Egyes gyűjtemények természetesen megnyílhatnak látványraktár, tanulmányi raktár jelleggel, ám ettől még a hely szelleme nem költözik be a falak közé. „Jobb híján”, megoldásként az így kialakított hely ugyan lehet reprezentatív, de mégsem reprezentálja vagy mutatja meg a gyűjtemények egyes tárgyaiban rejlő lokális értékeket. A sok között elvész az egyedi. Megoldás lehet a tárgyak virtuális bemutatása, ha a digitalizálás nem kizárólag abban merül ki, hogy az országos vagy a megyei múzeumok gyűjteményeit lemásoljuk, és a gyűjteményeket reprezentálva közzétesszük. Ez a megoldás ugyanúgy összemossa a sokaságban az egyedi és a lokális értékeket: a nagyvázsonyi takácscéh zászlója és a zirci ciszterci apátság templomi bútorai, a sümegi várból származó kora újkori konyhakések, a badacsonyi házból származó, Kisfaludy Sándornak tulajdonított ivópohár csak egy lesz a sok közül. Önmaguk képviselete helyett a gyűjteményt fogják illusztrálni.

A virtualizálás és a digitalizálás azonban lehetséges eszköz arra, hogy a múzeumi tárgyak legalább képi kapacitásukban újra láthatók, egyediek, helyhez kötöttek és identifikálhatók legyenek. Szükség van arra, hogy a múzeumokban összegyűjtött, de eredeti lelőhelyéről eltávolított örökség összeillő darabjait egymás mellé tegyék. Ha a begyűjtés és a lelőhelyről való kiemelés korábban a lokalitások kiüresítésével járt együtt, akkor – legalábbis virtuálisan – visszaszármazhatnak a tárgyak. Nagy probléma továbbá az is, hogy a virtuális múzeumok globális jellegük miatt tudnak-e „helyek” lenni, vagy ezek is csak a „nem helyek” sokaságát gyarapítják.

Hasonlítsuk össze a muzeális intézmények különböző reprezentációs képességét, hogy azok mennyire tudják az archivált emlékezetet megjeleníteni! Ebből a szempontból más lesz a jelentése, ha egy múzeum kiállítóhelyéről van szó, vagy annak raktáráról, ha egy skanzen jellegű, helyéről elmozdított és máshol újraépített térben helyezünk el tárgyakat, vagy in situ műemlék épületben; ugyancsak más lesz a jelentés, ha egy raktárát kiállítási „látványosságként” nyitunk meg, egy korábban láthatatlan teret láthatóvá teszünk, vagy virtuális múzeumot építünk.

Az eltérő jelentések abból fakadnak, hogy a tárgyat rendező muzeális tér mit képvisel: az eredetiséget vagy a másolatot; a bemutatás a teljességre törekszik, vagy megelégszik a részlegességgel; a bemutatói helyszín önmagában is meghatározható „helyként” vagy „nem helyként” viselkedik; a hely szellemének felidézését segíti, a tárgy eredendő lelőhelyét megidézi, vagy nem törődve ezzel, kizárólag egy kontextus nélküli múzeumi keretet ad. Törekszik-e a muzeális intézmény a tárgyak

Veszprém, Szent Miklós-szeg, 2006
Fotó: veszpreminfo.hu

Erzsébet sétány 1., Bakonyi Múzeum (ma Laczkó Dezső Múzeum) terasza, 1958.
Fotó: Fortepan/Karabélyos Péter

visszaszámztatására, legalábbis a megjelenítés, a reprezentáció szintjén, vagy rejtve hagy minden korábbi jelentésréteget? Centralizálja a tárgyakról ismert tudásokat, és megtartja magának, vagy újraosztva közléseket, közkinccsét képez?

„Kétségtelen – írja Siegfried Mattl –, hogy egy extenzív elektronikus kultúra sem nélkülözheti az elbeszéléseket, a kis elbeszéléseket, szűküljenek bár szinte egyetlen helyzetre; s mi más szállíthatná ezeket az elbeszéléseket, mint a jövőbe vetített múlt? Azonban ezeknek az elbeszéléseknek a »tényei« a gépi adatkezelés számára alkalmas formában, azaz sorozatokként és klaszterekként kell rendelkezésre állniuk, és a dramaturgia algoritmizálható kell legyen. Csak ily módon lehet programozni videojátékokat és használni a programnyelvek moduljait.”⁸

Mattl Gregory Ulmerre hivatkozva a jövő történelmét egy „misztória” nevű szoftverhez hasonlítja, melyben a legerősebben elemző és racionális irányultságú történetírói eljárások a történelmet szimulációként teszik elképzelhetővé.

„A »misztória« egy olyan radikálisan szubjektív és tevékeny történet, ami egyúttal történetírás is kíván lenni, és ott valósulhat meg, ahol az elektronikus médiumokat, nevezetesen az új archiváló-rendszereket, mint amilyen a videó és a digitális tárlók, egyenértékűnek tekintik az írással és a levéltárral.”⁹

Ha így fogjuk fel a múzeumok új szerepét és a virtuális múzeumok jelentőségét, úgy tűnik, talán van remény a lokális emlékezet múzeumokból való visszaszolgáltatására is. A tárgyakhoz, helyekhez fűződő kapcsolatot természetesen nehéz újrászöni, nem is biztos, hogy sikerülhet.

Feltettük a kérdést: mit képvisel a múzeum? A tárgyat „önmaga jogán”, a tárgyat egy konkrét (helyi) közösség kultúrájának emlékeként, vagy a tárgyat mint egy absztrakt közösség szimbólumát? És ki képviseli az általunk őrzött tárgyat? A gyűjtő, a szerző, esetleg a muzeológus,

vagy az a közösség és közönség, mely el-tartja (tartja, működteti és használja) az intézményt, fogyasztja annak javait?

Talán nem véletlen, hogy a múzeumnak épült vagy annak használt régi épületek kiüresednek, jelentéseik a „nem hely” irányába tolódnak el. A mai döntéshozók egyes csoportjai is inkább szabadulnának a múzeumban őrzött örökségtől, nehezen szánják rá magukat a hely „újrátöltésére”. Az „új” létrehozása vagy a nagyon ismert „alkalmi” vendégül látása mindenképp vonzóbb, irigylésre méltóbb tevékenység, mint az „örökbefogadottról” való gondoskodás.

Eldöntendő, hogy a múzeumra úgy tekintünk, mint a muzealizált tárgyak raktárára, vagy olyan helyként, ahol a tárgyaké a főszerep, és a kiállítóter egyfajta színház, ahol a muzeológus a tárgyakat játékba hozza. Persze kérdés, hogy a manapság trenddé váló „befogadói színházak” és a nagy kiállításokkal operáló „befogadói múzeumok” a vendégjátékot vagy a lokális értékek művelését pártfogolják-e. A múzeum mint történeteket alkotó és eljátszó teátrum és a muzeológusi szerep mint a lokális emlékezet állandó társulati tagjait, a tárgyakat animáló figura számomra vonzó megoldásnak tűnik.

Kérdés persze, hogy mi a jobb: a tárgyak állami jellegű birtoklása a közösségi hálózatokban való feloldódás helyett, vagy a vitrinekben való elzárás a múzeum történelmi szimulációs játéktérre, színházzá való átalakítása helyett. Megválaszolnád, hogy a raktárak rendszerezőelvét újragondoljuk, hogy ne csak a tárgyak anyaga és mérete legyen a meghatározó, illetve a múzeumba kerülés dátuma, hanem a tárgyak lokalitás mentén való újraosztása, klaszterekbe rendezése, virtuális jelentéshálózatainak, -bokrainak és -felhőinek megteremtése, a tárgyak visszaszámztatása lelőhelyükre.

Ha a múzeumok számára a rapszodikus, a felejtés és a kötelező emlékezés között ingadozó vagy a múzeumi konjunk-

túráktól függő helyzetből kiutat keresünk, akkor a múzeumnak meg kell jelenítenie az általa virtuálisan birtokba vehető terek és az általa őrzött (és nem birtokolt) tárgyak történeteit. Ha a tárgyak (etno-, geo- és historiografikus) történetei mellett azokra a tárgyelbeszélésekre is odafigyel, melyek a tárgyak egyedi mikrovilágát idézik, a kontextus mellett múzeumi életterük paratextusait is kijelölik, a tárgyakat pedig a történelem szimulációs játékaik részévé teszik, akkor talán egy „életszagúbb” rendet teremthetünk a múzeumok poros és holt, táblázatban nyilvántartott, de nem megrendezett világában.

„Macondo romokban hevert – írta García Márquez. – A mocsaras utcákon széttört bútorok, tarka vízililiomokkal benőtt állati csontvázak heverték. (...) A házak, amelyek gomba módra nőttek ki a banánláz idején, elhagyottan álltak. (...) A faházikókat, a hűvös verandákat, ahol a kellemes délutáni kártyapartik folytak, mint ha önmagát megelőzve söpörte volna el az a prófétai szélvihar, amely évekkel később eltörölte Macondót a föld színéről. (...) A katasztrófa túlélői, akik már itt éltek, még mielőtt a banántársaság orkánya megrázt volna Macondót, az utca közepén üldögélve sütkéreztek az első napfényben. Bőrük még őrizte az algák zöldjét és a dohszagot, amivel az eső átította, de látszott rajtuk, hogy szívük mélyén boldogok, amiért visszakapták a falut, amelyben születtek.”¹⁰

Tóth G. Péter

Felhasznált irodalom:

- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Budapest, Atlantisz, 1999.
- Augé, Marc: *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité.* Paris, Seuil, 1992.
- György Péter: *A város kritikai öröksége.* Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum. *Élet és Irodalom*, 51. évf. 48. sz., 2008.
- Halbwachs, Maurice: *Az emlékezet társadalmi keretei.* 124–132. In: Ferge Zsuzsa (szerk.): *Francia szociológia.* (Válogatás.) Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.
- García Márquez, Gabriel: *Macondóban hull az eső.* Elbeszélések. Budapest, Európa, 1992.
- Mattl, Siegfried: *Történettudomány és emlékezkéskultúra.* *Élet és Irodalom*, 49. évf. 26. sz., 2005.
- Nora, Pierre: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája.* 142–157. *Aetas*, 15. évf. 3. sz., 1999.
- Tóth G. Péter–Schleicher Veronika (szerk.): *Térjünk a tárgyra! Kiállítás a múzeum alapításának 100. évfordulójára. Get on to the object! Exhibition on the Centennial of the Laczkó Dezső Museum.* Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2003.
- Tóth G. Péter (szerk.): *Szellem a tárgyban, a helyben, a képben.* Kiállítási iránytű N° 1. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2006.

Végjegyzetek:

- 1 Nora, 1999
- 2 Assmann, 1999. 40.
- 3 György, 2008.
- 4 Az idézet Várady Zsolt 2006-ban nyitott online weboldalán szerepelt, ennek címe: www.emlekgkep.hu volt. Az emlékképzés (és a felejtés) sajátos fintoraként az oldal mára nyom nélkül eltűnt, tartalma csak más, még elérhető virtuális helyen rekonstruálható.
- 5 Assmann, 1999. 60.
- 6 Halbwachs, 1971.
- 7 Tóth G., 2006.
- 8 Mattl, 2005.
- 9 Mattl, 2005.
- 10 García Márquez, 1992. 354–358.

Avar kori emlékeink

Veszprém városának a magyar honfoglalást közvetlenül megelőző történeti/régészeti időszakának kiemelkedő évszázadai az itt megtelepedő avar népességhez kötődnek. A Kárpát-medencébe az 568-as években beköltöző avarság már a korai időszakban megfelelő életkörülményeket talált a mai megyeszékhely területén, elsősorban a mostani város északi részén. Ennek bizonyítéka a Jutas-Seredomb (korabeli nevén), a Tüzér utca és a Házgyári út keresztesződésében előkerült temető, valamint ettől nyugatra, a tejüzem (korábban Vörös Október utca) és keletre a mai Kádártai utca környékén napvilágot látott temetkezések.

Veszprém-Jutas 196. sír. Arany és üvegyöngyökből fűzött nyaklánc langobárd temetkezéséből

E három lelőhely közül különösen a jutasi emelkedik ki, amely Veszprém városának, de Veszprém megye avar kori történetének legfontosabb lelőhelye napjainkig is, ami elsősorban az itt napvilágot látott, esetenként unikális leletanyagának köszönhető. A feltárasokat a múzeum nagynevű régésze, Rhé Gyula és munkatársaként Fettich Nándor vezette. A feltárt sírok leletanyagát 1931-ben publikálták, amely szenzációként hatott szakmai körökben, elsősorban a leletanyag egyediségének, a teljes avar kort (a 6. század végétől a 9. század elejéig/közepéig) átfogó emléktárájának köszönhetően. A német nyelvű publikációból adódóan nemcsak a magyar szakirodalomban, de nemzetközileg is ismertté tette a lelőhelyet. Jelentőségét azon is lemérhetjük, hogy a napjainkban megjelenő régészeti közlemények számtalan alkalommal a közel kilencven évvel ezelőtt publikált kötetre, a jutasi avar temető leletanyagára hivatkoznak, ma is fontos párhuzamok.

Maga a nagy kiterjedésű temető a Séd patak bal oldalán, a volt káptalani szántóföldről a murvagödörökön keresztül a városi legelők aláig feküdt. A lelőhely legértékesebb részét a terület közepén elhelyezkedő murvabánya elpusztította. Az első sírokat a murvagödörben álló, ki nem termelt földdarabban találták 1910–1911-ben. Ezt követően, kisebb-nagyobb megszakításokkal, több éven keresztül folytak a feltárasok. Az 1931. évi tanulmánykötetben az addig előkerült 244 sírt tették közre. Ugyanakkor az ezt követő években (1932, 1933–36 között) részben feltárással, részben murvabányászás közben újabb sírok láttak napvilágot. Ezek feldolgozását Rhé Gyula halála (1936) után, Fettich Nándor kísérelte meg. A múzeum gyűjteményébe 283 sír mellékletei jutottak. A temető teljes feltárasa sajnos nem történt meg. Az évtizedeken keresztül bolygatott temető eredetileg nagyjából 800–900 sírra tehető, vagyis ennek mind a szakma számára alapvető, mind városunk régészeti múltjának fontos, kiemelkedő hagyatéka csak töredékesen maradt meg. Mindezek ellenére a megmentett, feltárt síranyagok között olyan különleges, egyedi darabok is vannak, amelyek a lelőhelynek a magyar régészeti kutatásokban kiemelke-

dő helyet biztosítanak, a leletanyag alapján levonható következtetések pedig egyúttal Veszprém város avar kori időszakának, az itt megtelepedett avar népesség életére, hitére, mindennapjaira vonatkozóan nyújtanak nagyon fontos információkat.

A terület jelentőségét bizonyítja, hogy már az avar népesség megtelepedése előtt is lakott volt. Az akkor itt élő és temetkező langobárdok régészeti hagyatéka a temető 196. sírjából került elő: arany- és üvegyöngyök, fibulapár, S-fibula, ezüst ruhatű, csontfésű, takácskés, kiöntőcsöves edény. A betelepülő avarság ugyanitt nyitotta meg saját temetőjét.

A közel 300 éven keresztül használt temető síranyagai jól reprezentálják az egyes avar időszakok tárgyi hagyatékát. A férfiak sírjában a szinte állandó mellékletek – vaskés, vas- vagy bronzcsat, -karika – mellett a gazdagabb temetkezések fegyvereket (lándzsák, íjak, nyilak, tegezok, ritkábban balták, bárdok, három esetben páncélmaradványok), veretekkel (lemezesek, préseltek, öntöttek több változata) díszített öveket is tartalmaztak. Két esetben (121. és 173. sírok) a harcost a felszerszámozott lovával együtt temették el. A nők esetében az adott időszakra jellemző ezüst, bronz fülbevalók (a gyakori egyszerű karika fülbevalók mellett nagygömbös, felhúzott lemezgömb csüngős, bogycs és üvegyöngy csüngős, S-végű), gyöngyök több változata üvegből vagy ritkábban fémből, vas és bronz karperecek, ezüst lemez- és bronz zárt vagy spirálgűrűk, női öv részét képező korongok, agyag orsógombok/karikák, csont tartók kerültek elő. Ritka leletek a csontból készült botvégek, amelyek egy példánya (112. férfisír) e temetőben is napvilágot látott.

A sírokban talált állatsont mellékletek nemcsak az elhunytak pogány hitéről tanúskodnak, hanem jól jelzik, hogy az adott közösség milyen állattenyésztést folytatott. Szintén pogány szokás a sírokba helyezett edény melléklet, amelybe eredetileg folyékony

Veszprém, tejüzem 1. sír. Griffes-indás övveretek

„túlvilági útravaló” volt. A Veszprém megyei avar anyagban egyedülálló az az agyagból készült kulacs, amely a 215. sírból került elő.

Mindazok ellenére, hogy a jutasi közösség elsősorban pogány hitű volt, itt került elő, a 116. sírból, egy egyenlő szárú, díszítetlen ólomkereszt is, amely ritkasága miatt is említésre méltó.

Az avar közösség megtelepedett életmódjára utalnak nemcsak az állattenyésztésre utaló leletek, hanem a földművelés eszközei is, mint a sarlók, amelyek két esetben kerültek elő (sírba helyezésüknek kultikus szerepe volt). A közösség kézműveseinek tevékenységére utalnak többek közt az árák, szaluk (110. és 174. sírok), de a közelben feltárt vasolvasztó kemence részlete és öt darab vasércrög is, ahogy az edényművesség bizonyítékai a sírokba helyezett edények is.

Ugyanakkor a temető talán legszebb, legkülönlegesebb leletei a 166., ún. ötvös sírjából kerültek ki. A sírban nyugvó férfit ólommal bélelt ezüstveretekkel díszített övvel, nyílcsúcsokkal és ötvösszerszámaival együtt temették el. A készlet laposfogóból, lemeznyíró ollóból, árvésőből, egy fűrészszerű szerszámból, négy darab különböző alakú és finomságú reszelőből állt, illetve a jelölőkréta is előkerült. Különlegesség a kétkarú mérleg, amelynek segítségével megmérhették az ötvöstárgyakat. Az itt előkerült négyszögletes bronzsúly közepén látható görög betűs N S monogram a súlyt jelzi. (Hasonló súly került elő a 277. sírból is. Ezen N Γ monogram van, amely az előbbinek nagyjából a fele.) Az avar korból csupán 11 olyan sírleletet ismerünk, amely ötvös- vagy kovácszszerzőket tartalmazott. A jutasi 166. sírt a 7. század elejére keltezhetjük.

A Jutas-Seredombon előkerült hosszú életű temető arra utal, hogy ennek környékén egy nagyobb településnek kellett lenni, minden bizonnyal a mai város területén. Ez lehetett a környék egyik legjelentősebb központja. Talán ennek köszönhető, hogy ennek közelében, a késő avar kor kezdetén, további két avar közösség is megtelepedett, hátrahagyva temetőiket.

A korábban ismeretlen avar kori lelőhely első sírjai Veszprém északi-északnyugati határában, korábban a Vörös Október, ma Kistó utca és az Ipar utca környékén (tejüzem), akkor még beépítetlen külterületén, az út nyugati oldalán kerültek elő 1977-ben gázvezeték fektetése közben. Az ekkor megmentett temetőrész további feltárásait 1980–1981-ben folytatták. Összesen 24 sírt vagy sírhelyet sikerült feltárni, dokumentálni. A késő avar korra keltezhető temető feltárt területén az elhunytak egy részét különböző szerkezetű koporsókba temették el. A sírokban többek közt az egyszerű fülbevaló-karikák mellett kerek és ovális karikájú üveggyöngy csüngős fülbevalók, egy esetben arany szőlőszem-csüngős fülbevaló, bronz huzalkarperecek, köles és dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött nyakláncok, orsógomb/karika, tú, túlvilági útravalóként állatcsont és edények mellékletek kerültek elő. A férfitemetkezésekben lemezes és öntött övgarnitúrák, nyílcsúcsok láttak napvilágot, de nem hiányoztak a vaskések, karikák, vasársem. A Veszprém, tejüzem feltárt avar sírjait a 7. század vége – 8. század közepe, második felére keltezhetjük. Nagy valószínűséggel a temető lényegesen nagyobb kiterjedésű volt.

Veszprém város harmadik avar kori temetője 1983-ban, a Kádártai utca és az északi körgyűrű Győrbe vezető szakasza kö-

zötti területen társasházak alapozási munkái és közművek kiépítése során került elő. 27, a késő avar kor első felére keltezhető sírt sikerült megmenteni. (A korábbi évek vagy hónapok során további 12 sír került elő, illetve ismeretlen számú sír pusztult el az építkezések során.) A női csontvázak mellett a viselet részét képező különböző gyöngyöcsüngős fülbevalók, dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött nyakláncok, huzalkarperecek kerültek elő, amelyek mellett a háztartási munkaeszközök közül kiemelkednek a szépen esztergályozott csont tűtartók, az agyag orsógombok. Férfisírból varkocsszorítók, lemezes és öntött övgarnitúrák, nyílcsúcsok láttak napvilágot. Gyereksírból származik két csörgő, tojás és S végű fülbevaló-karika. Pogány hitviláguk bizonyítéka az állatcsont és edény melléklet. A késő avar kori temetők általában igen nagy kiterjedésűek, így szinte biztosra vehetjük, hogy az itt előkerült temető sajnos az építkezés során nagyrészt megsemmisült.

Az antropológiai vizsgálatok a három temető embertani anyagában nem tudtak kapcsolatot kimutatni. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a Kádártai úti lakótelep lelőhelyre temetkezettek kissé szorosabb kapcsolatot ápolhattak a jutasi népességgel – a tejüzem (Vörös Október utca) lelőhelyre temetkezettek pedig jobban megőrizték függetlenségüket a jutasi népességtől.

A 7. század harmadik harmadától a 9. század elejéig, első feléig Veszprém város területén igen jelentős számú avar népesség élt, akiknek nyomait a mai vár területén, valamint a Fejesvölgyben is megtalálták.

Örvendetes fejlemény, hogy Veszprém avar kori emlékeinek sorát 2020-ban egy újabb, eddig ismeretlen lelőhelyű temető sírjaival egészíthetjük ki. A temető eddig feltárt hét sírja a 8-as főút építése során, a budapesti csomópont átépítési munkáinál, a Budapest felé vezető út jobb oldalán, egy új nyomvonal kialakításánál látott napvilágot. Közülük hat szinte teljes egészében bolygatott, rabolt volt, de a megmaradt leletek is fontos információkkal szolgáltak a temetőrészlet értékeléséhez. A kivételesen nem bolygatott 7. sír mellékleteivel együtt megállapítható volt, hogy a lelőhely a közép avar korra (7. század második fele, harmadik harmada) keltezhető. Három sírban fegyveres férfi nyugodott, íjcsontokkal, nyílcsúcsokkal. Különlegesen szép nyíltartó tegez került elő a 2. sírből, amelynek faragott, díszített csontlemezeit sikerült megmenteni, sírban való helyzetüket rögzíteni. Ritkaság a 7. sírban talált láncpáncél és a fatokban őrzött szablya melléklet. A női sírokban fülbevalók, apró gyöngyökből fűzött nyaklánc került elő. Elképzelhető, hogy az újonnan feltárt fegyveres férfiak feladata volt a környéken átmenő, egymást keresztező utak védelme, ellenőrzése.

A veszprémi avar temetők használatának végét, jelen ismereteink szerint, nagyjából a 9. század elejére/közepére tehetjük. Az Avar Birodalom a 795–796. évi frank hadjáratok következtében csupán mint hatalmi-politikai szervezet, egység szűnt meg. Ugyanakkor biztosnak tarthatjuk, hogy az itt élő népesség továbbra is helyben maradt, és nagy valószínűséggel megérte a magyar honfoglalást is. Talán nem véletlen, hogy a honfoglaló Árpád fejedelem fiának neve – Jutocsa, mai névváltozatban Jutas – éppen ezen a területen ismert napjainkig.

S. Perémi Ágota

Veszprém, 8-as főút, budapesti csomópont, 7. sír feltárás közben

A reverenda mint attribútum

Laczkó Dezső (1860–1932) Veszprémtől és térségétől elválaszthatatlan életműve a századforduló-századelő világába illeszkedik, amikor a szerzetesrendek hagyományosan az oktatás és a tudományos élet központi szereplői voltak.

Mai szemmel meglepő, hogy a természetrajzot tanító piarista szerzetes-tanár, geológus, régész nemcsak egyházi, hanem világi pozíciót is betöltött. Sőt, előbb lett – a Jeruzsálem-hegyi legendás őslénytani felfedezése utáni évben (1903) – az akkor szerveződő Veszprémvármegyei Múzeum igazgatója, mint a Piarista Főgimnázium vezetője és a Piarista Rendház házfőnöke (1912). Tisztségeit nem személyes ambícióknak, hanem kiemelkedő tudásával járó elkötelezett szemléletének, a személyét övező köztiszteletnek köszönhetette. Sokrétű tevékenysége elválaszthatatlan szerzetesi hivatásától.

Példája nem egyedi ebben az időben. Az első régészeti és műgyűjtemények nem ritkán a rendházak falai közt jelentek meg és lettek alapjai a századelőn létrehozott első múzeumoknak, mint ahogy Laczkó piarista gimnáziumban őrzött értékes földtani és ásványtani gyűjteménye is bekerült először a Megyeháza második emeletén kialakított térbe, majd – tovább gyarapodva – az új múzeumépületbe. Gyűjtőmunkája, a Veszprém megyére kiterjedő szisztematikus terepbejárás során valószínűleg elsődlegesen paleontológiai érdeklődése vezette, de felismerte a muzeális értéket a néprajz, történelem, képzőművészet, régészet, természettudomány tágabb területén is. Gyűjtéseiben nemcsak polihisztor szemlélete nyilvánult meg, hanem az általános értékőrzés igénye is. Nyilván személye garancia volt arra, hogy a múzeum gyűjteményébe kerülő tárgyak jó kezekben maradnak, ezért ajándékozott bátran műtárgyakat báró Hornig Károly püspök az újonnan létesített intézménynek.

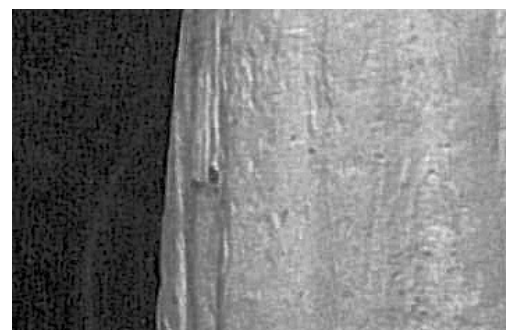
Halála (1932. október 28.) után az egész város elkísérte szeretett tudósát utolsó útjára, és az emlékezés gesztusaként azonnal felmerült a köztéri szoborállítás gondolata. Dr. Kenessey Pongrácz főispánnak, a szoborállító bizottság elnökének közadakozásra mozgósító felhívása már néhány hónap múlva, 1932 decemberében napvilágot látott. A szobor végül ebből a forrásból készült el 1937-ben. A felállítás helyéül nem egyházi intézményt, hanem a múzeum előtti teret jelölték ki. A leleplezési ünnepségre október 31-én délelőtt 11-kor került sor magas rangú egyházi és világi méltóságok jelenlétében. A jelentős eseményről részletesen beszámolt a *Veszprémi Hírlap*, amelynek ez évi cikkei tájékoztatnak a mű fogadtatásáról, beleértve a kemény kritikát is.

Az azonnali, értetlen bírálat kifogásolta a szobor tömörszerű merevségét, félkész jellegét, az anyag durvaságát, sőt, az ábrázolt tudós felismerhetetlenségét. A realizmus megszokott elve alapján hiányolták az arcvonások élethűségét, a ruharedők kidolgozottságát. A meg nem értéssel szemben a múzeum akkori igazgatója, Vajkai Aurél vette védelmébe az alkotást, amely szerinte elhozta a vidéki városba a modern művészetet, és a látványos drapériák, megjátszott mozdulatok helyett az egyéniség belső lényegét, az esetlegesség helyett a változatlant ragadja meg.

A szobor megvalósítására nem klasszikus, akadémikus hagyományokat képviselő mestert választottak, hanem a plasztikus ábrázolásban a modern törekvéseket képviselő Medgyessy Ferencet, aki 1935-ben elnyerte a Brüsszeli Világkiállítás aranyérmét, 1937-ben pedig a Párizsi Világkiállítás nagydíját. Szobra a piarista tudóst állítja elénk reverendában, a derekán megkötött cingulummal, papi övvel. Jóllehet Medgyessy korábbi alkotásai között vannak mellszobrok, itt mégsem a büszk arcra koncentráló megoldását, hanem a teljes alakos megjelenítést választotta. Szobra egy nézetre komponált, a frontális elhelyezés szigorúságát a művész alig oldja az enyhén balra forduló kontrasztos pozícióval. A rá jellemző kerek, gömbölyded formák, robusztus vagy dinamikus figurák helyett ezúttal követi a szerzetes szálegyenes, szikár megjelenését, sőt kifejezetten hangsúlyozza azt. Az alak zárt tömböt formál: a rásimuló hosszú reverenda ráncai alig módosítják a sima felületet, megemelt kezeit is testéhez, reverendájához szorítja.

Az ábrázolt személy megidézésében ez a reverenda az elsődleges azonosító kellék, úgy tűnik, az alkotó nem is akarta ezt megkerülni. Tény, hogy Laczkó Dezső múzeumi munkája, városi megjelenése során – a róla készült fényképek tanúsága szerint – következetesen ragaszkodott ruházatában klerikális identitásához. A kor sem igen engedett meg mást. Csak néhány kaukázusi expedíciója alkalmával készült fotográfia állítja őt elénk világi öltözetben.

Emellett az elsődleges, azonnal szembetűnő attribútum mellett a közelebbi megfigyelés irányítja a figyelmet a kezeiben tartott, magához szorított eszközökre: baljában a geológuskalapácsra, amely valószínűleg elkísérte mindenholva terepmunkája során, jobbában pedig

Medgyessy Ferenc
Laczkó Dezső-szobrának makettje

Laczko Dezső szobra eredeti helyén,
a múzeum előtt

egy köleletre. Lehajtott fejének tekintete ezekre irányul. A szobrász ugyanolyan fontosnak tartja megidézni a szerzetesi külsőt, mint Laczko Dezső kutató, természettudományos-geológiai szenvedélyét, amely szintén egy életen át jellemezte. Fejének lehajtott tartásában a megfigyelés érdeklődő attitűdje mellett elfogadó nyugalma, a tudósi és szerzetesi csendes alázat is tükröződik. Mint Medgyessy Ferenc művein általában, a Laczko-szobor egyszerű líraiságában ezúttal is a visszafogott, emberközeli beállítódás nyilvánul meg. Megközelítése az ábrázolt személy karakterét kereste, amelyhez nem illett a hamis pátoasz.

Pontosan a reverenda okozhatta, hogy a piarista rend iskolájának 1948-as bezárása, a rend 1950-es feloszlata után egy reverendás, tehát nyilvánvalóan egy-

házi, papszobor politikailag irritáló volt a frekvenciált városi köztéren. Pedig a szobrot és Laczko Dezső emlékét változatlanul tisztelet övezte. 1951. február 23-án éjjelen ismeretlenek döntötték le a 230 centiméter magas haraszi mészkőből készült alkotást. Tudjuk, hogy Vajkai ekkor a múzeum mellé szállította a törés nélkül megmenekült szobrot. Már fél évvel korábban érdeklődött a városi tanácsnál sorsáról: a hatóságok nem tervezték eltávolítását. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjától szeretett volna írásos védelmet kérni számára, de nem kapta meg. A műemléki hatóság április 24-i válasza Laczkot papi hivatása ellenére természettudományos szellemű nevelőként értékeli, és elismeri az alkotás művészi értékeit – szorgalmazva a szobor temetőben történő elhelyezését.

A mű utóéletének történetében még mindig sok a homályos pont, de tudjuk, hogy végül nem ez a terv valósult meg. Laczko Dezső szobra visszakerült szeretett múzeuma közelébe, amelynek alapítója és harminc évig igazgató-őre volt – ezúttal a múzeumépület és a Bakonyi Ház közé.

Tevesz Mária

Ezúton szeretném megköszönni Rainer Pálnak a rendelkezésemre bocsátott dokumentumokat.

Forrás: *Emlékkötet Laczko Dezső (1860–1932) születésének 150. évfordulójára* Veszprém, Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2011.

A köztéri szobrok sokat elárulnak egy településről. Mintegy hálóként vonják be a várost, történelmet vázolnak fel, de leginkább arról árulkodnak, miként értelmezi a hely saját múltját. A szobroknak is megvan a maguk története, ez nem független az ábrázolt személy történetétől, annak koronként változó megítélésétől.

Erzsébet királyné szobra

Az Erzsébet-szobor környezete 1945-ben. Laczkó Dezső Múzeum Fotótára 73/5348. Fotó: Streit Albert József

Zala György: Erzsébet-szobor

Veszprém sokféle köztéri alkotása között van egy kalandos múltú bronzszobor, Erzsébet királyné mellszobra a Megyeház téren. Háromszor állították fel, közben kétszer költöztették más helyszínre, de igazán azért mondható kalandosnak a sorsa, mert történetében volt egy olyan pillanat, amikor rejtélyes módon menekült meg a végső pusztulástól.

A szobor ünnepélyes felavatására 1901. november 19-én került sor, három évvel a királyné tragikus halála után. Az Erzsébet-kultusz már a királyné életében virágzott Magyarországon, sikerének hátterében valószínűleg az uralkodó személyével szembeni ellenérzés állt. Ferenc József a szabadságharc eltiprója maradt sokáig a birodalom magyar alattvalói szemében, míg Erzsébetben a kiegyezés elősegítőjét, a magyarok barátját látták. A Habsburg-propaganda sikeresen meglovagolta a magyarok lelkesedését, aztán a méltatlan, tragikus halál okozta sokk tovább erősítette a kultuszt, szinte már a szentek tiszteletéhez közelítve azt. A merénylet után azonnal megkezdődött az Erzsébet-kultusz intézményesülésének folyamata, ennek jele volt országsszerte a szoborállítások sora. A szobrok közada-

kozásból készültek, de árulkodó módon a szoborállítás ötletét általában mindenütt a helyi hatalom vetette fel. A hivatalos akarat kétségtelenül találkozott a lelkesedéssel, valóságos szoborállítási láz tombolt akkoriban Magyarországon. Veszprémben is közadakozásból készült el a szobor, felállítását Szeglethy György polgármester kezdeményezte. A veszprémiek lelkesen adakoztak, a szobrot az országban az elsők között avatták fel hatalmas tömeg részvételével, nagyszabású ünnepség keretében.

A szobrot készítő Zala György a királynét a kor elvárásának megfelelően fiatalon, koronázási díszruhában ábrázolta. Ez az ábrázolási kánon jellemző a kor valamennyi Erzsébet-szobrára, sőt egészében a rendkívül gazdag Erzsébet-portré ikonográfiára is. A kánon megmerevedéséhez a politikai propagandán túl hozzájárult, hogy a királynéről idősebb korában nem készült élő modell utáni fotó vagy festmény. Az ábrázolás lényege az egyéni vonások ideálképpé merevítése. Bár egy idealizált, mai szemmel nézve hamis eszmét képviselnek ezek az Erzsébet-szobrok, de hozzá kell tenni, hogy a kivitelezés minősége magas, hiszen a kor két legjelentősebb szobrászának, Zala Györgynek és Stróbl Alajosnak a műhelyéből került ki valamennyi.

A szobor Veszprém ékessége volt hosszú időn keresztül a város egyik központi terén, de nemcsak passzív, hanem az évfordulós megemlékezések helyszíneként aktív szerepet is játszott a város életében egészen a háborúig, amikor megkezdődött kálváriája. A város bombázása során megsérült szobrot 1947-ben áthelyezték a múzeum mellé, majd 1951-ben végképp eltávolították a múzeum környékének parkosítása ürügyén. Az alkotás eltűnt a veszprémiek szeme elől. Ez a szobor életének legkevésbé ismert időszaka, mivel az eseményt nem dokumentálták. Tudjuk, hogy bekerült a múzeum épületébe, vélhetően Vajkai Aurél múzeumigazgató révén, aki nem egészen hivatalosan járhatott el, különben maradt volna az eseményről feljegyzés, mint ahogy az ugyanekkor ledöntött, majd a múzeum mellett újra felállított Laczkó-szoborról vannak dokumentumok.

A múzeumi raktárban őrzött szobor ismételt felállításának ötlete – és lehetősége – 1989-ben merült fel a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Körének tagjai részéről. Az avatásra hosszú előkészítés és bravúros restaurálás után 1989. május 19-én került sor, ekkor még a második he-

lyén, a múzeum melletti területen, de rögtön az avatás után felmerült, hogy az lenne az igazi, ha az eredeti helyén állhatna. Erre 1991-ben adódott lehetőség.

Erzsébet alakja egészen mást jelent ma az emberek számára, mint jelentett száz évvel ezelőtt, de tagadhatatlan, hogy ma is pozitív érzelmeket vált ki. Ez lehetett az egyik ok, amiért a veszprémi szobor köztérre való visszaállításának gondolata felmerült, de ennél sokkal nyomatékosabb volt az az emlék, ahogy a szobor és környéke a veszprémiek emlékezetében élt. Zala György szobra Veszprém egyik ékességének számított a 20. század első felében. Akkoriban ezek a fajta köztéri szobrok a városiasodást jelképezték, ezért szerepelhetett ez a szobor is az emlékekben, mint a hajdani aranykor megtestesítője, és ezért sikerült közösségi kezdeményezésként, sokak összefogásával teljes pompájában ismét felállítani.

Regénye Judit

Emléktábla

A „Főnök” meglehetősen szokatlan szóhasználat a vezető és/vagy igazgató szavak helyett – az eufemisztikus emlékezés azonban visszahozza azokat az időket a hatvanas évekből, amelyek sok szerkezeti és tartalmi, érdemi változást hoztak a veszprémi múzeum életében, amelyekhez fűződő konkrét tények, események és számok annyi gazdagságot és változást jelentettek. Közben a múzeumban dolgozók akkor sem tartoztak a „túlfizetett”, anyagilag túlságosan megbecsült réteg soraiba, de az igazgató közösségformáló hatása, okos, széles látókörű, humorral is megáldott személyisége kialakított egy olyan együtt dolgozó, együtt gondolkodó teamet, ahol ez a kedves, ifjúkort idéző megszólítás természetes volt.

A veszprémi múzeum lépcsőházában állították fel 2014-ben Éri István (1929–2009) történész, régész-muzeológus, 1960 és 1973 között a Veszprémi Megyei Múzeum igazgatójának bronzportréval ellátott emléktábláját, Szőnyi Endre szobrászművész alkotását.

Éri István – a Főnök – a 20. századi magyar muzeológia és örökségvédelem nemzetközileg elismert alakja, talán az utolsó nagy formátumú igazgató volt, akinek tevékenysége alatt élvonalba került a Veszprém megyei múzeumi szervezet. „Nil mortalibus ardui est” („Az ember számára semmi nem elérhetetlen”) – a horatiusi sor akár életének jelszava is lehetett volna.

Pécsről indult a pályája, s ennek a városnak, a Nagy Lajos Gimnáziumnak szellemi közege meghatározta történelmi-régészeti érdeklődését. A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-történelem szakának elvégzése után nyolc évet a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott, a hazai történelmi és régészeti muzeológia központjában, ahol minden lényeges muzeológusi munkatevékenységgel megismerkedett, majd középkoros régészeti ásatásokon dolgozott. 1955-ben kezdte el a nagyvárosnyi vár ásatását, ahol a műemlék helyreállításának terve mellett tudományos műhelyt és műemlékes csapatot is létrehozott. 1960-ban a veszprémi múzeum igazgatója lett, majd az akkor a keszthelyi járással is gazdagabb Veszprém megyei múzeumi szervezetet hozta létre, az ország második legjelentősebb múzeumi szervezetét. A megye két, több évtizeddel idősebb múzeumi egyesületének, a Balatoni Múzeumi Egyesületnek és a Veszprém vármegyeinek korábbi, 1903-as példáját követve, múzeumi közleményeket jelentetett meg 1963-tól kezdve, amelyekben hazai és külső szakemberek közleményeit és forrásértékű dokumentumait is közölte múzeumlátogatási, helytörténelmi témakörökben is. Roppanó hatékonysággal szervezte és támogatta a régészeti, történelmi, néprajzi és természettudományi kutatásokat is. A korábban Laczkó Dezső, Rhé Gyula, Nagy László, Vajkai Aurél által vezetett múzeumban a szakembereket megszervező fiatal, kezdő munkatársaknak is munkalehetőséget teremtett, de idősebb, nagy tapasztalattal rendelkező, korábban más területeken dolgozó kollégákat is alkalmazott, és így korábban elhanyagolt, kevesebb figyelmet kapó kisebb gyűjteményrészeket (pl. az adattár) rendezésére is sort kerített. Megyészerte új tájmúzeumokat, kiállítóhelyeket hozott létre. Nevéhez kötődik az intézmény szakembereinek (a restaurátorokat és kiállítá-

rendezőket is beleértve) a kialakítása, a régészeti, műemléki kutatások nagyarányú fellendülése, a magyar céltörténelmi kutatások előmozdítása (elsőként alkalmazva számítógépes adatfeldolgozást), de ő volt a „hátország” a közben Zircen létrehozott természettudományi múzeumnak és a benne folyó Bakony természeti képe kutatási programnak is. Szerkesztette és írta, és az országban elsőként jelentette meg négy kötetben a megye topográfiájának kötetét. Közreműködésének köszönhetően a Veszprémi Akadémiai Bizottság a hazai kézműves ipartörténelmi kutatás központjává lett. Kiállítóhelyként a megyei szervezethez tartozott a Tihanyi Múzeum is, ahol, merészebben, mint a pesti kiállítóhelyek, kortárs művészek nagyszabású tárlatainak adtak otthont (Borsos Miklós, Amerigo Tot, Bene Géza, Martyn Ferenc, Varga Imre, Kondor Béla). „Olyan képzőművészeti kiállítások rendezését határoztuk el, amelyek a tihanyi obligát múzeumlátogatást zárandoklattá változtatják, s a kirándulók 'na itt is voltam' jelszavát a 'most valamiért jövök ide' jelszóra alakítják át” – mondta erre az időszakra visszatekintve. Annak ellenére, hogy a kiállításlátogatások csak a szezonra korlátozódtak, a múzeumnak évente átlag 120 ezer látogatója volt, de ez a szám több ízben 200–250 ezerre is emelkedett. Közben rangos országos képzőművészeti és kisgrafikai biennálék szervezésére is sor került, és a helyi művészek önálló kiállítási lehetőséget is kaptak a múzeum falai között. Ezekhez a tárlatokhoz kortárs gyűjteménygyarapítások is társultak. A legjelentősebb hatása az 1966-ban megrendezett Egry József-kiállításnak volt. Egrynek 1951-ben bekövetkezett halálát követően csak két kiállítása volt Keszthelyen, és a tihanyi tárlat készítette elő az utat az 1971-es Magyar Nemzeti Galéria-beli életmű-kiállításnak, amely összekapcsolódott az emlékmúzeum létrehozását előkészít-

tó munkával és gyűjteménygyarapítással, majd az 1973-ban megnyíló Egry Emlékmúzeum létrejöttével, amely szintén Éri István munkásságát dicséri. Mindezekhez a tárlatokhoz akkor ritkaságszámba menően kiváló plakátok és katalógusok, kiadványok társultak, olykor irodalmi szinten (*Balatoni Almanach*) is. Éri felismerte a szakma szükségleteit, és megfelelő megoldásokat is adott azokra. Veszprémből elkerülve, 1973-ban a Múzeumi Módszertani és Restaurátor Központot, majd a Központi Múzeumi Igazgatóságot vezette, lefektette a hazai muzeológus- és restaurátorképzés alapjait többnyelvű muzeológiai szótár létrehozásával, a szakma akkor egyetlen folyóiratának, a *Múzeumi Hírlevélnek* a megalapításával. A Tájak-Korok Egyesület elnökeként az ország minden jelentős természeti, történelmi, régészeti, néprajzi, ipartörténelmi létesítményéről jelentetett meg többnyelvű füzeteket, 2100-at, amelyek 52 millió példányban fogytak el.

Az a múzeumi szervezet, amelyet ő létrehozott és sikerrel működtetett, és amely évekig funkcionált, mára megváltozott. Sok általa létrehozott kiállítóhely kikerült a megyei szervezet hatásköréből. Ezeknek a változásoknak sok fázisát szomorúan vette tudomásul, és mi is csak szomorkodhatunk miattuk. Ma még nem látjuk, merre tartanak ezek a módosítások, de tudjuk, hogy lehetőség szerint azokat az eredményeket, amelyek Éri István nevéhez kötődtek, törekednünk kell megőrizni, és példáját követve adott esetben újratelepíteni, tevékenységének minőségét, lelkesedését és hitét őrizve.

Gopcsa Katalin

Felhasznált irodalom:

Buzás Gergely: *Éri István emlékére; Múzeumcafé* 69–70. Portré-Hősök csarnoka
Kákonyi Anna: *A Laczkó Dezső Múzeum története II. Veszprémi Szemle* 46. 83–94.

Urbanisztika és szimbolizmus két lámpaoszlopban

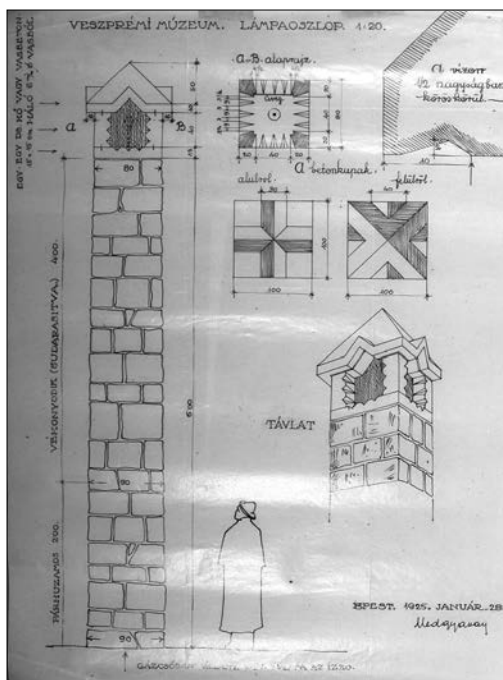
A városszociológusok régóta foglalkoznak az épített környezet kisebb elemeivel, amelyek tudat alatt hozzájárulhatnak az otthonosság érzetéhez, vagy épp ellenkezőleg, hathatnak a városi tereket használó emberekre. A rosszul megépített, rendezetlen vagy tönkrement környezet negatív pszichés hatásai teljességében még felmérhetlenek. E szociológiai, környezetpszichológiai aspektusból is, de a kulturális antropológia horizontjáról nézve is fontosak lehetnek az „észrevétlen” városképi elemek, utcabútorok, kisemlékek, kerítések vagy az infrastruktúra részei, mint az utcalámpák vagy a csatornafedelek.

A Veszprémvármegyei Múzeum, mai nevén Laczkó Dezső Múzeum nyugati homlokzata előtt két négyzetes lámpaoszlop áll. Az épület előtti téren, szabadon, tőle tisztas távolságban, mégis az épülettel harmonikus kapcsolatban; almádi vörös homokkőből épültek, csakúgy, mint a múzeum lábazata. A felhasznált anyag és a lámpaoszlopok felső részének metszett díszítése a főépület ornamentikájára rímel. A tervező, Medgya-

szay István (1877–1959) gyakran élt hasonló formai finomhangolásokkal (a nem messzi Petőfi Színházra és az előtte található vasbeton plakáttartóra is lehet gondolni), de a két építmény jelentősége nem merül ki csupán az épület előtti tereket díszítő szerepükben.

Először is azért, mert a múzeum, mint a nemzeti emlékezet fenntartásának intézménye, az építész életművében meghatározó jelentőségű. Medgyaszay a veszprémi

épületet mintamúzeumnak szánta, s egyúttal megvalósította benne ars poeticájának egyik legfontosabb elemét, a hagyományelvűséget. A közösségi emlékezet épületeinél – elsősorban az emlékhelynek és ereklyemúzeumnak szánt Gellért-hegyi Panteon 1900–1903 közötti tervein – a kupolás középtengelyt két oszloppal fogta közre. A két veszprémi lámpaoszlop az épülettesttől elszakadó, a térbe kilépő, redukált változatnak tekinthető.

Medgyaszay pályája kezdetétől foglalkoztatták az épített alkotásoknak azok az archaikus jellegzetességei, rituális elemei, amelyeket a 16. századtól lassan elfelejtett az európai építészet. (Victor Hugo erre a kulturális változásra utalt *A párizsi Notre-Dame* című regényében, sajátos építészettörténetet fejtve ki, miszerint a könyvnyomtatás megöli az építészetet, ami alatt azt kell érteni, hogy míg korábban az emberek a katedrálisokat „olvasták”, azaz vizuálisan közvetlenül dekódolták szimbolikájukat, a sokszorosított betű elterjedésével párhuzamosan az építészeti alkotások egyre inkább színházi díszletekhez váltak hasonlónak, jelentésük másodlagossá vagy rejtetté vált, Hugo megfogalmazásával: elsatnyultak.) A szakrális, gyakran bajelhárító (apotropaiikus) formák azonban a 20. század első évtizedében még a hozzájuk kapcsolódó hiedelmekkel együtt szervesen éltek a magyar paraszti építészetben, s a népi építészetet jól ismerő Medgyaszay érdekelte a feladat, hogy ezek a formák hogyan integrálhatók a modern polgári társadalmakba, miképp ültethetők át az

urbánus terekbe. Ennél fogva a veszprémi múzeumnak kettős a jelentősége, mert az európai klasszikus építészeti hagyományba, azaz a „magas kultúrába” ugyanúgy beleillik, mint az attól általában idegenül kezelt „alacsony művészetbe”.

A „magas” művészetet ebben az összefüggésben a történelmi előképek jelentik. Medgyaszay lámpaoszlopai így módon egészen az ókori római győzelmi oszlopokig vezethetők vissza. A római Trajanus-oszlop volt a minta Johann Bernhard Fischer von Erlach számára, aki a bécsi Károly-templom (1716–1737) homlokzata elé triumphális szimbólumként kettőt is állított. A Bécsben, a Károly-templom urbanisztikai helyzetével éveken át foglalkozó Otto Wagner mesteriskolájában tanult Medgyaszay bizonyára ismerte az épületet, amelynek ez a motívuma a profán építészet közhelyévé vált addigra. A szecessziós mozgalmak, bármennyire szándékosan fordultak is szembe a historizmussal, mégis sokszor komponáltak újra klasszikus elemeket. Magán a múzeum épületén is található közvetlen formai utalás az ókori görög építészetre, a főpárkány alatt jól észrevehetően felnagyított és geometrikus formákká stilizált görög tojásléc húzódik.

Az „alacsony” regisztert Medgyaszay egy funkcionális gondolattal emancipálta. A múzeum korlátrácsai, különösen a lépcsőházban, a fűrészelt deszkakerítések motívumkincsére emlékeztetnek. Ez az áttört forma itt vasbetonból valósult meg, az építés a vasbeton és a faszervezetek hasonlóságának tudatában tervezte őket, s az áttörések a lámpaoszlopok tetején is megismétlődnek. Ezek itt a fény, a tűz őrzött helyei. Az enyhén sudarasodó oszlopok felső részére a fényforrást Medgyaszay gázvilágítással tervezte. A tűz szerepe a közel-keleti, ókori mezopotámiai és iráni kultúrákban volt hasonló. (Medgyaszay ezek iránt is érdeklődött.) A triumphális motívumból egyfajta rituális szimbólum vált, amely a kultúra megtartó erejét hivatott jelezni.

Medgyaszay egyedi módon viszonyult az építészettörténelemhez és az antikvitás építészetéhez, amely az ő korában majd’ négyszáz éve meghaladhatatlan etalonnak számított. Összegyúrta azt valamivel, ami helyi és sajátos: az ő modernizmusa következetesen kereste azokat az építészeti, formai és funkcionális, lokális és egyetemes építőművészeti megoldásokat, amelyek a feladatoknak a lehető legjobban megfelelnek. A múzeumhoz felvezető kettős lépcső és a két lámpaoszlop közötti áthaladás így szolgált egyfajta lelki felkészítőként a múzeumlátogató számára.

Ez a szinte mitikus kapu a ma jelentős részben parkolóként használt Erzsébet liget jelenlegi, kevésbé szerencsés kialakítása miatt csak akkor közelíthető meg, ha a látogató szándékosan keresi, a múzeum elé felvezető, monumentális út hiányzik. Volt idő, amikor a lámpákat is teljesen borostyán futotta be, így módon eltűntek a zöld környezetben.

Az Erzsébet liget Veszprém egyik legmegoldatlanabb közterülete, rekonstrukcióján érdemes volna elgondolkodni a Petőfi Színház műemléki helyreállítását

követően. Már azért is, mert ez a térség, a Püspökkert északi része Veszprém sajátos centrumvándorlása során fontos szerepet töltött be. Az egyházi központtal, a várral szemben itt alakult ki a világi centrum a 20. század első évtizedére. Az 1887-ben átadott Megyeháza épületében 1904-ben nyílt meg a múzeumi gyűjtemény első kiállítása, s ehhez a közigazgatási-kulturális funkcióhoz csatlakozott később a színház és a szálló Medgyaszay által tervezett épületegyüttese (1907–1908), amelyhez park is járult. Az épületegyüttest a múzeum 1925-ben átadott háza egészítette ki, így szolgálta a modernizálódó Veszprém polgárságának tégigényét. Medgyaszay a két lámpaoszlop tervét 1925. január 28-án véglegesítette, az épületet ez év május 24-én avatták. Az építéstörténet utolsó mozzanataihoz csatlakozik, de ennek az egyetlen pár lámpaoszlopnak mégis kiterjedt jelentése, egyúttal urbanisztikai jelentősége van. Szép lenne, ha ez nem merülne feledésbe.

Összefonódások

A veszprémi múzeum és Baláca

Jóllehet a Nemesvámos-Veszprémfajszt határában egykor elterülő római kori nagybirtokközpont kilenc kilométerre fekszik Veszprémtől, mégis, 1904-től kezdve jelentősen befolyásolta a vármegyei múzeum megépítésére, majd bővítésére vonatkozó elképzeléseket. A múzeumi ásatás eredményeképpen feltárt nagy mennyiségű leletanyag elhelyezésére a mai napig sem született megnyugtató megoldás.

Ómai üvegedények múzeum gyűjteméje

A veszprémi múzeum gyűjteméjében a római kori üvegedények között a legértékesebbek a 1904-ben a Baláca környékén feltárt üvegedények. Ezek a tárgyak a római kori kultúra és művészetének jelei, amelyek a mai napig is megőrzésre várnak.

Séd, 2020. 4. sz., 2. old.

Falfestménytörzslőfűrtöt szöggyermekalakka

A veszprémi múzeum gyűjteméjében a római kori falfestmények között a legértékesebbek a Baláca környékén feltárt falfestmények. Ezek a tárgyak a római kori kultúra és művészetének jelei, amelyek a mai napig is megőrzésre várnak.

Séd, 2019. 4. szám, 2. old.

ely öntsön italt!

A veszprémi múzeum gyűjteméjében a római kori tárgyak között a legértékesebbek a Baláca környékén feltárt tárgyak. Ezek a tárgyak a római kori kultúra és művészetének jelei, amelyek a mai napig is megőrzésre várnak.

Séd, 2017. tél, 3. old.

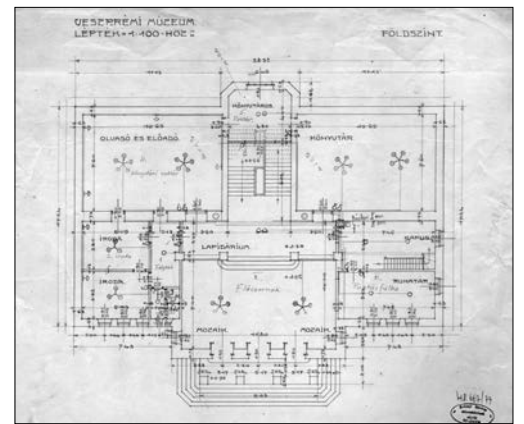
dásra váró helyzet vetette fel első ízben az önálló múzeum felépítésének szükségességét, s így lett az önálló múzeumépület létrejöttében a balácai leleteknek meghatározó szerepe.

Medgyaszay István 1909 februárjában két sorozat tervet készített. Ezekben az években a múzeum számára az egykori kaszinót, illetve a Piac teret, a mai Óváros teret szemelték ki. Az első sorozat ezért a kaszinó kibővítésére, a második pedig, a kaszinó lebontásával, egy teljesen új épület megépítésére vonatkozott. A második sorozat egyik tervlapja szerint a főbejárat két oldalán lehetőség lett volna egy-egy mozaikfelület elhelyezésére. „Ízelítőnek” szánhatták, mert bár a balácai mozaikok kiemelésére csak 1910-ben, majd 1925-ben került sor, 1909-re már mind a négy mozaik (több mint 160 m²) ismert volt. Végül Medgyaszay 1909-es tervei- nek adaptálásával készült el a város akkori periferiáján, a mai Erzsébet sétányon az 1925-ben megnyílt múzeum, a „kulturpalota”. A mozaikfelületek tervezett elhelyezésén változtattak. A fácános mozaik középső medalionja és apszisa az előcsarnok közepére került.

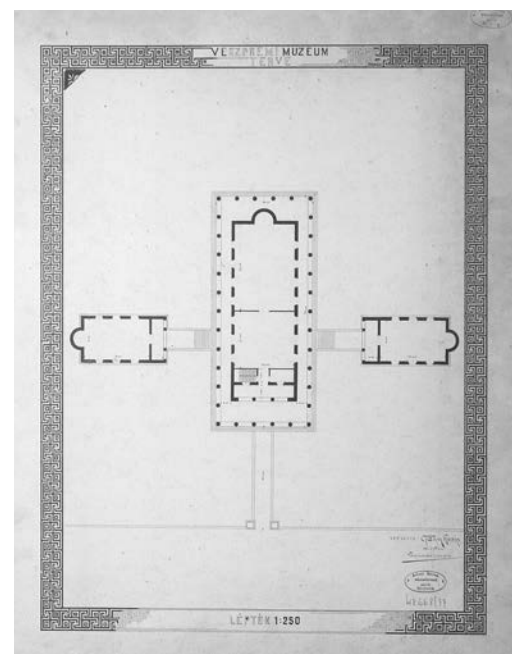
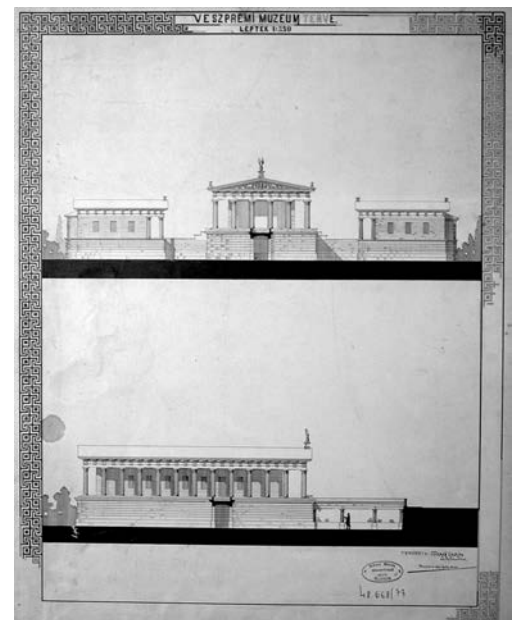
1909 és 1925 között, de különösen 1914-ig, amikor is letették a múzeum alapkövét, számos múzeumügyet érintő „pengeváltásra” került sor. Különböző, városi, megyei érdekek, civil és egyházi

finanszírozási kérdések gátolták a múzeum megvalósulását. Áthidaló megoldásként kínálkozott Hornig Károly püspök jó szándékú támogatása, amely lehetővé tette volna a Belső-Püspökkertben mintegy 4000 m²-en a mozaikok, falképek s egyéb leletek elhelyezésére a balácai pavilon megépítését. Óriási megkönnyebbülést jelentett volna ennek az épületnek a megvalósulása! Egyrészt teljesen új épületet nyerhettek volna addig is, amíg megépül a vármegyei múzeum végleges épülete, másrészt a vármegyházán felszabadultak volna teremrészek az egyre gyarapodó gyűjtemények kiállítási és raktározási gondjainak enyhítésére. Laczkó Dezső és munkatársa, Rhé Gyula ugyanis nem tétlenkedett. Az ásatások, a terepbejárások, a leletbejelentő hálózat és egyéb gyűjtések révén az 1905-ös, 17100 darabból álló muzeális anyag 1914-re már 67057 darabot számlált. Laczkó Dezső megbízásából Csomay Kálmán veszprémi építőmester 1911-ben készítette el a római pavilon tervét. A klasszikus leletekhez klasszicizáló épületegyüttest tervezett. Lehetséges, hogy elképzelését befolyásolta a már álló Aquincumi Múzeum is. Az antik templomokat idéző központi építményhez két oldalról egy-egy szárny csatlakozott volna a mozaikok számára. Sajátos együttes jött volna létre az angolkisasszonyok épületegyüttesével, a Korona Szállóval és a színházzal együtt! Valóságos stíluskavalkád! Csomay Kálmán terve nem valósult meg. Eközben a vármegyházi termek egy része, a falak megrepedése és a beázások miatt, alkalmatlanná vált múzeumi célokra. Egyre több könyvet, tárgyat kellett összezsugorolni, s ideiglenes elhelyezésükről gondoskodni. Az 1910-ben eredeti helyükről kiemelt mozaikokból ezért kerültek betonba ágyazott mozaikablák például a püspöki palotába, a színházba, illetve a még álló kaszinó épületébe.

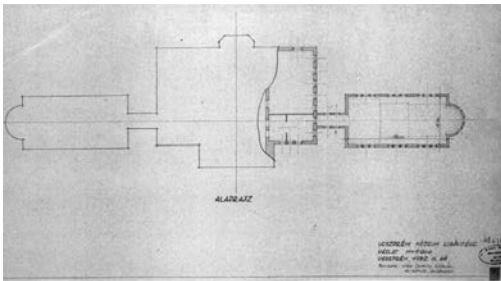
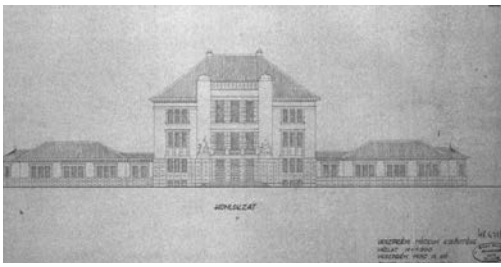
1911-ben a kaszinót ugyan lebontották, de a múzeum mégsem épülhetett meg a Piac téren (Óváros tér). A felajánlott telekcseréjén kezdődhetett meg azután pár év múlva az építkezés a város akkori – a forgalomtól ma is kissé kieső – szélén. A pénzgyűjtés és a kivitelező keresésének éveit következtek. A vármegyházi termekből a különböző helyeken raktározott tárgyakkal, a balácai falfestményanyaggal, mozaikablákkal együtt 1924-ben költözhetek át az új múzeumépületbe. Az 1925-ös hivatalos megnyitás előtt már világhosszúvá vált, hogy mielőbb szükség lesz a múzeumépület bővítésére. Pár évvel ké-

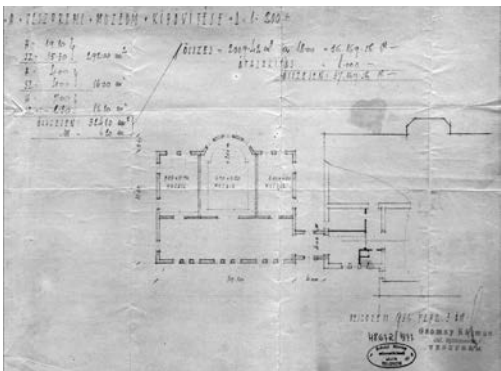
Medgyaszay István a mai Óváros térre tervezett múzeumépületének földszinti rajza a mozaikrészletek elhelyezési javaslatával, 1909 (LDM 48.667/77)

Csomay Kálmán római pavilon-terve, 1911. (LDM Ltsz.: 48.668/77)

Csomay Kálmán múzeumbővítési terve, 1932.
(LDM Ltsz.: 48.671/77)

Csomay Kálmán múzeumbővítési terve, 1936(?)
(LDM Ltsz.: 48.672/77)

Balácai falfestmények és a fácnanos mozaik a múzeum II. emeleti kiállítótermében. Fotó: LDM

Baláca, fácnanos mozaik a főépületben.
Fotó: Oszkó Zsuzsa

sőbb, 1932-ben Csomay Kálmán ezúttal a Medgyaszay-épülethez illeszkedő tervet készített. A főépületet két oldalról vette volna közre egy-egy pavilon, amely helyet biztosított volna a balácai falfestményeknek és mozaikoknak. Ez a terv sem valósult meg. Kevés volt valószínűleg a Római pavilonalapba gyűjtött adományok összege, és talán az erős szándék is hiányzott. A múzeumépülettől délre eső szabad terület egy részét azután az 1935-ben elkészült Bakonyi Ház foglalta el. A II. világháború pedig végképp „elmosta” a Római pavilon alapot is.

Baláca, a kőtár részlete. Fotó: Palágyi Sylvia

A veszprémi múzeum (ma: Laczkó Dezső Múzeum, LDM) Múzeumtörténeti Adattára még egy, Csomay Kálmántól származó, olvashatatlan évvel jelzett (1936?) tervrajzot őriz. Ez az alaprajz egy olyan, a főépülethez északról nyaktaggal csatlakozó négyhelyiséges épületszárnyat mutat, amelynek három egymás melletti termét, a terveken szereplő feliratok szerint, a Veszprémben maradt három mozaik számára alakították volna ki.

A római pavilon építése ezt követően végképp lekerült a napirendről. Pannónia kiemelkedő jelentőségű mozaikjai és falfestményei azonban 1985-ig nem hiányoztak a múzeum állandó kiállításairól. A II. világháborút követő, 1951-ben megnyíló, első állandó kiállításon két nagy mozaiklapot és egy falfestményrészletet is bemutatottak. A következő, 1958-as kiállításra a balácai anyagból a római teremben összesen 60 m² falfestményt állítottak össze, s a II. emeleti terem közepére a fácnanos mozaik került. Keretező sávjairól helyhiány miatt le kellett mondaniuk. Ezeket a táblákat továbbra is raktárakban őrizték. Nagyjából ezt a kiállítási koncepciót őrizték meg a '70-es, '80-as évekig, miközben állandóan tudatában volt a múzeum vezetése és szakembergárdája is, hogy a balácai kérdés korántsem nyert megoldást. Ladászámra álltak a tudományos és kiállítástechnikai szempontból feldolgozatlan falfestménytöredékek, valamint mozaikotáblák múzeumi, ill. ideiglenes raktárakban. Tihanyba is kerültek mozaikok. Először az apátsági épület egyik földszinti termébe, majd 1966-ban nagyobb területet összerakva, a korábbival együtt a pincében berendezett kőtárba. A veszprémi múzeum beázása tovább nehezítette a helyzetet. Le kellett bontani az egyik balácai falképet. Az épület felújításával egyidejűleg az új állandó kiállítás forgatókönyvének összeállítására is sor került. A tervezett kiállításon már nem szerepeltek a falképek, sőt mozaik sem, ugyanis ekkor az 1976-ban újra megkezdett ásátások már javában tartottak Balácán, azzal a többször meg-

Baláca, az aládúcolt főépület. Fotó: Palágyi Sylvia

fogalmazott célkitűzéssel, hogy a feltárást követően a felfalazott és lefedett főépületen belül eredeti helyükre kerülhessenek vissza a mozaikok, és válaszfalszerűen elhelyezhetőek legyenek új falfestmény-rekonstrukciók. A 2007-ig tartó második feltárási-bemutatói szakasz során újabb épületek feltáráására is sor került. Így azután könnyíteni lehetett a veszprémi múzeum raktározási gondjain, így például a két központi épület közötti folyosó lefedésével létrejött kőtárban helyet kaphattak Veszprém megye római kori kőfaragványai.

A főépület fa tartógerendáinak előregedése és egyéb technikai problémák mára ismét nyugtalanságra adnak okot. Az évek óta szükségessé vált tetőcserére még mindig várat magára. 2012-ben a balácai romkert a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe került. Eleinte úgy tűnt, hogy az országos intézmény nagyobb sikerrel oldja majd meg ezeket a feladatokat. Jelenleg az aládúcolt főépület nem fogadhatja a látogatókat.

A kezelőváltással nem szűnt meg a veszprémi múzeum és Baláca kapcsolata. Az ásátások teljes leletanyaga ugyanis, a három mozaikot és a falfestmény-rekonstrukciókat is beleértve, a veszprémi múzeum törzsgyűjteményébe tartozik. A veszprémi múzeum felel a tárgyakért, köteles állagmegóvásukról, nyilvántartásba vételükről gondoskodni, miközben raktárainak befogadóképessége is korlátozott. Mindezek ellenére Laczkó Dezsővel és Rhé Gyulával együtt mi is úgy véljük: a balácai leletekkel a múzeum tudományos értéke nem remélt mértékben emelkedett.

Palágyi Sylvia

Irodalom:

- Éri István: A veszprémi múzeumépület építésének története. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 2. 1964. 43–78.
K. Palágyi Sylvia: A balácai kutatások története (1904–1976). *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 1984. 27–51.

Templomrom szemben a múzeummal

A Szent Miklós-szeg temploma

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum régi épületével szemközti Kálvária-dombon középkori templom alapfalainak romjait találjuk. Ez a hajdani Szent Miklós-szeg nevű püspöki városrész (középkori helyi szóhasználatnál szeg) Szent Miklós-templomának maradványa.

A templom alapfalait 1929–1931 között Rhé Gyula (1871–1936) régész tárta fel. Figyelme azért irányult ezen területre, mert itt minden földmunkánál sírokat találtak, továbbá a helyszín az úrnapi körmenet útjába esett, és még ekkoriban is magántelkek közé beékelte egyházi tulajdon volt.

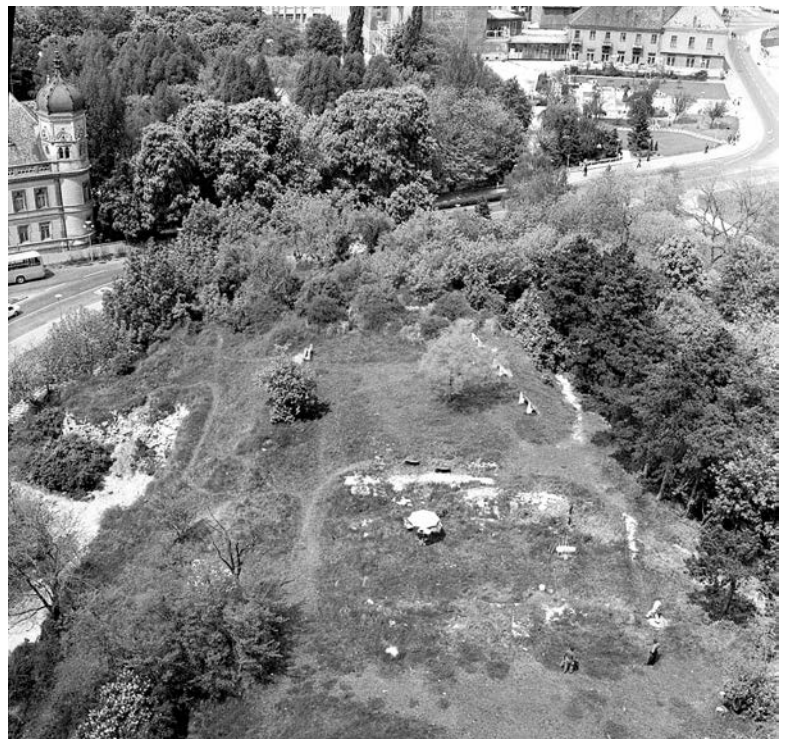
A feltárt templomromot ő azonosította az oklevelekből régóta ismert Szent Miklós-templommal, jóllehet a ciszterci Békefi Remig történész 1907-ben még a Temetőhegyre lokalizálta ezt a városrészt.

A feltárt épületnek szinte csak az alapfalai maradtak meg, sőt helyenként a barokk korban (1747) ráépített kálváriastációkkal vagy kőbányászattal még ezeket is elpusztították. Az egyhajós templom – a kutató szerint – egyenes szentélyzáródással, Ny-i végén toronnyal épült. Bejárata a hajó D-i oldalán nyílt. A torony DNy-i sarkát támpillér erősítette. A román hajó D-i külső falán két darabból álló vörös homokkő párkányrészlet még eredeti helyén állt. Alapozásmaradványok alapján, a hajó ÉK-i sarkába a szószéket, a DK-ibe a keresztelőmedencét feltételezte. A 13. században a templom gótikus szentéllyel bővült. A román szentély É-i oldalához sekrestyét, ennek Ny-i oldalához – több fázisban készült – csontházat építettek. A hajó D-i falának a szentélyhez közelebb eső felét kívül két eltérő méretű és a hajófalba nem beékelődött pillérrel támasztották meg. A padlót 18x18x4 cm-es téglalapokkal burkolták, de ezekből már csak igen kevés – főként a sarkoknál – volt feltárható. A templomból a színek egész skáláját mutató freskótöredékek és ablaküveg-töredékek is előkerültek. A hajó belsejében, az É-i fal közepénél egy, a padló alá süllyesztett, kőből épült kis fülkére találtak, amelyben 46 darab késő középkori fémtárgyat rejtettek el.

Az ásatás során sírokat is feltártak. Miután ezekből Salamon (1063–1074) és Kálmán (1096–1116) királyok pénzei is előkerültek, Rhé a templom építését – tévesen – a 11. századra feltételezte.

A Szent Miklós-szeg első okleveles említését 1237-ből ismerjük. Az 1333/1335. évi pápai tizedlajstrom szerint a templom plébánosa, Gergely 70, 57, majd ismét 70 kisdénárt fizetett. 1454-ben Bertalan volt az egyház plébánosa.

Az 1515-ben Veszprémben tartott egyházmegyei zsinaton elrendelték, hogy az úrnapi körmenet egyik állomása a Szent Miklós-plébániatemplom legyen. Az oltárszentség fölé tartott baldachin négy rúdját a Keresztelő Szent János-templomtól a Szent

Veszprém, a Szt. Miklós-templom romjai az ásatás kezdetekor. Kralovánszky Alán felvétele, 1978 (LDM–Régészeti Adattár ltsz. 18 193/1978., Fotótár R/3234.)

Miklós-templomig a várbeli Mindenszentek-egyház prépostja, a somogyi és a zalai főesperes, valamint az örsi prépost vitték, a Szent Miklós-templomtól pedig a hantai prépost, a segesdi, a budai és a fehérvári főesperes. (Itt a magyarzata tehát a már említett, a 20. századig megmaradt és Rhé Gyulának is szemet szűrő szokásnak.)

A veszprémi püspökség 1524-es urbáriumuma szerint Zenthmykloswczaya-ban 6 jobbágy szolgálta a püspököt: Ács (Alch) László, Kovács (Kowach) György özvegye, Ágota, Dörgicsei (Dergychej) Máté, Mészáros (Mezaros) Antal, Szabó (Zabo) István és Tóth (Thoth) János. Kötelesek voltak a veszprémi várban a Középhíd (Kezephyd) alatti árkot folyamatosan megtisztítani és kijavítani. Továbbá a kalodát megújítani, vagy újat csinálni, attól függően, hogy mennyire használdott el. Továbbá portánként egy szekér hordóabroncsot szerezni és beszállítani a veszprémi

Veszprém, a feltárt templomromok és a kálvária stációi. Cholnoky Jenő ajándéka, 1931. szept. 21-én, valószínűleg az ő felvétele (LDM Régészeti Adattár ltsz. 3194.)

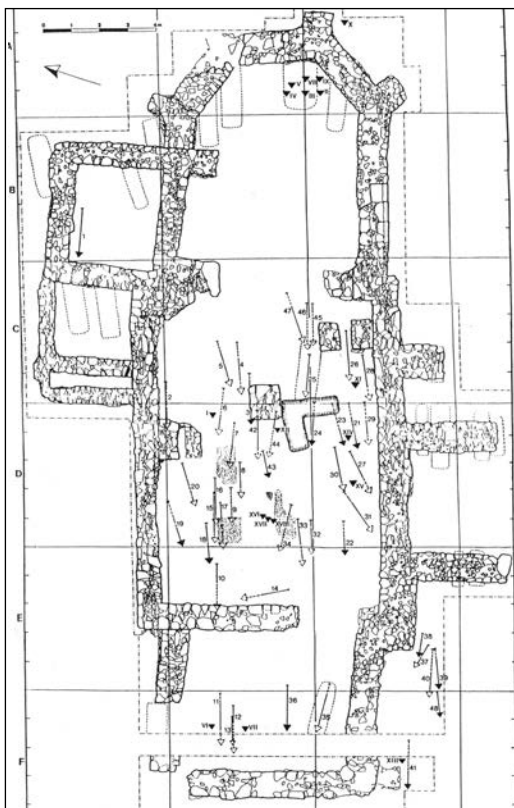

Veszprém, a Szent Miklós-templom romjai az ásátás előrehaladtával. Kralovánszky Alán felvétele, 1978 (LDM Régészeti Adattár ltsz. 18 193/1978., Fotótár R/3415.)

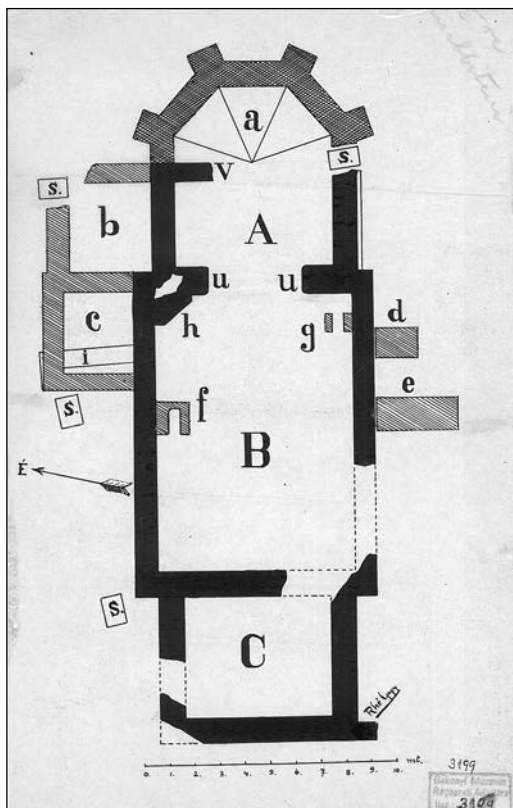
régi várba. Továbbá az Úr születésének ünnepén (december 25.) portánként egy szekér fát vinni a várba. Továbbá ugyancsak karácsonykor a várnagynak ajándékot adni: egy tyúkfüt és két cipónak nevezett kenyeret. Továbbá feltámadáskor (húsvét) nyolc tojást és két kenyeret tartoztak adni.

Az 1531-es rovásadó-összeírásakor e városrészben a káptalannak három szegényszeren való és egy adófizető, a prépostságnak négy szegényszeren való, a püspöknek két adózó, Enyerey Jánosnak egy adózó portája volt.

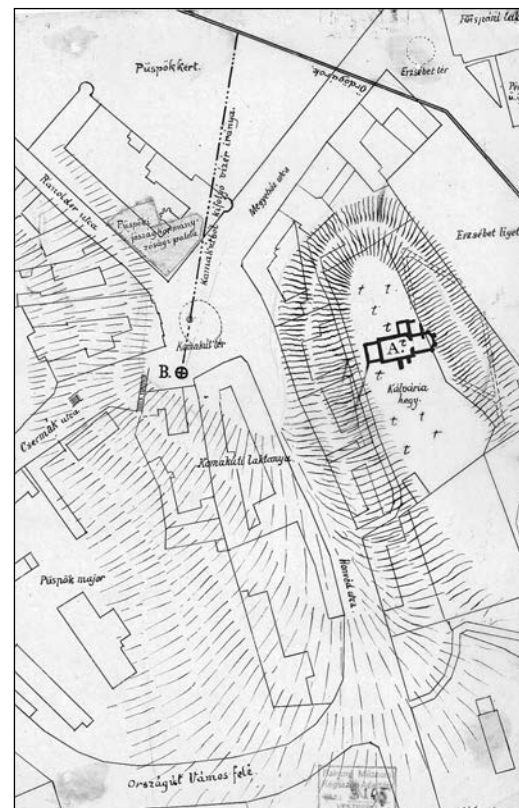
Az 1536-os, 1542-es és 1543-as adóösszeírásakor a Szent Miklós-templom plébánosának egy adózó portája volt.

Veszprém, Szent Miklós-templom 1978-as ásátási alaprajza. Kralovánszky Alán nyomán rajzolta Kulcsár Ágnes (LDM Régészeti Adattár ltsz. 19 478/2006.)

Veszprém, a Szent Miklós-templom romjainak alaprajza. Rhé Gyula rajza, 1930 körül. (LDM Régészeti Adattár ltsz. 3199.)

Veszprém, a Kálvária-domb és környéke a Szent Miklós-templom romjaival és a barokk kálvária stációival. Rhé Gyula rajza, 1930 körül (LDM Régészeti Adattár ltsz. 3195.)

Ezen városrész véglegesen feltehetően Veszprém első, 1552-es török ostromának eshetett áldozatul. Erre mutatnak a templom 1930-as ásátásakor talált, időrendben legutolsó, I. Ferdinánd királytól (1526–1564) 1528-ból és 1541-ből származó pénzek. Plébániatemplomát azonban egy 1550-es összeírás már elpusztultként említette.

A templomromok fölé 1747-ben barokk kálváriát emeltek. Az 1930-as években még álltak a kálvária stációi, de főbb szobrai (Jézus, Szűz Mária, Mária Magolna, Keresztelő Szent János) ekkorra már áthelyezték a Szent László-kápolna elé.

A Kálvária-domb É-i és Ny-i lábát a 18–19. században terjeszkedő város házai vették körül. Egy részük a II. világháborúban megsérült, majd a 20. század 2. felére lebontották őket, csak a domb felőli hátulsi támfalaik, részben pincéik maradtak meg napjainkra. Mivel a városi tanács az egyetemi építkezésekkel kapcsolatban parkosítani kívánta a Kálvária-dombot, előzetesen, 1978. május 15. és július 15. között Kralovánszky Alán régész és felesége, Éry Kinga antropológus vezetésével sor került a templomrom hitelesítő feltárára.

Kralovánszky a templom Rhé Gyula által vallott 11. századi eredetét elvetette. Ennek semmi nyomát nem találta. A 11. századi pénzekkel datált temető sírjaira, véleménye szerint, feltehetően a 13. században építhették fel az első templomot. Ez egy egyhajós, a hajónál valamivel keskenyebb, egyenes szentélyzáródású templom volt, Ny-i végében toronnyal, a szentély É-i oldalán sekrestyével, a hajó D-i oldalán bejárati csarnokkal. Ezen első templom habarcs kötőanyaga kevés meszet tartalmazott.

(Megjegyzendő, hogy a torony az ásátási naplóban még mindenütt mint Ny-i előcsarnok szerepelt. A torony keltezése szintén kérdéses, utóbb Kralovánszky már gótikus bővítésnek tartotta, ugyanígy a D-i előcsarnokot is.)

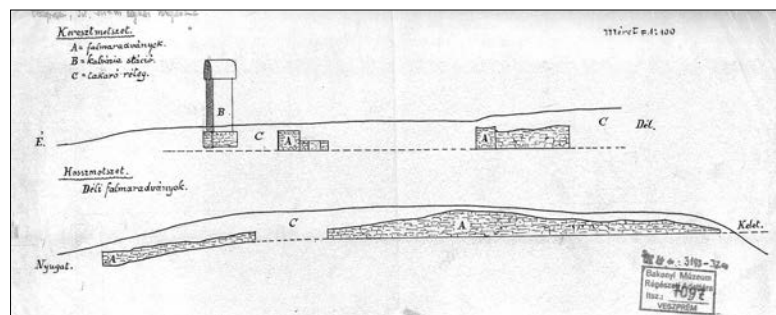
A 14–15. században a templomot támpillérekkel ellátott, boltozott, gótikus szentéllyel bővítették. Ezt követően a sekrestye Ny-i oldalához toldva, a hajó É-i oldalán csontház épült. A D-i oldalon pedig bejárati előcsarnok készült. Végül a 15. században vagy a 16. század elején a hajót két oszloppal kéthajóssá alakították, és hatszakaszos boltozattal látták el. (Hasonló megoldású templomok főként a Szepességből és a Csallóközből ismertek, az 1430-as évektől kezdve.) A későbbi bővítések habarcsa (a korai templométól eltérően) erősen meszes anyagú.

Kralovánszky a templomépítés idejét néhol a 12–13. századra bővítette, majd végül legvalószínűbbnek a 13. század első negyedét tartotta. Az építetöt a vallon származású Robertus veszprémi püspök (1209–1226) – korábbi fehérvári prépost, királyi kancellár

(1207–1209), későbbi esztergomi érsek (1226–1239) – személyében vélte megtalálni.

Az egykori városrész és temploma névadója a kisázsiai Myra 4. században élt szent püspöke volt, akinek életéről bizonyosat nem tudni. Legendája a bizánci egyházban a 6. században bontakozott ki. Miután ereklyéi 1087-ben az itáliai Bari városába kerültek, kultusza a Ny-i egyházban is gyorsan elterjedt. A középkorban általánosan tisztelt szenthez számos hagyomány, legenda kötődött (Mikulás), számtalan ábrázolása maradt fenn. Több szakma és foglalkozás (üggyédek, diákok, hajósok, halászok, révészek, vízimolnárok, hídépítők, pékek, vászonszövők, eladólányok stb.) sőt, rabok és zarándokok tartották védőszentjüknek. Mégis elsősorban az iparosok és kereskedők patrónusának tekintették.

Hazai kultuszát valószínűleg a latin-vallon kereskedők honosították meg (Esztergom, Székesfehérvár). Így – Kralovszky szerint – aligha véletlen, hogy veszprémi temploma az Itáliát Fehérváron és Budán keresztül Kijevvel összekötő fő kereskedelmi út közvetlen szomszédságában található. A templom általa feltételezett építési ideje jól illeszkedik hazánk legkorábbi Szent Mik-

Veszprém, a Szent Miklós-templom feltárt romjainak É-D-i és Ny-K-i metszete. Rhé Gyula rajza, 1930 körül (LDM Régészeti Adattár ltsz. 7097.)

lós patrociniumú templomainak sorozatába: Esztergom (1156), Sárospatak (Imre király alatt, 1196–1204), Nagyszombat (1211), Székesfehérvár (1244), Eperjes (1255), Selmecebánya (1260), Bács (1291), Pozsony, Brassó, Nagyvárad, Eger (13. század).

Rainer Pál

Párhuzamosok

Ujj Zsuzsi és Darvas Kristóf koncertje. Óváros kertvendéglő, 2020. október 6.

Azt a bizonyos első mondatot keresem. Amivel el lehet kezdeni egy maximum négyezer leütést tartalmazó beszámolót Ujj Zsuzsi veszprémi estjéről.

„Sötét volt, mint egy fasirtban” (Hajnóczy Péter) – lehetne akár ez is, de egyrészt ez már foglalt, másrészt meg, bár este hatkor kezdődött hivatalosan az óvárosi étterem fűtött kerthelyiségében a koncert, illetve az azt megelőző, pár filmmel tarkított bevezető a Balázs Béla Stúdió indulása utáni időkről, mégsem volt még akkor sötét. Talán csak néhányunk emlékében, mert ez a bizonyos kedd október hatodikára esett. Az árnyak ott bolyongtak a futónövényekkel beszótt léckerítések mögött.

Kezdhethném persze H. P. mondatával, mert hiszen közel voltunk a számomra oly ismerős Lejtős utcai kocsmához, fiatalságom egyik emlékezetes helyszínéhez, ahol maga H. P. mutatta meg nekem, hogy a remegő kézzel emelt kisfröccsös pohár biztonságos szájhoz éréséhez milyen remek segítség a nyakon átvett, csuklóhoz kötött sál.

Vagy kezdhethném azzal, hogy emlékeim szerint egy világos színű Skoda személyautóban hárman viháncoltunk a hátsó ülésen, miközben az almádi strandra szállított bennünket Zsuzsi apukája. Ági, Nelli, talán Kriszta és én. Nyiladozó vágyaink – ahogy egy horgásztégbe kapaszkodva, remegve egymás testét fűrésztük a vízben – kamaszkorom legszebb emlékeit hozzák fel bennem.

Zsuzsi akkor még csak tizenpár éves volt, de Janis Joplin volt az idol, titokban énekelte az *Oh, my Lord*-ot, és verseket írt. Ötven éve október negyedikén halt meg Joplin, rövid életének számomra legemlékezetesebb fellépése a woodstocki koncert volt, a *Cry baby*. Veszprémi Janis, kései elismerése várat még magára.

Ezen a hűvösbe hajló estén ugyan nem „fújt a szél, és szitált a hó”, a közönséget felmelegítették az egymást követő dalok. Sokadjára hallottam őket, néha kívülről is énekelem vele, kissé távolabbról nézve kettősüket, egy kicsit a közönséget is figyelve. Egy magányos nő dalai kapcsolatairól, kudarcokról és a boldogság hiányáról. Akik mellé férfiak léptek, de egy sem hozzá való, vagy ő maga volt sok nekik, vagy a férfiak kevesek voltak hozzá. Sokáig kereste pedig a férfit, a szövegek is erről tanúskodnak.

Különös módon fonódott néha össze az életünk. Amikor a nagyvárosba költözött, sokszor találkoztunk, később együtt dolgoztunk a Balázs Béla Stúdióban. A Toldi mozi pincéjében próbáltak egy darabig Zalka Imi, Tóth Zoli, Neményi Zsolti és Zsuzsi, néhány közös dal, néhány fellépés. Később a Csokolom együttes, a város fiatalságát megmozgató koncertek, turnék. Akkorra már profivá váltak, vidéken és néha a határon túl is felléptek. Zsuzsi dalai szomorkások voltak a nagy színpadok közönségének, konfliktusok keletkeztek a zenekarban. Egyszer panaszkodva mondta, hogy Spenót (Tóth Zoli) vidámabb dalokat akar hallani. Ekkor írhatta a *Cica mica*, az *Ilyen a nő* szövegeit, de néhány verset is kölcsönvett Weöres Sándortól, Baksa-Soós Jánostól. Ezek az évek Patti Smith jegyében zajlottak, akkoriban kapta tőlünk *Kölykök* című könyvét.

Ezen az őszi estén elhangzott két vers, amit Darvas Kristóf zenésített meg és énekelte, két abszurd egy alig ismert orosz költőtől, Danyil Harmsztól. A jól szerkesztett program egyik csúcspontja volt számomra a szövegben megidézett öklét rázó muzsik, valahogy felbukkant bennem a magyar valóság.

Kristóf zongorajátékával látszik beteljesedni Zsuzsi előadói művészte, az édes-bús-szerelmes sanzonok Piafot idézik, hányatott sorsát, a híres párizsi Olympia színpadának eléréseig tartó, buktatókkal teli életét.

Párhuzamos világok, a végtelenben fognak találkozni, ám ez a találkozás a Föld nevű bolygón egyre közelebbinek tűnik.

A koncert végén, mint egy kisiskolás pár, egymás kezét fogva köszönik meg a tapsot. Reményt adva ezzel a közönségnek; csak egymás kezét megfogni és szeretni kell.

Durst György

Mezőségi értékmentés

Koncz Gergely és barátainak *Magyarpalotka* című lemezéről és koncertjéről. A lemez muzsikusai: Koncz Gergely – hegedű, Fekete Antal „Puma” – kontra, Liber Endre – kontra, Havasréti Pál – bőgő. Music Hungary Zeneműkiadó, 2020.

Néha elegendő egy hosszabb beszélgetés egy cimborával a régmúltról, hogy kiderüljön magunk számára, mennyi élményünk volt a múltban, melyek emlékeztünk poros szekreterének évek óta zárva tartott fiókjában várnak, hogy rájuk süssön a nap.

Azon túl, hogy a szüleink barátok voltak, s az általános iskolát is együtt nyitottuk, kiderült, hogy valaha koncertztünk is együtt Sindelfingenben, a győri úttörőház tánccsoportja kísérőjeként. Barta János klarinéton, Koncz Gergely brácsán, én pedig bőgőn. Az én népzenei pályám itt s még egy jászberényi népzenei tábor után véget ért, de Gergő elszántabb és személyesen érintettebb is volt nálam.

A kezdetek egy ’88-as házibulira vezethetők vissza a Muzsikás és a Tükrös zenekar zenészeinek részvételével, ahova Gergő még a szüleivel érkezett, majd a történet Fekete Antal „Puma” mentorálásával a ’90-es jászberényi táborban folytatódott, s a végső lökést egy 1990. októberi pécsi koncert adta, ahol a Magyarpalotkai Banda a színpad mögötti lépcsőházban

olyat zenélt csak úgy, a maga öröme, hogy felrobbant a ház. Gergő leírása szerint akkor ez volt a magyar népzene Led Zeppelinje. Ezt az örömenét hallva eldőlt a művészi irány, és ennek egy letisztult, minden ízében autentikus eredményét hallhatjuk a most megjelent *Magyarpalatka* című lemezen. Koncz Gergő 1993-tól aztán pályára állt a felvidéki Lakatos Róberttel és zenekarával, majd a Tükrös zenekarral. Brácsásként indult, ez a hangszer lett a szerelem, de idővel nem tudta leplezni primási adottságait sem, így egyenes út vezetett a közreműködéséhez számos hazai népzenei lemezen és megannyi itthoni és nemzetközi koncerten, táncházban. A mezőségi zenék gyűjtése és tanulása életformájává vált, s ars poeticája szerint – „bár nem vagyunk eredetiek, csak tanítványok”, törekedni kell a legautentikusabb előadásukra.

Az október 17-ére meghirdetett szentgáli koncert idején programom volt, viszont megtudtam, hogy lesz Szombathelyen is egy táncházal egybekötött koncertjük nemsokára, így elmentem és meghallgattam azt. Gergőt egykori mestere, Fekete Antal „Puma”, Árendás Péter (aki az épp beteg Liber Endrét helyettesítette) és Havasréti Pál kísérték. Gergő mesélt. Először élőszóban az egykori magyarpalatkai zenészekről, akiket számos kazettáról, majd élőben is hallhatott; a küldetésről, amit felvállaltak közösen, hogy az utókornak újrajátsszanak közismert mezőségi dallamokat a lehető legeredetibb változatban; majd mesélt zenében is. Ugyanis amikor megszólaltak a dallamok a hangszerén, akkor olyan érzésem volt, mintha énekelne. A dallamindításaiiban ugyanazok az érzelmek jelentek meg, amiket a verssorok hangulata is áraszt magából. Úgy billentek a dallamok, ahogy a szöveg megkívánja, ott tört meg egy-egy dallam, ahol a versben is, és mosolygott az egész előadás. Ahogy egyébként a muzikusok is, amit öröm volt nézni. Ez a stílus, ez a játék telis-tele van díszítéssel. Apró kis szekundokat villant le s föl, telerajzolja a dallamot alig észrevehető színes hangokkal. Olyan hatása van, mint amikor a virágmezőt meglepi a pillangók, és nincs két egyszerre nyíló és csukódó lepkeszárny a látóhatáron belül. A kíséret pedig, amit a két brácsa és a bőgő adott, úgy követte a dallamot, mintha a primás meghosszabbított kezei játszottak volna. Tökéletes a zenészek közötti harmónia. Minden ritmus a helyén, és mindenki csak annyit játszik, amennyit a kíséret igényel.

Elbeszélése szerint a régi felvételeket hallgatva máig felfedez olyan díszítést, amit még nem hallott ki eddig. Találkozásunk alkalmával lelkesen mesélt a tanulási időszakról, a személyes erdélyi látogatásokról, s hogy miként alakult ennek a tájegységnek a muzikája az elmúlt évtizedekben.

A lemezen és a koncerten ugyanazok a zeneművek szólaltak meg, azonos sorrendben. Az első tétel, melynek címe *Viszlek magammal*, rögtön rejt némi trükköt magában, mivel nem a szokásos tételek követik egymást. Egy eredeti palatkai

felvételen Kodoba Ignác játszotta egy lagziban pontosan ebben a sorrendben a dalokat: szökőssel kezd, amiben a két kontrás ellenhúz egymásnak. Régebben az egy kontrás düvőt játszott, nem volt esztam, itt viszont a két kontrás ezzel a szép párhuzammal oldja meg a lüktetést. Majd sűrű csárdás, keserves, sűrű magyar, ritka magyar és korcsos volt a sorrend. A második tétel *Egy pár* címmel egy 7/8-os lüktetésű lassú párossal (lassú cigány tánc vagy akasztós) indít. Érdekes ritmikájú tánc ez. Minden versszak végén, amikor a párok fordulnak, két rövidebb ütem következik, amivel kissé megtörik ugyan a zene lüktetése, de a funkcióján túl változatos is teszi az előadást. Az akasztós után ritka csárdás következik, amiben szintén érezhető egy kis ritmikai billenés, amit csodálatos módon mindhárom kísérő hangszer tökéletes pontossággal ugyanúgy játszik. Majd szökős következik, és a végén a sűrű csárdás. A harmadik tételben a palatkai katonakísérőt adják elő összefűzve két hasonló dallamú lassú táncal. Ennek címe: *Emlékezünk*.

A lemezeiről még egy érdekességet elmesélt Gergő. Glaser Péter, a felvétel készítője úgy gondolta, hogy a legjobb hely, ahol feljátszhatnák a lemez anyagát, egy kétoldalt zárt és kétoldalt nyitott helyiség lenne. Nos, Gergő pajtája pont ilyen. Ennél autentikusabb helyszínen nem is készülhetett volna az anyag. Egyben feljártak mindent, így a dalok úgy szólnak a lemezen is, ahogy élőben. Sokadjára hallgatva is csodálatos.

Nyakas Krisztián

Nem dráma az öregség

Aldo Nicolaj: *Hárman a padon*. Rendező: Deák Krisztina. Premier-előadás. Petőfi Színház, 2020. november 8.

Talán kevesen tudják, hogy a piemonti drámaíró, Aldo Nicolaj 1971-ben írott keserű komédiájának évekig várnia kellett saját közönségre. A darab 1974-es ősbemutatójára végül a Vígszínházban került sor Bilcsi Tivadár, Bulla Elma és Páger Antal főszereplésével. Saját hazájában még ezt követően is csak évekkel később, az orosz, német és francia fordítások megszületése után állították először színpadra. A kezdeti nehézségek után azonban mégiscsak ez lett a szerző legértettebb alkotásának tekintett s máig legnépszerűbb darabja, mely folyamatosan műsoron van a nagyobb olasz színházakban. Minthogy az eredeti olasz címet (*Classe di ferro* „A vasnemzedék”) egészen másra változtatva a magyar dramaturg, nálunk azóta is a *Hárman a padon* címen fut, igaz, kisebb-nagyobb időközökkel, ám hagyományosan telt házas előadásokkal.

A veszprémi közönségnek több szempontból is különös szerencséje van ezzel a darabbal. Legfontosabb talán a szereposztás, ami egyáltalán nem lehetett könnyű feladat, hiszen a történetnek két idős, 76 év fölötti férfi főhőse van, s a harmadik, női szereplő is elmúlt már 65 éves. A darab voltaképp az ő magányosságukat, félelmeiket, kiábrándultságukat és reményeiket meséli el, olyan megrázó őszinteséggel, amiben egyfelől mégiscsak ott bujkál valamifajta hamisítatlan olaszos létöröm, másfelől a végigjárt földi élet tapasztalata és megszívlelendő bölcsességei is. Ebből a szempontból a Bocca Libertót és Luigi Lapagliát alakító Szilágyi Tibor és Bálint András színpadi játéka valóban minden elismerést megérdemel.

Külön érdekesség, hogy Szilágyi Tibor 15 évvel ezelőtt játszotta már egyszer ezt a szerepet a Budapesti Kamaraszínházban, s már egy akkor adott interjúban is afféle jutalom-előadásnak nevezte, ami már csak a megtanulandó szöveg mennyisége miatt is igazi kihívást jelent ebben a korban. Mostanra tehát nem csupán a számadatok tekintetében is sikerült hozzáöregednie a szerephez, de egész fantasztikus mértékben képes eggyé válni Boccával. Egyszerre kelt szánalmat és csodálatot, megnevetet és könnyekre fakaszt, a darab végén bekövetkező haláleset megrendítő tragédiája pedig valódi katarzisélményhez juttatja a nézőt. Bálint Andrással alkotott párosuk olyan eredendő hitelességgel működik a színpadon, amely mögött valóban nemcsak a több mint ötvenéves pályatársi ismeretség érezhető, de az együtt töltött főiskolás évek szép emléke is. Bálint András, akinek – s erre tökéletesen érzett rá a jelmeztervező is – még mindig jobban áll a zakó, fehér ing és panamakalap (ma valószínűleg úgy mondanánk, *smart casual*) kombója, majdhogynem olaszos eleganciával játssza a kezdetben még kedélyes és derűs, majd egyre rémültebbé és sebezhetőbbé váló Lapaglia úr szerepét.

A főként az operett világából ismert Oszvald Marika már inkább tűnhet meglepő választásnak, hiszen amellet, hogy viszonylag ritkán játszik prózai szerepeket, egy ilyen komoly vagy legalábbis keserűes darabba első pillantásra nem is nagyon illik az ő harsány, energikus alkata. Színpadi belépőjéről ráadásul, amint virágos szoknyácskában, sikongatva leveti magát a sárga csúszdán, rögtön *A víg özvegy* Grisette-dalának kánkántánca juthat eszébe a döbbszent közönségnek. Ám rövid idő elteltével mégiscsak nyilvánvalóvá válik, ezt a szerepet pontosan őrá írták; s utólag ugyanúgy elképzelhetetlennek tűnik, hogy ne ő játssza, mint ahogy a Walt Disney-s kis hableány magyar hangjaként sem tudnánk már megszokni senki mást.

Valószínűleg mindig nehezebb olyan darabot színre vinni, amit korábban sikerrel és sokszor mutattak be. Ilyenkor a közönségnek rendszerint van már valamiféle összehasonlítási alapja, ugyanakkor mégis valami mást, valami újat vár az eddigi feldolgozásokhoz képest. Deák Krisztina rendezői munkája ilyen értelemben (is) külön kiemelendő. Az az új koncepció, amely

alapján a díszletet is mintegy „újratervezték”, tökéletesen illeszkedik a történet mondanivalójához, sokkal közvetlenebbé s talán még emberibbé téve az egészet. A korábbi előadásokban a díszlet rendszerint alig kapott hangsúlyt, s az évszakok sem váltakoztak úgy, mint itt. Érdekes újítás tehát, hogy ebben az előadásban a történet színhelye egy játszótér, ahol az eseményekkel együtt a maga megszokott ritmusában leperog a négy évszak is.

Ezen a játszótéren áll a pad, ahol a három idős ember időről időre összalálkodik, ám – és ez tényleg talán a darab legnagyobb újdonsága – ebben a kontextusban már önkéntelenül egy óvodáscsoport három tipikus karakterét is megidézik. Ambra a „jó kislány”, az óvó néni kedvence, aki felnőttként maga is óvó néni lesz (mint ahogy egyébként a darab szerint is nyugdíjas óvónő), akiről a többi gyerek persze tudja, hogy nem is olyan jó kislány, mint amilyennek látszik, ám egyszerű, józan gondolkodásával mégis mindig eléri, amit szeretne. Luigi a jó kedélyű, könnyen kezelhető, kissé talán oktondi óvodás megtestesítője, aki bőven megelégszik azzal, hogy játszhat, finomakat ehet, és nem kell ennél bonyolultabb kérdéseken törnie a fejét. Tökéletesen példázza ezt az az önfeledt, gyermeki öröm, amellyel a Boccától kapott süteményeket habzsolja, vagy épp belemosolyog a meleg tavaszi napsütésbe. Bocca gyermeki énje szintén tipikus; az örök renitens, aki, ha csak teheti, másokat is lázadásra buzdít, a nagy álmok álmodója, akinek soha semmi nem tetszik, s titkon az óvodából való szökést tervezi...

Ennek a párhuzamnak a színpadon való megjelenítése azért zseniális ötlet, mert (szájbarágás nélkül) éppen azt a hasonlóságot teszi tökéletesen láthatóvá, mely a gyermekeket és időseket a legtermészetesebb módon köti egymáshoz, s amelyről manapság talán hajlamosak vagyunk elfeledkezni. Maga a darab persze szintén végig feszegeti ezt a kérdést is; vajon mire számíthatnak azok a nagyszülők, akik öregségükben egyre inkább a saját gyermekeikre és unokáikra fognak rászorulni? S mit adunk majd mi a szüleinknek, akik épp ugyanúgy a gondoskodásunkra és a szeretetünkre fognak vágni, mint a gyermekeink, és épp ugyanúgy meg is érdemlik?

Lovizer Lilla

Fél füllel a szuterénban

Csendnapok/Van Gogh utolsó napjai – monodrámá. Művészetek Háza, Dubniczay-palota. 2020. október 21.

Mit jelent a világnak manapság Vincent van Gogh? Egy festőművész Flandriából, aki 1853-tól 1890-ig futotta meg gyötrelmes, mégis termékeny pályáját. A min-

dennapi emlékezetnél nyilván többet kell jelentsen, mert időről időre felöltik életműve, élete vagy összetéveszthetetlen képi világa.

Keveset vagy sokat mond a sommás megállapítás: Hollandia egyik képzőművészeti védjegye Vincent van Gogh. Mintha többről lenne szó, ha egyszer afféle divatként tűnik elénk, s ha jobban utánanézzük ráeszmélünk, a divatjai is mélyebben gyökereznek.

Ezért is kétség foghatja el a vespéri közönséget, mit is keres a 2020-as Csendnapok programjában egy Van Gogh-monodrámá? Hát van keresnivalója. Még akkor is, ha városunk, Veszprém közegében térben és időben távoli témának találnánk. Igenis fontos és figyelemre méltó vállalkozása Kiss T. Istvánnak, hogy a *Van Gogh utolsó napjai* produkciót kidolgozta és megvalósította. Legutóbbi bemutatóját a szervező Művészetek Háza Veszprém, illetve az Ittmost Egyesület eseménysorozatában tartották október 21-én.

Arról a képzőművészről van szó, akinek életében egyetlen képét sikerült eladni, de akinek nyolc és félszáz ismert festményéből napjainkban a legrangosabb aukciókon bukkanhat fel nagy ritkán egy-egy, hogy csillagászati áron üssék le. Arról, akinek művészete és élete rengeteg színpadi, filmes alkotást inspirált. A színházások tömegében az egyik, ám számottevő darab az erdélyi származású szerző, Kocsis István *Tárlat az utcán* című darabja, amelyet Kiss T. monodrámává dolgozott át. A darabot már olyan változatban is bemutatták a fővárosban, amelyben Cserhalmi György alakította Van Goghot. A filmes repertoár mellett sem mehetünk el: számtalan film született e tárgyban, csak néhány név, aki érintett Van Goghhel kapcsolatban, ha színésztől, filmről van szó – Kirk Douglas, Akira Kurosava, Martin Scorsese, Benedict Cumberbatch és Willem Dafoe.

Ezen előzmények tudatában vállalkozott Kiss T. István, a Pannon Várszínház nyugállományba vonult színművésze Van Gogh megformálására. Korábban néhányszor már – kamaradarabról/monodrámáról lévén szó – előadta a művet lakásszínházi produkcióként is.

A darab a festőművész utolsó napjait dolgozza fel a színházi változatok formai lehetőségeihez alkalmazkodva. Mintha a főhős egész élete pörögne le a halál közelségében a zaklatott monológban. A némiképp tolsztojánus messianizmus és a leggyötrelmebb depressziós magány, avagy az alkoholizmus végletei között látjuk őrlődni a festőt. Megjeleníti Kiss T. a holland piktor bányász-missziós időszakát. Szeme és szemünk előtt vonulnak el a Van Gogh életét a legmarkánsabban befolyásoló nők és férfiak – Kee Vos, Christine, azaz Sien, Margot, Rachel; szerelmei, modelljei, áldozatai; illetve az egyetlen támogató, Theo, a fivére, valamint Paul Gauguin, a pályatárs-barát. Végigélhetjük az kamaradarabhoz híven intim közegben a helyzetekben, a kapcsolatokban rejlő és rendre felszínre törő feszültségeket, a művész magányát, szeretetét, de azt a vágyát is, ahogyan

az alkotásainak kijáró tiszteletet szeretne volna megszerezni.

Kiss T. igen nehéz feladatot vállalt. Egyedül kellett megjelenítenie az alkotó ember kétségeit, félelmeit, letargiába eséseit, dührohamait, agresszivitását, gyöttrődését, bizonytalanságait, önigazolozó eszmefuttatásait. Van Gogh a leghagyományosabb értelemben is igazolta viselkedésével, viselt dolgaival a laikusok előítéletét, hogy a nagy művész voltaképp örült – ennek igazolásáért és cáfolatáért is meg kellett dolgoznia az őt alakító színésznek. Ezeket meggyőzően átadta Kiss T. István. Dramaturgiai, szcenikai, fizikailag és megjelenítőerőben is egy érett előadást láttunk. A játék ritmusa, felépítettsége és dinamikája ékesen bizonyította, jól átgondolt és elrendezett munka a *Van Gogh utolsó napjai*. Kiss T. el tudta hitetni velünk a személy és a szituáció jelenvalóságát, a vívódást és az örületet, mániás depressziót. Megküzdött a fizikai kihívásokkal és azzal a nehezítő körülménnyel is, hogy a közönség karnyújtásnyira mindent, ami hiteles vagy talmi, azonnal észrevesz, érzékel. De kijelenthető: elhitük, a Dubniczay-palota teguláriumában ott volt Vincent van Gogh. Felül tudtunk emelkedni olyan részleteken, hogy az alakító testalkata, arcszabása merőben más, mit a néhai festőé. Felül még azon is, hogy az valós életrajz tanúsága szerint a festő az életének utolsó két-három napjában szíven löve kómában hevert.

A kamaradarabok sok mindent kibírnak. A közönség ilyenkor talán még elfogadóbb is, mint nagyszínpadi és sokszereplős színműveknél. Ezzel együtt – vagy lehet, éppen ezért – konokabb elvárása a hallgatóságnak az érthetőség, az akusztikai élesség, amit csak a beszédtechnika tesz lehetővé. A *Van Gogh utolsó napjaiban* persze legalább két dramaturgiai hely van, ahol a szavak, a mondanó elmosódhat, a közönség mégis ennél többször kellett zavarba jöjjön az elhadart, megroskadt szövegegységek miatt. A valószínűséget a színházban felülírja a megjelenítés és közvetítés gyögyelme.

Kilián László

Kuszakeszi

Kuszakeszi történet. Rendező: Rumi László. Kabóca Báb-színház, 2020. október 4.

Dániel András neve mára külön brandet jelöl a kortárs gyermekirodalom berkein belül. Legismertebb, kufli könyvsorozatából egyre-másra készülnek a bábos, mozi- és diafilm-, sőt kártya- és társasjáték-adaptációk is. *Kuszakeszi történet* címmel most egy korábbi, 2015-ben megjelent mesekönyvből született bábjáték, melynek premier-előadása október első vasárnapján volt látható a Kabóca Báb-színházban.

Ki tudja, miféle Zeitgeistot sikerült kiszagolnia, s honnan az a sajátos elbeszélői hang, humor és fantázia, mely minden művét ugyanolyan mértékben teszi Dániel András-osszá, tény viszont, hogy *A könyv, amibe bement egy óriás* című, valóban kissé kuszakeszi történet szintén jól felismerhetően hordja magán a mester megannyi kézjegyét. Anélkül tehát, hogy részletesen kifejtenénk, milyen logikai elvek szerint építkeznek az Izlandon lakók, s miféle következményekkel jár, ha éhinség idején az éppen kéznél lévő szinonimaszótárra fanyalodunk rá, avagy túlságosan elmerülünk a favalán költészet gyöngyszemeinek, netán Világnagy Tyúkanyánk kozmogónikus fészkének mélységeiben – egy dologról kell feltétlenül megemlékeznünk.

Kifejezetten formabontó alkotásról van szó tudniillik narratív struktúra tekintetében. Nem szokatlan persze az a jelenség, hogy a mesélő (főleg egy Dániel András) olykor kissé elkanászodik, s mindenféle szabálytalan módon szólogat ki történetéből akár az olvasó, akár saját szereplői felé. Itt azonban mégiscsak valami másról, valami ennél is többről van szó. *A könyv, amibe bement egy óriás* ugyanis elejétől a végéig úgy van megírva, mint ha a szerző direkt a saját fejében kalauzolná végig az olvasót. Ez a nyelvhasználat azért nagyon izgalmas, mert nem csupán a szerzői szubjektum számára tartja fenn a fikció és a valóság közti folytonos átjárhatóság lehetőségét, hanem olvasójában is azt a képzetet állandósítja, hogy olvasás közben voltaképp a meseírás-rajzolás folyamatába kap közvetlen, már-már nyersen autentikus bepillantást. („Aki szerint ez az egész szintiszta örültség, annak tökéletesen igaza van. De nincs mit tenni, ezt találtam ki, és kész.”)

Mindezt továbbgondolva, már nem meglepetés, az óriástörténet bábjátékverziójával valójában az eredeti szerzői intenció valósult meg – méghozzá tökéletes formában. („Így van: ha nagyon akarjuk, majdnem mindenre találni megoldást.”) Ezzel a műfajváltással ugyanis az elbeszélő, a történet és a befogadó közti tér- és időbeli távolság teljesen felszámolódik; a bábszínész és közönsége közvetlen találkozásakor maga a mese igazi hic et nunc eseményként képződik újjá. L. Nagy Attila szerepét épp ezért távolról sem meríti ki a műsorfüzetben olvasható „Ozit megmozgatja” leírás; minthogy ő ebben a darabban – postásancúg ide vagy oda – valójában magát a Mesélőt alakítja. Teszi ezt méghozzá a lehető leghitelesebben, bájos kezeslenséggel, ám alaposan ismerve és minden körülmények között tiszteletben tartva az eredeti szövegvilágot. Izom Ozi története pontosan azok szerint a szabályok (vagy még inkább szabálytalanságok) szerint kel életre, ahogyan az író, akitől egyébként a szövegek is származik, eredetileg megálmodta. Ugyanazok a vídám anekdoták, versbetétek, nyelvi és rajzos poénok jelennek meg egymás után a színpadon is; legtöbbször ráadásul tényleg sokkal jobban kijátszhatónak tűnik ebben a kontextusban. Minthogy a díszlet szintén kizárólag a szerző saját illusztrációi

alapján készült, abszolút hozzájuk illő, bohókás ötletekkel megoldva, a könyvből ismert milió ilyen értelemben is teljesen hamisítatlanul teremődik újjá, s a maga furcsaságaival azok számára is fergeteges, lebilincselő élményt nyújt, akik az eredeti mesét esetleg nem ismerik.

Mindezek miatt azt szeretném, hogy ez egy olyan kritika legyen, amelyet meglátva a szülők üstöllést („Vagyis rögvest, ebben a pillanatban, nyomban, tüstént, haladéktalanul, azon melegében, kapásból, azonnal, egy pillanat alatt, máris, azon minutumban, menten, sebtiben, egy szempillantás alatt, csípőből, egyből, legott, izibel!”) elviszik a gyerekeiket a bábszínházba, hogy ott mindannyian a Kuszakeszi falu szélén lakó féllábú óriással mulassák az időt. Mivel ezt szeretném, hát ez pont egy ilyen kritika lett.

Lássuk csak, mi van még ...? Ja igen: Vakec és jó szórakozást mindenkinek!

Lovizer Lilla

Tánc és fotóművészet

A fiúk a lányokkal táncolnak reggelig. Gáspár Gábor kiállítása. Laczkó Dezső Múzeum, 2020. szeptember 6. – 2020. november 30.

A rendkívüli jogrend miatt 2020. szeptember 6. – november 30. között hol megnyitott, hol bezárt, újra nyitott és újra zárt a múzeum. Életbe lépett a kijárási tilalom is, nem lehet rendezvényeket tartani, bezárnak a stadionok, a fitnesztermek, a színházak és a múzeumok, és részben ismét digitális oktatás lesz – mindezek ellenére *A fiúk a lányokkal táncolnak reggelig.*

Minden művészet reprodukálható

Némelyik könnyebben „megfogható”, ám vannak illékony anyagúak, mint például a tánc. Az előadás varázsa, amelyben a koreográfia szépsége, a táncos szuggesztív egyénisége, a mozgás virtuozitása a zenével, díszlettel és jelmezzel együtt jelenik meg, a függöny legördülése után már csak elhalványuló emlékeinkben él tovább, majd kifakulva kihullik onnan is. Ugyanakkor a mozdulatkincs, a táncstílus, a táncban rejlő ősi tartalmak és ősi formák, látható és ellenőrizhető módon áthagyományozva, szívósan élnek évezredekig, fejlődnek, visszafejlődnek, hogy átalakulva visszatérjenek. A megörökítés, rögzítés technikája koronként változott. Ma a dokumentálás – a film, videó mellett – főleg a fényképezéstechnikával folyik.

A fotográfusok

nagy része azonban nem elégszik meg a pusztá rögzítés igényével, hanem művészi értékkel bír, eredeti mű létrehozására törekszik. Ezek persze dokumentációs célok-

ra, a tánc rekonstrukciójára is alkalmasak lehetnek, de művészi értékük az elsődleges. A tánc és a művészetek párbeszéde sokrétű folyamat. Viszonyukból, kölcsönhatásukból számos meghatározó mű született. Nehéz meghatározni valamelyik művészeti ág elsőbbségét, de kétségtelen, a táncosok a fotográfiát különösen előnyben részesítik. Gyakran előfordul, hogy az ábrázolt koreográfia vagy táncos már rég elfelejtődött volna, ha a róla készült fénykép kiállításokon, fotóalbumokban, valamint újságok, folyóiratok lapjain nem éltetné tovább.

A fiúk a lányokkal táncolnak reggelig

Gáspár Gábor fotóriporter kiállítása Veszprémben, a Laczkó Dezső Múzeumban éppen a tánc pillanatainak megörökítését célozza, az örökkévalóság szándékával, szeptember elejétől november végéig. Dohnál Szonja művészettörténész muzeológus, a kiállítás kurátora szerint „Gáspár Gábor fotográfiai Veszprémben, az Országos Táncművészeti Fesztiválokön bemutatott legkiválóbb előadásokon készültek; több mint két évtizedet ölelnek fel. Fotói arról a minderről beszélnek, amit ezen a nyelven, a tánc nyelvén el lehet mondani. Vagy talán többről, hiszen az előadás egy múltó pillanat. Életről, halálról, erotikáról, erőszakról, fényről, sötétségről, valóságról, és nem a valóságról...”

A Tánc Fesztiválját

azaz az Országos és Nemzetközi Összművészeti Találkozót 1998 óta minden évben megrendezik. Az eredetileg Krámer György koreográfus és Vándorfi László színházigazgató kezdeményezésével induló fesztivál 22 esztendeje a magyar kortárs táncművészet versenyszerű találkozója, Veszprém város kiemelt fesztiválja. Kezdetől fogva magához vonzotta a társalmi és művészeti ágak egymásra utaltságát és közös felelősségét hangsúlyozva. A színházi tereket kitérítve az előadásokat, performanszokat utcák, épületek, civil közösségek fogadták be, játszották és élték meg produkcióit. A Duda Éva Társulat, Györi Balett, Frenák Pál Társulat, Szegedi Kortárs Balett, a Kulcsár Noémi Tellabor Társulat, Bozsik Yvette Társulat, Közép-Európa Táncszínház, Pécsi Balett, Budapest Táncszínház, Artus-Goda Gábor Társulat, Duna Táncműhely, Gangaray Dance Company, TanzDanz, PR-Evolution, Feledi Project, Forte Társulat és más együttesek nemcsak a Petőfi Színházban, az Agórában, a Hangvillában vagy a Latinovits-Bujtor Játékszínben léptek fel, hanem lakótelepeken, utcákon, tereken is.

Fotósok, filmesek, tévések

kísérik figyelemmel az előadásokat, és örökítik meg az utókor számára. Kezdetben – ebben szervezőként, művészeti vezetőként én is benne voltam – tíz fotóriportert, fotóművészt hívtunk meg, akiknek szállást, ellátást, fotólabort biztosítva lehetőséget adtunk, hogy egy héten át szabadon fényképezhessék az előadásokat. Gáspár Gábor, Bánkúti András,

Benkő Imre, Katkó Tamás, Dusa Gábor, Frank Yvette, Révész Róbert, Áfrány Gábor, Molnár Kata, Magyarossy Zoltán, Kanyó Béla, Hapák Péter és mások számára ez nagy kihívást jelentett, hiszen az éjjelbe nyúló esti előadások után – és mert a digitális korszak előtt filmre fényképeztünk – a leexponált negatívokat elő kellett hívni, majd a kiválasztott felvételekből nagyításokat készíteni, hogy másnap délelőtt a Petőfi Színház előcsarnokában felállított paravánokon a táncelőadásokról készült fényképekkel találkozhasson a közönség. A kiállítás tablón napról napra gyűltek a jobbnál jobb képek, és a fesztivál programjának befejeztével a zsűri által megítéltettek.

A zsűri

hazai és nemzetközi szaktekintélyekből, de nem csak táncművészekből állt, és a névsor az évek során sokat változott: Jancsó Miklós kétszeres Kossuth-díjas és Balázs Béla-díjas filmrendező, forgatókönyvíró; Keleti Éva Kossuth- és Balázs Béla-díjas fotográfus; Lőrinc Katalin Harangozó Gyula-díjas táncművész, koreográfus, újságíró, egyetemi tanár; Szakály György Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas táncművész, balettigazgató, a Magyar Táncművészeti Egyetem rektora; Jorma Uotinen, a finn Kuopio Táncfesztivál művészeti vezetője; Pongor Ildikó Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas táncművész; M. Tóth Géza, a Színház- és Filmművészeti Egyetem rektora; Ladányi Andrea Kossuth-díjas balettművész, koreográfus, színész, rendező, egyetemi tanár, érdemes művész; Kutszegi Csaba, a Tánckritika.hu főszerkesztője; Hegyeshalmi László, a veszprémi Művészetek Háza igazgatója és még sokan mások.

Tradíció és megújulás

hogy a fesztiválzáró gálán nemcsak a fődíj, koreográfiai díj, a legjobb együttes díja, a legjobb produkció díja, előadói díj, a legjobb alakítás díja, közönségdíj került átadásra, hanem a legjobb fotográfia díja is. Emlékezetem szerint ez utóbbi díjat Gáspár Gábor nem csak egy alkalommal vehette át. Mondhatjuk, az elismerést szépen meghálálta avval, hogy két évtized anyagának válogatásával egy kitűnően rendezett, színvonalas kiállítást „hozott össze” a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban. A *fiúk a lányokkal táncolnak reggelig* – még a cím is sokatmondóan szellemes – több, mint fotóriporter teljesítmény: fotóművészet a javából.

A fotóművészet nemcsak a pillanat művésze, hanem a gondolkodásé is.

Eifert János

Tenger idő múltán itt bolyongok újra

Irodalmi összeállítás Endrődi Sándor verseiből. A TIT Váci Mihály Irodalmi Színpadának műsora. Agóra Veszprém Kulturális Központ, 2020. október 21.

A TIT Váci Mihály Irodalmi Színpad tagjai évről évre műsorukra tűzik veszprémi kötődésű költők műveit. A méltánytalanul háttérbe került – Veszprémben 1850-ben született – költőre, Endrődi Sándorra emlékezett új műsorával a színpad a költő születésének 170., halálának 100. évfordulóján.

Arany János halála után Endrődi Sándort tartotta a kor irodalmi elitje a legjobb magyar költőnek, egészen Ady megjelenéséig. Népszerű volt az irodalmi közéletben. 24 éves korától kezdve már megjelentek versei, novellái, karcolatai. A műsort szerkesztő Sz. Csordás Éva bevezetőjében „álmodozó, merengésre hajló, de szilaj, bohém és precíz költő”-nek nevezte, akinek életét családi tragédiák árnyékolták be. Költészetében gyakran megjelenik ennek hatása, a bánat, a reménytelenség merengő hangja. „Mintha kiégtém volna csendesen, el-eltűnődöm szenvedélytelen...” – írja.

A műsorban átfogó képet kaptunk az író életéről, munkásságáról, a hazához fűződő viszonyáról, a benne rejlő hit és hitetlenség ellentmondásairól. Az irodalmi színpad nyolc versmondója mély átérzéssel, s ha a szöveg úgy kívánta, bohém vidámsággal adta elő a verseket. Jó volt látni és hallani a rutinos versmondók mellett a színpad fiatal tagjainak igyekezetét, fejlődésüket a színpadi megszólalás nehéz műfajában. A műsor címéül választott idézet is találó volt: „Tenger idő múltán itt bolyongok újra”. És valóban ott bolyongott az Agóra színháztermének székei között a kivetítőn is megjelenő költő különös világának sok-sok gondolata; ahogy a műsor szerkezete is adta: a boldog évek derűje, a gyász hallgatag szomorúsága, a haza szeretete és a kuruc versek ritmusa, a régi nagyok emlékezete, a Balaton iránti kötődés és az egyszerű, vidám történetek derűje. Az előadás pergő ritmusa nem hagyta lankadni a nézők figyelmét. Az egyes műsoregységeket elválasztó és összekötő fuvolaszó Hajjas Szilárd fuvolaművész előadásában jól tükrözte a versek hangulatát.

Endrődi gazdag, egyéni hangú költészete a ma emberét is sokszor merengésre készíti, ám titkon néha ő is bízik a holnapokban. „Igaz ugyan, hogy életünk szakadatlan küzdelem, de hát ahol megvan a harc, majd csak béke is terem.” A versekből felénk áradó üzenetekből jól érezhettük a költő agnosztikus vívódását. Sokszor bírál soraival, de nem haragszik senkire, vívódik a lét és a tudat kettős

örökkévalósága között. Letisztult hangú szép versmondással szólaltatták meg az előadók a műveket.

Az Agóra színháztermében bőven volt lehetőség a nézők számára a pandémia miatti távolságtartásra. Aki pedig nem tudott eljönni az előadásra, az ott-honában nézhetett élő egyenes adásban a YouTube-on keresztül a műsort. Először adatott meg ez a lehetőség az irodalmi színpad életében. Örömkre szolgál, hogy többen éltek is vele. A jelen lévő nézők pedig egy tartalmas, szép élményt nyújtó irodalmi est részesei lehettek.

Molnár Erzsébet

A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29.

A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29. Veszprém, 2019. Szerkesztette: S. Perémi Ágota

A megszokott, igényes borítóval öt év után, ez év elején megjelent a múzeumi kiadványsorozat legújabb kötete. Bemutására azonban a járványhelyzet miatt pár hónapot várni kellett. Miként az előző is, megnevezésében utal a fenntartóváltozásra. A két legutolsó kötet ugyanis már mint *A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei* jelent meg.

A veszprémi múzeum „évkönyveit”, azaz közleményeit Éri István, a Veszprém megyei múzeumi szervezet első igazgatója hívta életre 1963-ban azzal a céllal, hogy évente helyet adjon a Veszprém és Veszprém megye területén folyó régészeti, néprajzi, történeti és természettudományos kutatási eredmények publikálására, egyúttal megismertesse az érdeklődő olvasókat a múzeumban folyó munkával, pénzügyi kondíciókkal és a múzeum életében meghatározó szerepet játszó elődökkel. A *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 1963 és 1973 között évente jelent meg. 1973 és 1986, valamint 1994 után hosszabb szünet következett. Közben, több alkalommal is, kísérlet történt a rendszeres, kétévenkénti kiadására. Ez az utóbbi gyakorlat egészen jól működött a 2000–2014-es évek között. A ritkább megjelenések részben az igazgatóváltásoknak tudhatóak be, részben a pénzügyi nehézségek rovására írhatóak. A közlemények szerkesztői általában az aktuális igazgatók voltak (Éri István, Kralovánszky Alán, Törőcsik Zoltán, Perémi Ágota), de szerkesztő volt Papp Jenő, Uzsoki András, Tóth G. Péter, Rainer Pál, ill. több kötetnél én magam is.

1970 után, feltehetőleg költségkímélés miatt, elmaradtak, majd néhány évre visszatértek a múzeumi beszámolók, s a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum megalakulásával (1972) tovább tisztult

a múzeumi közlemények profilja. Maradt a régészet, néprajz, történelem, képző- és iparművészet, irodalomtörténet. Elsősorban élveztek a múzeum tudományos munkatársainak gyűjtéseit, kutatásait, ill. a restaurátori munka eredményeit bemutató beszámolókat.

A Laczkó Dezső Múzeum Közleményeinek 29. kötetében összesen 11 cikket találunk. A kronologikus sorrendnek megfelelően az első témája a Veszprém, a Jutasi úton 2003-ban feltárt neolitikus település középső része. Leletanyagának ismertetése a jól összeszokott szerzőpárosnak, Regénye Juditnak és T. Bíró Katalinnak köszönhető. Évek óta jelentetnek meg közös publikációkat, amelyekben Veszprém és Veszprém megye újkőkori településeinek leletanyagát dolgozzák fel, törekedve minél teljesebb közzétételükre. A Jutasi úti település középső sávjának 26 objektumából származó mintegy 3128 db kerámialelet vizsgálata tipológiai alapon, ill. az edénytípusok és díszítési módok alapján történt. Az anyagban tálak, különféle fazék jellegű edények jelentek meg, valamint az ún. finomkerámia kis edényei. Az edények felületét sok esetben festették, bütykök változatos alkalmazásával tagolták. A tárgyalt területről összesen 359 db kőeszköz került elő, amelyeket T. Bíró Katalin tipológiai és nyersanyagcsoportokként különített el, s grafikonokkal, ill. táblázatokkal segítette a kőanyag áttekintését és értelmezését.

Több mint 100 éve kezdődött meg Veszprém határában az ásatás, amelynek eredményeit, kisebb újságcikkek megjelentetése után, 1931-ben Jutas und Öskü című könyvében Rhé Gyula és Fettich Nándor publikálta. Sajnálatos, hogy az avar korban végig használt temető teljes feldolgozására nem került sor, s a lelőhely pontosabb beazonosítása is nehézségekbe ütközött. Ezeknek a bizonytalanságoknak a kiküszöbölésére vállalkozott szakdolgozatában Barati Piroska. Munkájának rövidített változatát adta át közlésre a múzeumnak. A temetőből kiemelte a 116. női sírt, amelyben közösségének megbecsült tagját sejtí. Temetőterképével kapcsolatban azonban két dolgot meg kell említenünk: 1. Hiányoznak a térképről a lelőhely beazonosítását segítő, a mai szituációt érzékeltető fogódzópontok. 2. Többfázisú temetőknél (de akár településeknél is) feltétlenül nagyobb méretű térképekre lenne szükség, többletköltségeket vállalva pedig érdemes lenne azok színes változatát közölni a nehezen megkülönböztethető szürke árnyalatok helyett.

A veszprémi múzeum régészeti gyűjteményének leletmentési-ásatási anyagát saját alkalmazásában álló régészek és külső kutatók egyaránt gyarapították. A fluktuáció, valamint a külső és belső ásatók más irányú elfoglaltsága miatt a leltározandó, feldolgozandó anyag, a restancia gyarapodott. Éppen ezért dicsérendő S. Perémi Ágota szándéka, hogy saját ásatásain kívül rendszeresen vállalkozik a régebben vagy újabban mások által feltárt anyag közzétételére. Ez alkalommal olvashatjuk tőle Németh Péter 1963-as és Cs. Dax Margit

1983-as, a balatonszőlősi avar temetőben történt leletmentéseinek összefoglalását, leleteinek közlését és rövid értékelését. A cikkben a lelőhely állapotára utaló „igen lehangoló kép” arra vonatkozott, hogy – mint sok esetben, úgy itt is – a múzeum értesítése az első leletek jelentkezésekor elmaradt, s a sírok nagy része a régész kiérkezésére már elpusztult. Ez Balatonszőlős esetében különösen sajnálatos, mert a késő avarok mellett 10–11. századi népeség sírjai is előkerültek, kapcsolatuk azonban az említett okok miatt már nem volt kideríthető.

A következő cikk ugyancsak az avarokkal foglalkozik. A Szvath Márton által Veszprém-Gelemeren (Litéren) vezetett ásatás azonban leginkább Tóth Gábor antropológiai megfigyelései miatt válik rendkívül érdekessé szakmai körökben és az érdeklődők számára is. A SNR 509-es női sír arccal lefelé fordított elhunytjának mindkét alsó végtagja hiányzott. Hogy még élve csonkolták-e, vagy erre halála után került volna sor, nem dönthető el. Élve eltemetését is elképzelhetőnek tartják. A többi sír esetében tapasztalt patológiás elváltozások között megemlíti a csigolyák és a végtagokon tapasztalt, stressz okozta (!) fizikai, ill. a jó- és rosszindulatú csontelváltozásokat, vashiányos vérszegénységre utaló jelenségeket, csonttörés okozta következményeket.

Technikai kérdésekkel foglalkozik a következő, hatszerzős cikk, nevezetesen: mi is volt a szerepe a díszítő kovácshegesztésnek (damaszkolásnak) a kora középkori kardpengék készítésében? A szerzők kísérleti eredményeit röviden így foglalhatjuk össze: a 2–10. században a díszítő kovácshegesztésnek elsősorban díszítő szerepe volt.

A nagyvásonyi vár első nagyobb ásatását 1955 és 1960 között Éri István vezette. Veszprémből való távozásával végképp reménytelennek látszott, hogy ásatási anyagát valaha is publikálni tudja. Éppen ezért különösen örömteli, hogy Szvath Márton szakdolgozatában, majd később, immár második cikkében vállalta a vár késő középkori és kora újkori fémleleteinek közlését. Ez alkalommal a különböző rendeltetésű kézműves szerszámok, mezőgazdasági eszközök, épületekhez tartozó vasalások kerültek sorra. Táblázatai jól áttekinthetők, világosak.

A múzeumok és a fémkereső tulajdonosok ma már jól alakuló együttműködésének eredményeként került elő Gógánfa határában több mint száz régészeti értékkel bíró fémlelet. Ebből kettőt, egy bronzkorpuszt és egy ólom/cink zarándokjelvényt emelt ki közlésre Pátkai Ádám Sándor. Mindkettő a 13–14. század fordulójára, a 14. századra keltezhető, és mindkettőnek szerepe volt a középkori falu életében, amelynek egyik lakója zarándokként megjárta Nyugat-Európát, ahonnan épségben haza is érkezett. Hogy a korpusz és a zarándokjelvény a falun belül hol is került elő, milyen objektumhoz tartozott, fémkeresős módszerrel nem deríthető ki.

Az utolsó rendi országgyűlésen (1847–1848) hozott törvények egy része

a katolikus egyházat is érintette. A papi tized megszüntetése például jelentős nehézségeket okozott a papság és híveik kapcsolatában. Ezeket a változásokat és az új viszonyokat kutatta Fogl Krisztián Sándor a plébánosok vagy a hívők által írt panaszlevelek, az esperesi koronák jegyzőkönyveinek és a historia domusok stb. alapján.

Egy-egy gyűjtemény átleltározása, tapasztalataink szerint, adatvesztéssel jár. A 2014-es centenáriumi kiállításra készülve Rainer Pál is találkozott (talán nem is először) ezzel a problémával. Amikor a rá jellemző precizitással átvizsgálta a múzeum 800 darabból álló I. világháborús fényképanyagát, a régi szerzeményi naplók segítségével ráakadt egy jól meghatározható, 16 darabból álló fényképgyűjtemésre, amelynek egyes darabjai levelezőlapként szolgáltak. Ezt, a Neuperger Ferenc cs. és kir. 48. gyalogezredbeli közlegény által írt sorozatot közli írásban és ábramelléletekben a szerző, rövid család- és csapattörténettel kiegészítve.

Ócsai Éva Csizmadia Károly (1878–1934) balatonkenesi műkedvelő költőnek a romantika, a népiesség és a lokális emlékezet jegyében keletkezett két művét vizsgálja. Összefoglalásában leszögezi, hogy a két írás a Balatonhoz kapcsolódó helytörténeti és folklórisztikai kutatások számára sokféle forrást tartalmaz (Mámai templomrom, egykori középkori falvak, Tárlikak, Rákóczi szilfája stb.), érdemes a további kutatásokra.

A múzeum restaurátorainak munkáiba ezúttal Galambos Csilla cikke nyomán kapunk betekintést. Az izniki fazekasság által ihletett, a 19. század utolsó évtizedeiben Tatán készült, meglehetősen rossz állapotú kőedény tál helyreállítását nagyon pontos állapotfelmérés, anyagvizsgálat előzte meg. A felhasználható anyagok ismerete és újszerű alkalmazása tette lehetővé, hogy a tál ismét eredeti szépségében kiállítható állapotba került.

A Laczkó Dezső Múzeum Közleményeinek 29. kötete jól tükrözi (ha nem is teljes egészében) a múzeumi munkatársak szakmai érdeklődési körét és azon igyekezetét, hogy a még nem publikált vagy hiányosan közzétett anyagot hozzáférhetővé tegyék. A kötet megjelenésében követi a hagyományokat. Külső borítóján ezúttal is egy olyan múzeumi tárgy szerepel, amelyik kapcsolódik valamilyen – kötetben szereplő – cikkhez. A jövőt illetően javaslom a latin nyelvű belső címlap elhagyását és a fotóillusztrációk minőségének javítását.

Összességében tehát olyan kötetet tarthatunk a kezünkben, amely világosan mutatja a veszprémi múzeum törekvéseit, s fontos adatokat szolgáltat a további kutatásokhoz.

Palágyi Sylvia

A Kenesei Ember

Györgydeák György: *Magánmitológia/Private Mythology*.
Művészetek Háza, 2017–2020

A Kenesei Ember a barátom volt, ifjúkori, ebből kevés marad az évek fogyásával. A Balaton közelsége meghatározta minden napjait. Együtt élt környezetével, művésze-te eggyé vált azzal.

A Kenesei Ember ismerője volt a tó növény- és állatvilágának, halaknak, hüllőknek, madaraknak. Horgászott és vadászott, ahogy elődei is tették, varsával, akasztóhoroggal és más praktikákkal. Hajlékot ácsolt csószkunyhó mintáját követ-

ve. Bábukkal népesítette be a kis házat. A mindennapok tárgymaradványai szerve-sültek a természet adta anyagokkal. Uszadékfák kaptak más értelmet. Fűzfafonat ölelte különös figura spárgával ékesített hajjal, gyékényfonatú testcsonk fogatlan gereblyével, színesen, újraélt gyermekkor emlékeként, a tó vonzásában, erős köte-lékként.

A Kenesei Ember élte napjait a világ közepén, Kenesén. Tette a dolgát termé-szetesen, őszintén, önazonosan, ahogy az alkotásaiban is. A Kenesei Emberral hall-gatni tudtunk igazán együtt, ezt több mint három évtizedig tettük. Karcosan odabö-kött szavai sokszor visszacsengenek, pán-célként védték érzékenységét, esendőségét.

A Kenesei Ember művészetéről könyv készült, leltár az életműről. Ötven év... múltta vált a nemrég volt jelen, immár megváltoztathatatlanul. Tóth Eszter sze-mével, gondolataival és szerkesztésében, új szempontok figyelembevételével íródott a könyv, melyben egyértelművé válik, hogy a Kenesei Ember művészete egyetemes ér-téket hordoz. Törekvése párhuzamosan ha-lad több, a világban alkotó pályatársával, kiemelten Hannelore Baron művészetével, akinek alkotásaival szinte azonos tartalmak és formai megoldások jellemzik műveit. Ennek felmutatása Tóth Eszter írásának ta-lán legnagyobb erénye, alaposága mellett. Jelentős életművet látunk, mely kortársai legjobbjai – a hasonló szellemben alko-tó Vajda Lajos Stúdió alkotói – közé emeli Györgydeák György művészetét.

Emblematikus az album borító-ja a szürkelemezre nyomott jellegzetesen „györgydeáki” figurával. Az átgondolt ta-golású kötetben jó arányban vannak az életműben hasonló súllyal bíró rajzok, festmények, síkplasztikák és szobrok. A dokumentumfotók, melyek szöveg közti képként kísérik a tanulmányt, bemutatják a művek születésének környezetét, élet-helyzeteket, megkönnyítve a tájékozódást.

Györgydeák György a „világ köze-pén, Kenesén” élt, a löszpartba vájt bar-langlakások szomszédságában. Afrikában, a Nyugat-Szaharában életének utolsó éve-iben együtt álltunk barlangfestmények előtt, az ember első kéznyomainak, művé-szetének emlékeinél. Ezt a képet őrzöm a Kenesei Emberről, aki méltó utódja bar-langfestő elődjének, és talán ez a legtöbb, mit alkotóként kaphatunk...

Bátai Sándor

Elégiák és telített üresség

Szabados Árpád *Teremtő eldön-tetlenség – balatoni elégia* című kiállításának katalógusa.
Művészetek Háza, 2020

„A művészet általános érzékenységünkre hat, nem kizárólag értelmünkre” (Antoni Tapiés)

Különös kiállítás különleges kataló-gusát tartja kézben a néző-olvasó. Szaba-dos Árpád veszprémi (Művészetek Háza – Csikász Galéria) tárlata ugyanis a mester utolsó korszakának, azon belül is a 2015 nyarán, Balatonszepezden készült képe-it mutatja be. Különleges a tárlat, mert – mint Keserü Katalin a katalógusban olvasható kistanulmányában megjegy-zi – „Szabados szepezdi festményei min-den szálukkal az életműben gyökerezve új világot tárnak elénk”. Ez az új világ egy ürességben, fénypázmákkal telítetten le-begő formarend. Ezeket a lebegő formákat törlik meg a konkrét létdarabkák (utcakő, kerítés, ablak). Mindez a szabadosi életmű addigi színhasználatához képest egy tel-jesen más, pasztelles, monokróm irányú színvilággal párosul. A katalógus pedig azért különleges, mert a kiállításon bemu-tatott minden szepezdi munkához képest a családi kutatások segítségével felderít-tett további 23 – így összesen 91 – fest-mény reprodukcióját is tartalmazza. Tehát a Balatonszepezden 2015 nyarán készült, talán teljesnek vélhető anyag fellelhető a kis kötetben. Hegyeshalmi László és csa-pata nemcsak a kiállítás kurátori-rendezői munkájában alkotott minőséget, de a kata-lógus is túllép – nem csupán a fent emlí-tettek okán – a szokásos albumokén. A két kis tanulmány közül Géczi János kiállítás-megnyitó szövege a barát és értő, elemző írása. Felhívja a figyelmet arra a különle-ges és korszerű elemzési módszerre, mely az irodalomkritikában már meghonoso-dott, de a képzőművészeti alkotások elem-zésénél még unikális, vagyis a biopoétikai aspektusra. A kép (szöveg) erős kontex-tust talál a biológiai környezettel, a lát-ványból kiinduló, azt továbbértelmező goethei metamorfózis gondolat megjele-nik a képi motívumok, sőt az egész képfe-lület alakításában is. A növény-állat-anyag lények áthatják, beszövik a képmezőt. A szepezdi képeken ez elsősorban a fellelhe-tő, sejtelmesen vibráló formák és a konk-rét utalások találkozásánál érhető tetten. Ezek a szabadosi biopoétikai indíttatású tájak Géczi megközelítésében „maguk-ban foglalják mindazt, amit egy ember a tapasztalatai, ellenőrizhető ismeretei, a kultúrába ágyazottsága, továbbá biológiai és közösségi szerveződése révén a világról csak tudhat”.

Keserü Katalin, a másik, szinte az egész életművet elemző tanulmánya is visz-szaul Géczi gondolataira. Keserü a kez-detektől, a főiskolát befejező fiatal alkotó első komoly grafikai vállalkozásaitól követi nyomon Szabados alkotói oeuvre-jét. Ki-emelkedően pontos, összehasonlításokkal, elemzésekkel gazdagító látletet ad a sza-badosi alkotói korszakok egymásból kinö-vő, mégis mindig megújuló folyamatairól. Motívumegyezéseket, gondolati egységeket tár fel, és konkrét művek elemzésével derí-ti fel az életút folyamatosságát. A szepezdi munkákról így ír: „...részben visszatérnek a pályakezdés felfedezései, részben egy gaz-dag életmű eredményei is...”

A katalógus minőségi színes repro-dukciói a tanulmányokkal együtt néz-ve-olvasva segítenek a rendkívül gazdag

Szabados-életmű jobb megismeréséhez és a magyar művészeti szcénába való még alaposabb beágyazódásához.

Sinkó István

És néma...

Bozsik Péter: *Behódolt tartomány*. Forum–Kalligram, 2020

Szép, albumszerű kiadvány Bozsik Péter verseket és versfordításokat tartalmazó kötete, amelyet Munjin Andrea illusztrációi tesznek esztétikai szempontból még tökéletesebbé, jelentéshordozása tekintetében teljesebbé. Ritka ünnepi pillanat ez könyvészetünk berkeiben, amikor az illusztráció nemcsak „szépít”, hanem együtt hat a versvilággal, és hozzátesz ahhoz, pontosabban: annak részévé válik. Árnyék, homály, sár, kötél, kocsmá, batár, boncaszta és Gregor Samsa-lét – a térség, a tartomány szimbólumrendszere együtt van jelen a könyv képi és a versek tropikus világában.

A cím, még mielőtt akárcsak belelapoznánk a kötetbe, fontos kulturális és szövegközi vonzatokat, illetve poétikán túli közéleti és politikai tartalmakat rendel Bozsik Péter könyvéhez. Az egyik Arany János ismert költeménye a „néma tartomány” jelentéskörével, a másik konkrét politikai konstrukció: a költő származási helyét, a Vajdaságot, annak kontextusát jelöli.

Amikor még nem volt kezemben a kötet, csak a megjelenéséről szereztem tudomást, s a cím argumentumaira támaszkodhattam, elbeszélésre irányuló elvárásaim voltak a tömény lírával szemben. Ehhez képest a lírai életmű jelentéseit tárja elénk a kompozíció, amelynek kisebb terjedelmű első részét alkotják a saját költemények, és mintegy kétharmadát adja a négy költői opus (Aleksander Tišma, Miodrag Pavić, Stevan Tontić és Josip Osti költeményeinek) fordítása mentén létrejött versfordítások-fejezet. A kettő cezúráján helyezkedik el a címadó poéma, a *Behódolt tartomány*, alcíme szerint *Egy vers kései magyar ikre*, datációja (1999–2019) egy teljes évtizedet foglal keretbe, topográfiája a lírai én életének állomásait (Weissbrunn–Lesina–Budapest–Duna-delta) emeli ki, megjegyzése értelmében sorai: „idézet-szulfitokat tartalmaznak”.

Ha a fentiekhez hozzávesszük azt a jelentéshordozó momentumot, hogy a Bozsik-versek többsége dedikált, megszólít vagy mottóul használ más költőtől vett idézeteket és szövegtöredékeket, de még az ekképp nem jelölt költemények is felismerhetően szólnak valakihez vagy valakiért, s átsajátítanak olykor kurzivált, máskor csak olvasottsági tapasztalatok révén beazonosítható sorokat, akkor nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy a *Behódolt tartomány*nak mégiscsak van egy jól kivethető epikai szövege, amely ezekből az

összefüggésekből, utalásokból, történetmozaikokból tevődik össze, és az átsajátítások, idézetek, a kölcsönvett motívumok szövevényében értelmezhető. Azt mondja el, hogy miként veszett el egy irodalmi topozsként is funkcionáló tartomány, s lett a térség a költő (és a polgár) számára élehetetlenné, a vers számára kietlenné, lírai szempontból alkalmatlan jelentéssé. Hogy miért nem lehet vagy érdemes itt már többé sem költőként, sem polgárként élni. És – noha nem találtam konkrét jeleit – az előbbi mondatba foglalt konzekvencia is egy térségi, immár elhunyt költő opusára reflektál.

A címadó poéma igen sok „durván” beazonosítható referenciát tartalmaz (pl. Kétharmad Győző herceg, Duna World, Mikulás Káder, turulfiókák, jobbik vámpír, szeszakánok és merénylők születnek a tájon etc.), miközben szinte ugyanannyira terheltek jelöletlen reflexiókkal, intertextusokkal sorai; legerőteljesebben talán József Attila és a kortárs Fenyvesi Ottó költészete hatott versbeszédére. Ez utóbitól *Halott vajdaságiakat olvasva* című 2009-es kötete és címadó verse: „Szarnak a versre, válságban a líra. / Végigvonult rajtunk a század / összes raja és alegysége.” *Vadok voltunk* című költeménye viszont egyértelműen összeforr – miként címadása és a mottóként kiemelt idézet is sugallja – Fenyvesi *Maximum Rock & Roll* című versciklusával, „vadnak születünk” refrénjével, de a popkultúra jelenségeivel (*Ilyenek voltunk...*) is.

A térségi magyar és nem magyar költészet hagyományára és jelen idejére egyaránt ráíró Bozsik-vers számára ez az alap és kontextus a lefontosabb identitás és önértelmezés forrását is képezi.

Bence Erika

A lényeg és a vers

Géczi János: *A kancsólakó kígyó. Versek gyerekeknek és felnőtteknek*. Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, Szlovákia, 2019. Illusztráció: Szukálek Lajos

Egyszer volt, hol nem... a kancsólakó kígyó. Itt ez a remek cím, szinte azonnal történet akar lenni. Érezni a mozgékony-ságát, érezni az indulás lehetőségeit. Kedves hermetizmus, bújtatott szereplő. Ott motoszkál az olvasóban a kérdés, ki lehet ez a titokzatos lény? Hamar kiderül: a vers, a szó, a hang, a kép. Géczi János két korábbi (1997, 2000) gyermekverskötete került most egy fedél alá *A kancsólakó kígyó* 2019-es kiadásában.

Mi a gyermekvers Géczi Jánosnál? Egy biztos, nem hozza a „konvencionális” műfajspecifikus jegyeket. A versek többségét nem a rím szervezi, egyik szöveg sem válik zárt univerzummá (kivéve talán a

füge), nem igazítja mindenáron gondolati és szókészletét a gyermeki valóságparaméterekhez: „bársony molyhú / ecetfa nő a bádogcsatornában / rhus tipina mondom / hogy eltaszítam magamtól / de mégiscsak közelebb férkőzik a tető” (*lapos koronás*). A gyermekvers ez esetben sokkal inkább a saját lírai anyaghoz való közelebb férkőzést jelenti. Örök mozgást, izgágaságot. Egy nyelvi, gondolati kísérletet, ahol a gyermeki felderítéshez kapcsolódó inspiratív nyelvi létesülést, a rácsodálkozás versteremtő energiáit használja, éli újra. Ugyanakkor nem akarja kikerülni a megélt időt sem. Egyidejűleg a felnőtt, tudós ember perspektíváját is játékba hozza. Minden mögött ott munkál az az analitikus kíváncsiság, mely a dolog természetére a már tudottból kérdez rá, s ennek fényében érdeklődik, hányféleképp írható le a világ. Leírható-e egyáltalán? „Pedig vonzott a középpont / ahol a befagyott nádszál / kilógott a kék levegőbe / belógott a kék jégbe / ezt nem tudtam eldönteni (*nagy köröket siklottam a jégen*).”

A kötet sok mindent közöl. Például, hogy nem lehet egy diszciplína felől olvasni sem a szubjektumot, sem pedig annak környezetét. Ennek legszembeütőbb példái a virág- és állat-kalligráfiák, ahol is az egzakt leírás válik képi formává, veszi fel annak az alakját, amit jellemezni akar. Médiumot vált. Pontosabban benn tart mindent a térben, máris több nyelven szól. Az is látványos, hogy Géczi verseiben a lírai én és az adott környezet mindig egymást feltételező kölcsönhatásban van. A terra az, ami materiát szolgáltat a versnek, vezeti a megnevezést: „a cigánymeggyhez senki / nem mászik fel a vároldalra / pedig a kövek közé nőtt fát / minden turistakalauz / minden album / minden útikönyv megnevezi / százezres példányban látható / ahogy szappanhabosan virágozik (...)”. Ezt az alapot formálja újra és újra magának a jelenségnek a mozzanatosság: „érik / aszalódik / vetkezi leveleit (*a cigánymeggyhez senki*)”. Szeretem ennek a lírának a növényi természetét, ahogy képes jelezni, hogy a vers lezárhatatlan, állandó alakulás, amin mindig túlfut a tárgy, amit szemlél.

Felfedezhető az automatikus írás fontos avantgárd jellemzői. A betű minden gátlását levetkezve utánaered a jelenségnek. Ezekben a versekben az a jó, hogy rámutatnak arra, hogy a szöveg nem képes uralni az életet, a fordítottja azonban bármikor megtörténhet. Ha megfigyeljük, nincs „befejezett” vers Géczi Jánosnál. Mindig futni hagyja az utolsó sort. De ez a szabadság egyben függőség is. Állandó utánmozgást vár el a versbeszélőtől. A leírás szekunder volta képezi meg azt a karakteres illékony-ságot, ami a versalanyt szinte kivétel nélkül két világ közé szorítja. Hisz egyfelől ott a versműhely, a technikai tudás, a nézés tudástartalmak általi folyamatos edzése, másfelől pedig a szabad-tér befoghatatlan jelene: „modellülök a gyorsrajzolónak / s de tudom / / nem fog tetszeni a képe / mert lefejtí mögülem a szomorú eperfát (*ülök a nádszéken*)”. A líra tehát nem lehet más, mint út a tetten érő megnevezés és a jelenség pillanat-

nyiséga közt. Végig ott pulzál az az erős akarat, hogy a verssel szeretné megfoghatóvá tenni a világot, s benne a verset író embert, ugyanakkor annak a tudása, hogy ez illúzió. S pontosan ennek az illúzióknak gyönyörű metaforája a kötet címadó figurája, a kancsóban sziszegő kígyó, amely egyben a tudás-csábításának legősibb képe. A kígyó nem adja meg magát, hisz „nem adhat mást csak mi lényege. nem akar betűk sora lenni / de S-szárú tulipán se / ő a kicsi kancsólakó kígyó / fúrge zöld testű / fúrge bimbófejű / akinek hűs-színű a torka (a kancsóban sziszeg)”. Ennek a lényegnek az örök kutatója Géczi János. Ezért nem elégszik meg soha a már leírttal, csak magával az írásfolyamattal, ezért marad mindig a fehér lap számára az ösbiztonság, az örök kezdet kikezdehetetlen jelképe, a tabula rasa, az irodalom kikezdehetetlen fehér négyzete.

Pintér Viktória

Parnasszus 2020. ősz

A centrumban Géczi János

A Parnasszus költészeti folyóirat ez évi utolsó előtti száma centrumában Géczi János költészetének bemutatása áll. Rövid szakmai életrajza, művei, művelődéstörténeti munkássága, pályája, díjai ismertetése után a *Plinius rózsája* című alkotását teszi közzé a kiadvány. A félhosszú vers posztmodern utáni jegyeket viselő, „freskótöredékekre” bomló, a töredékesség és az archeológiai szemlélet poétikáját előtérbe állító lírai mű.

Egy alföldi bűvár a mediterráneumban címmel Sirbik Attila beszélgetése Géczi Jánossal vezet föl a lap hagyományától eltérő terjedelmű tanulmányblokkot. Többek között szó esik a képzőművészet és az írói lét párhuzamairól, ellentmondásairól, benne a költői lét teremthetőségének alapvető kérdéseiről. A szöveget az interjúalany gyermek- és felnőttkori képei illusztrálják, amelyek gazdagítják az interjú olvasási élményét, mint ahogy a hibrid életmű homogenitását körbejáró levélbeszélgetést követő versek is. Az *Amelyen nem megy át*, az *Acéllék fecske*, a *Nyom* és a *Nem elég* című versek. Ezek a fölvezető műhöz képest hagyományosabb élményt nyújtanak az olvasó számára, már ha lehet így jellemezni egy (Géczi-)verset. Áfra János *A városi propaganda archeológiája* címmel írt tanulmányában, *A roncsolt plakátok Géczi János életművében* című írásában a kép és szöveg interferenciáját vizsgálja. A leginkább talált verseknek nevezhető művek Géczi neoavantgárd múltjának a maradványai. A tanulmányt – miként a teljes lapszámot – az ezredfordulón Rómában, Barcelonában, Veszprémben és Dalmáciában fellelt *De-kollázsok* illusztrálják.

Juhász Attila *Mondvateremtő* című szövegében (amely része a szerzőnek a

Kortárs Kiadónál megjelenő tanulmánykötetnek) a Géczi-életmű áttekintésére vállalkozik, a szerző írói stílusváltásait és az univerzalitásigény módosulásait előtérbe helyezve. Urbán Andrea *Flórák és faunák fénytörésben* – „munka a boltív alatt” címmel osztja meg fiatalabb pályatársaként a gondolatait Géczi János költészetéről. Reményi József Tamás *Géczi-mozaik* minieszéjében a versek és a prózák közösségéről elmélkedik. Arató László *Két verssziget* című tanulmányában azokkal a Géczi-versekkel foglalkozik, amelyekben főként a mediterrán lét tapasztalatai kerülnek előtérbe, nem mondva le arról, hogy más kortárs költők is az összevetés tárgyává váljanak. Többek között vizsgálja a versalany, személyesség, hang, arc és utazás témáit a költői életművében. Kulin Borbála minieszéjében sikeresen elemzi a költőre egyedien jellemző fókuszváltást, a kritikusok észrevételeit a legutolsó Géczi-kötet kapcsán (*Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számárral*). Kocziszky Éva *Sziget-monológok* című tanulmánya a Géczi-lírárt a kortárs európai szerzők eredményeivel veti egybe, míg Szarvas Melinda *Apróságok* című írása Géczi János műveinek ökológiáját tanulmányozza, s mintegy észrevétlenül fűzi össze Géczi – a szerző szövegeiben is figyelemmel kísérhető – lírai és biológusi mivoltát.

A folyóiratszám gazdagon adott számot Géczi János életművéről, bemutatva azt több aspektusából is, mint például a természettudomány, a képzőművészet vagy az irodalom lírai világa felől. Ezeket a területeket mi viszonylag elkülönítve szemléljük a velük való vizsgálódások során, ám tanúi lehetünk harmonikus összeolvadásuknak Géczi János életművének egészében.

Hovanyecz Judit

Vár Ucca Műhely 68.

A *Vár Ucca Műhely* folyóirat 2000-es megalapítása óta számos fontos számmal gazdagította a magyarországi, illetve a veszprémi irodalmi életet. Az elmúlt évek alatt a folyóirat több környékbeli fiatal alkotó számára is megmutatkozási lehetőséget kínált. Emellett a külföldi magyar fiatal lírikusok, prózaírók és irodalmárok is rendszerint helyet kapnak a folyóirat hátsólapján.

A negyedévszám legfrissebb számának visszatérő témája az aktuális járványhelyzet. A szövegek elsősorban a karantén pszichológiai hatását emelik ki. Ennek szellemiségében gyakori motívum a korlátozott szabadság témaköre, a létbizonytalanság, a székszis, valamint a frusztráció és az unalom.

Erre a jelenségre reflektál többek között Pistoli Leopold prózája is. A *Dek(omon)amerón* címe beszédes: Boccaccio méltán híres munkáját idézi, modern kori adaptációban. A napjainkban tomboló

pandémia alapot szolgáltatott az analógiának, a szerző pedig élt a lehetőséggel. A „dekameronozás” többek közt kitér a koronavírus-járvány körüli összeesküvés-elméletekre is.

A lapszámot Csorba Béla temerini nyugalmazott egyetemi tanár, költő, publicista *Ima* című verse nyitja meg. Ezt követik Sopotnik Zoltán naplószerű prózatöredékei, amelyek a karanténlét lélektanára reflektálnak, majd könnyedebb hangvételű mesék következnek Pollágh Péter tollából. Ezek közül személyes kedvencem a *Medvetolvaj* című szösszenet, ami humorosan meséli el, hogyan is kell „elmacskásítani” egy medvét.

A későbbiekben Tóth Lili rövid prózaverseit olvashatjuk, amelyeket Kormányos Ákos, Iliés Renáta, Katona Ágota és Bors Anna versei követnek. A szépirodalmi blokkot Debreczeny György és Juhász Zsuzsanna hangjátéka zárja.

A kritikai rovatban Csík Mónika Darvasi László *Magyar sellő* című regényéről írt recenzióját olvashatjuk, amit Hörcher Eszter Palóczi Antallal kapcsolatos lélektani eszmefuttatása követ. A kritikai rovatban továbbá Kovács katáng Ferenc Nagy Lea második kötetével foglalkozik (*Kőhullás*). Bence Lajos József Attila-díjas szlovéniai magyar költő verseiről Bakonyi István írt. A *Szóval vágok rendet* nemcsak nemzetiségi létkérdéseket, de a személyes sors problémáit is felveti. Szemes Péter Bokányi Péter irodalmi változatossággal teli *Álom, emlék, hullámverés* című tanulmánykötetét mutatja be. A blokkot Szűts István Gergely kritikája zárja.

A folytatásban Dohnál Szonja kiállításmegnyitó beszédének szövegét olvashatjuk. A lapszám a későbbiekben teret enged a vajdasági fiatal lírikusoknak. A Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium ígéretes fiatal költőit ismerhetik meg az olvasók: Kovács Dávidot, Bagdal Zoltánt, Szabó Réka Dorottyát és Kozma Szabolcsot. Őket olvasva az ember megnyugszik, hogy vannak tehetséges pályakezdők a vajdasági magyar irodalomban. Közülük Bagdal Zoltán és Szabó Réka Dorottya már kiforrott költői hanggal rendelkeznek.

A líra után egy újabb vajdasági szerző, Szögi Csaba következik. Rövidprózája sajátos hangvétellel dolgozza fel a karantén időszakát, mindezt Domokos Tamás „energált” meséi követik. A lapszámot Bíró József és Vasas Tamás versei zárják.

A képi világ hangulata illik a szövegek témavilágához: kiüresedett utcák, magányos terek, kalitkába zárt figurák látványa erősíti az elidegenedés élményét. A XXI. évfolyam 68. számát (2020/2) többek közt Kovács Endre fotóművész képeivel illusztrálták, aki az idei év októberében hunyt el. A fotográfusról Fenyvesi Ottó és Géczi János emlékezik meg.

Szeles Réka

Online

Olvasólámpa – irodalmi beszélgetéssorozat a Művészetek Háza szervezésében. 2020. november 5. Vendég Praznovszky Mihály irodalomtörténész, beszélgetőtársa Kilián László

A Művészetek Háza Vass Galériájának hangulatos könyvtárban „várakozunk”, a képen két hívogatóan kényelmes fotel, az asztalon gondosan összekészített könyvek. Majd elfoglalja helyét a két szereplő: a házigazda, Kilián László elmondja, hogy az *Olvasólámpa* című programsorozat célja, hogy szólaljon meg közvetlenül az irodalmi mű, mégpedig a szerző előadásában.

Most Praznovszky Mihály olvasott és mesélt az olvasólámpa fényénél.

Bevezetőjében vendége több évtizedes tudományos munkásságának legfontosabb állomásait idézte fel Kilián László, az életút a salgótarjáni Madách gimnáziumból indulva a debreceni tanítóképzőn és az ELTE könyvtár-történelem szakán át vezetett a doktorátushoz és az irodalomtudományok kandidátusa címhez. A közismert irodalmár két tájhoz is kötődik, Nógrád mellett Veszprémhez és a Balaton-felvidékhez is szoros kapcsolat fűzi. Irodalmi kutatási területe leginkább Mikszáth, Jókai, Krúdy, Madách életműve, de hosszasan lehetne sorolni publikációit más témákban is.

Praznovszky Mihály a tőle megszokott könnyedséggel vette át a szót, s kezdte a felolvasást, a művek előadását. Elsőként Mikszáth Kálmán rövid írását idézte: *Az én Kritikusom – levél a szerkesztőhöz* címmel. Az írás tanulságát mintegy ars poetica-ként fogalmazta meg a beszélgetés elején, „könyvek körül forgoló emberként” nem akar abba a csapdába esni, hogy megkísértse az írás veszélye, igyekezik a tudományos munkáknál maradni.

A fenti szabályt kivételként erősítve másodikként egy saját mesét olvasott fel, majd a harmadik választott mű Krúdy Kálmánról szóló írása volt. Krúdy Gyula nagyapjának testvére egyszerre volt hős és kalandor, figurája sokszor előfordul Krúdy műveiben, alakja egy darab regényes magyar történelem, de olyan mélyre, mint Krúdy Kálmán, kevesen jutottak – idézte saját kutatásai nyomán a szerző.

A következő felolvasás néhány rövid városismertető volt – bevallottan krúdys stílusban –, melyeket Zongor Gábor városrajzaihoz készített Praznovszky Mihály. Szóba került több képzőművészettel kapcsolatos feladat (szoboravató, kiállítás-megnyitó), s az egyik legkedvesebbként

Több szempontból is rendhagyónak számít az *Olvasólámpa*-sorozat október végi alkalmá. Egyrészt azért, mert online módon, a Művészetek Háza Facebook-oldalán rendezték meg, másrészt ezen az eseményen éppen az ötletgazda, Fenyvesi Ottó költő, író, szerkesztő, képzőművész vett részt vendégként.

Költészet rock & rollra

Olvasólámpa Fenyvesi Ottóval. Művészetek Háza, 2020. október 29.

Séd, 2019. 5. szám, 12. old.

Séd, 2019. 3. szám, 31. old.

Miután a moderátor, Kilián László részletesen bemutatta a szerzőt, az est többnyire felolvasásból állt, amit csupán rövidebb kommentárok, megjegyzések követtek a korábbi, inkább beszélgetésre épülő alkalmak helyett, amit Fenyvesi Ottó esetében nem hiányoltam. Az általa felolvasott prózaversek ugyanis úgy hatottak, mint ha a sorok egyébként is önmagukról meséltek volna.

A felolvasás az est mottójaként is funkcionáló idézettel vette kezdetét, valamint – keretet adva – ezzel a részlettel is zárult: „Állítólag, amit a kor szellemének hívnak, soha nem tér vissza. Ez a szellem nyomtalanul elvész, amint a kor továtúnik. Éppen ezért, hiába szeretné valaki visszafordítani az idő kerekét száz évvel vagy többel, nem teheti meg. Ezért a lehető legjobbat kell kihozni minden nemzedékből.” Ezzel, a *Hagakure – A szamurájok kódexe* című műből származó gondolattal vezet fel Fenyvesi Ottó életrajzi ihletésű verseinek megmutatását, elsőként a *Klorofill és minimum* című verset az *Ex Symposion* képregényről szóló tematikus számából. Megszólt a könnyed, bluesos hangzású, '60-as éveket idéző, köznyelvi mondatokból építkező szöveg, melyet a spontán élőbeszédet idéző nyelvi formák tettek még élőbbé és érzékletesebbé. A nosztalgikus múltba való visszarévedést, az emlékekhez, a gyökerekhez való visszatérés pillanatait idézte fel a következő, az *Azon a nyáron...* címet viselő hosszúvers is, mely személyes kedvencemmé vált a virtuális felolvasóest során. A kamaszkorba tekintő, topolyai emlékmorzskákat felsorakoztató szövegben tökéletes összhang szólalt meg: letisztult sorokban, csendes szemlélődéssel jelentek meg az ugyanakkor vibráló, erősen pulzáló pillanatképek, újraidézve a szabadság és rock and roll életérzést, melyet zöldfülű fiatalokként még épp csak izlelgetett a költő.

A prózaversekbe sűrített emberi tapasztalatok egyvelege és számbavétele a *Posztmodern folklór* című szöveg felolvasásánál is erőteljesen megmutatkozott, még inkább kidomborítva azt a sajátos emlékezőtechnikát, mely meghatározza és jellegzetessé teszi Fenyvesi Ottó művészetét. A T. S. Eliot-mottóval induló ciklusban („Uram, én méltó nem vagyok, de mondom a szót, melyet szólnom adatott”) a szülőhelyet jelentő vidék és annak jellegzetes figurái idéződtek meg: az *Amerikai improvizációk* című kötetből már ismerhető Nagyapáti Kukac Péter bácskai festő alakja, Mufurc, a napszámos, Povazsánszki Elemér, a dinnyés, Erzsike, a tanító néni, Miska bácsi és szaxofonja, de még a környék kedvenc kutyája, Lucifer is. A ciklus – mely a *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötetek egyes részleteivel is rokonítható – felvetett egy újabb érdekes kérdést Fenyvesi Ottó munkásságával kapcsolatban, amely a világzene, az erdélyi népzene és a punk műfajának összefüggéséhez kapcsolódik. Szó esett a különböző művészeti ágak közötti átjárhatóság, a rockzene lázadó vonalának inspiráló hatásáról, amely a szövegek szintjén is sokszor megjelenik a szerzőnél.

A felolvasás utolsó blokkjában mai alkotásokat hallottunk, mint a veszprémi ihletésű *Fragmentumok tükröződése*, melyet a szerző Papp Sándor professzornak ajánlott. Végül betekintést nyerhettünk az új, készülő kötet egy részletébe is. Ez utóbbi *Paloznak overdrive* címmel visszahozta a '60-as, '70-es évek beatgenerációjának felszabadult életérzését, laza hangulatát, valamint azt a jellegzetes és senki mással össze nem téveszthető szabadverselést, amely kollázsszerű képiséggel és rock and rollos beütéssel kizárólag Fenyvesi Ottóhoz köthető. Az est végén újból elmondott *Hagakure*-idézet pedig kiemelte a felolvasott prózaversek megírásának legfontosabb motivációját, mely a virtuális találkozó végszavaként egyben kerek lezárása volt az alkalomnak: „El kell mondanunk a történetünket, nyakon kell csípünk a pillanatok, mielőtt azok szétporladnának”.

Éltető Erzsébet

számon tartott, a várpalotai Krúdy-szobor felavatásakor elhangzott *Szindbád kapuja* címet viselő írásból hallhattunk is részletet.

Kilián László a beszélgetés félidejében Nógrádba kanyarította vissza a szót Madáchhoz, és egy (Szontágh Pálhoz írt) Madách-levélből hallhattunk részletet sok érdekes adalékkal kiegészítve. Ezután Mikszáth Kálmán politikai karcolatai, parlamenti tudósításai kerültek szóba, majd utolsó két témaként Kisfaludy Sándor-ról és egy most készülő munka apropóján Madách feleségéről, Fráter Erzsébetéről váltott szót a két beszélgetőtárs.

Kilián László felkészülten, gondos szerkesztőként könnyedén vitte a beszélgetés fonalát témáról témára, melynek során izgalmasan rajzolódott ki a négy évtizedes irodalmi alkotó- és kutatómunka.

Praznovszky Mihályt sokan kedvelik élvezetes, közönségbarát előadói stílusáért. Most is megcsillogtatta humorát, kis fricskákkal, csipkelődésekkel tűzdelve az estet. „Tudtam volna többet is olvasni, csak partnerem sokat beszélt” – zárta le trefásan a programot.

A kamera – csak a szükséges mozgásokat vállalva, de meg-megtörve az egyhan-

gúságot közelikkel – diszkrét társa volt a két beszélgetőnek. Különösen nagy hozadéka a virtuális műfajnak, hogy több mint nyolcszáz megtekintést mér a rendszer! Közel két telt házaz Hangvilla-nézőtér egy irodalmi programon. Ha sikerül idővel még interaktívabbá tenni az *Olvasólámpát*, beemelni és megválaszolni a műsor közben érkező kérdéseket (amire volt már kísérlet a program végén), még izgalmasabb, előbb lehet majd. Távmozsi és online színház mellett jogosan kér az irodalom is páholyjegyet az online terünkben!

Farkasné Molnár Csilla

„Se férfi, se nő nem vonható erkölcsileg felelősségre azért, amit egy angol vidéki házban cselekszik” – írta Oscar Wilde. Arról pedig, hogy ugyanez a megállapítás igaz lehet egy londoni polgárlakás vonatkozásában is, bárki meggyőződhet, ha jegyet vált a népszerű brit szerzőpáros, Ray Cooney és John Chapman komédiájára (eredeti cím: *Move over, Mrs. Marcham*, 1969).

Végső soron szerethető

Ray Cooney–John Chapman: *Kölcsönlakás*. Pannon Várszínház, 2020. november 8.

Cooney és Chapman már saját korukban is ismert és elismert színházi szakemberek voltak Angliában. A hatvanas évek második felétől kezdtek együtt dolgozni, és darabjaikat mindmáig töretlen népszerűséggel játsszák Európa-szerte, többjüknek filmes adaptációja is készült. Ezek általános jellemzője, hogy cselekményük – akár csak Boccaccio egykori novellafüzérének – a „tiltott testi kapcsolat”, elsősorban a házasságon kívüli (*Not now, Darling*, 1967), illetve házasság előtti (*There goes the Bride*, 1973) szexualitás örökzöld témája köré szerveződik. Ugyanilyen közös tulajdonságuk továbbá, hogy bárminemű drámai mellékszál, avagy súlyosabb erkölcsi tanulságot hordozó végeredmény nélkül, kifejezetten csak a nevetetés és önfelédlt szórakoztatás céljával íródtak meg.

Mivel az újabb színházbezárások előtt ez volt az utolsó előadás, amit még láthatam, Boccaccio *Decameronja* nyilván nem véletlenül jutott eszembe. A mostani, elhúzódozó világvágy – mind halálos áldozatainak egyre növekvő száma, mind a fokozódó társadalmi feszültség és félelemérzet miatt – tekinthető akár az 1348-as firenzei pestisjárvány modern kori változatának is. Ezt az aktualitást tehát eleve a darab javára írhatjuk – még akkor is, ha mi magunk egyébként sosem tartoztunk az efféle közönséges-populáris bohózatok rajongótáborába, melyek gyakran éppoly vaskos, vásári poénokkal operálnak, mint a középkori népi karneválok bolondjátékai. A fedetlen emberi test, a felnagyított, groteszk mozdulatok, az eltúlzott indulatok csakúgy, mint az altesti humor jól ismert trópusai a közhelyes, obszcén szójátékok a megfelelő kontextusban – úgy tűnik – mindmáig a leghatásosabb nevetetők.

Adott két házaspár. Joanna és Philip szerető, hűséges társak, Henry azonban gyakran megcsalja Lindát, aki elhatározza, hogy nem játssza tovább az eddigi mimózáját, s ő is saját szeretőt fog tartani. Ma esti

terveikhez mindketten a barátaik (Philip és Joanna) felújítás alatt álló lakását szemelik ki tethelyül, akiknek épp házon kívül van programjuk. Az igazi bonyodalom tehát akkor kezdődik, mikor Philip egy félreértés miatt Joannáról hiszi, hogy meg akarja csalni őt Alistairrel, a lakásfelújítást vezető belsőépítésszel, ezért mégsem mennek el otthonról. Még mindig senki nem tud viszont arról, hogy Alistair eredetileg Sylvie-vel, a szobalánnyal tervezett titkos szerelmi légyottot, szintén közös munkaadóik otthonába. A lakásban rövid idő alatt teljes lesz a káosz, melynek közepén megjelenik egy világhírű író egy világra szóló üzleti ajánlattal, aki előtt ettől kezdve menteni kell a még menthetőt – bármi áron...

Amint látható, a darab semmiféle komolyabb gondolati tartalommal nem riogatja a nézőt, épp az a fajta veszélytelen vígjáték, amely fölött egy hosszú nap után otthon is jólesően eldöcöghetnénk a tévé előtt. Igaz, így is marad még néhány zavaró tényező, melyek egy része talán az eredeti szövegváltozat belső logikátlanságaiból (is) adódik. Több olyan szereplő van tudniillik, akiknek viselkedése saját karakterükhöz vagy eredeti motivációjukhoz képest olykor ellentmondásosnak tűnik. Jobb esetben – s szerencsére ez a gyakoribb – a következetlenség csak néhány pillanatot érint, ugyanakkor nem teljesen világos például, hogy Joanna és Alistair folytonosan megszakított ágyjelenetére milyen okból kerülhet sor egyáltalán? (És ezzel nem azt állítom, hogy Joanna sértettsége ne volna érthető, hanem hogy ez önmagában nem jelent kielégítő magyarázatot a viselkedésére.) Ugyanilyen meglepőnek tűnik az a vallomás, melyre Linda ragadtatja magát a történet vége felé, ráadásul kifejezetten a férjének címezve, aki elől egészen odáig épp eltitkolni próbálta Tristannal való viszonyát. Arra pedig, hogy egy decent English lady sose menne szerződést kötni egy vadidegen házba nem

csupán éjnek éjadán, de még a délutáni teaidő elmúltával sem, akár mérget is vehetünk. A raklapos lakásdízajn anakronizmusa szintén megzavarhat, hiszen első pillantásra azt a benyomást kelti, hogy a darab már valamikor a kétezres években játszódik. Persze a cselekmény igényeihez képest messze elégtelen információs infrastruktúra viszonylag gyorsan rácsfol erre, minthogy Tristanunk még mindig levélben tesz vallomást szíve hölgyének, és nincsenek mobiltelefonok sem. Mindez amiatt fontos, mert a helyzetkomikum, illetve az eredeti félreértés alapját éppen az adja, hogy az elveszett szerelmes levél illetéktelen kezekbe kerül, a szereplők pedig sosem tudják egymást időben értesíteni az ennek hatására meginduló változásokról.

Ámde. Ha az ember lányának – mintegy a *Dekameron* Pampineájának – feltett szándéka tényleg csupán a felhőtlen vidámság állapotába jutni, akkor ezeken a kérdéseken sem érdemes túl sokat rágódni, annál is inkább, mivel a történet eredetiségéből és lendületéből összességében semmit nem vonnak le. A jó hangulat az utolsó jelenetig folyamatosan fokozódik, sőt, a közönség soraiban eddigre szinte állandósul a nevetés. Mindez nyilván a rendezői munkának, illetve a darab egészében megfigyelhető tökéletes időzítésnek is köszönhető, ami egyetlen poént sem hagy veszendőbe menni. Emellett végig érezhető valami bohókás bennfentesség és cinkos egymásra kacsintás a színészek részéről is, mintha csak előre megegyeztek volna, hogy lesz, ami lesz, ők azért biztosan jól fognak szórakozni. Tán épp ennek a közvetlenségnek és művészi felszabaldultságnak köszönhető az a kiegyensúlyozott egymásrautaltság, mely minden jelenet legfőbb szervezője a színpadon, s amely miatt maga az előadás, végső soron, szerethető.

Lovizer Lilla

Góbé

Góbé-koncert.

Hangvilla, 2020. október 27.

A Góbé zenekar 2011-ben a Talentométer nevű tehetségkutató versenyen tűnt fel a tagok biztos népzenei hangszertudásával, különböző műfajokban való jártasságával és a népzene eredetiségében részben megőrző, mégis energikus popzenei köntösbe öltöztető stílusával. Veszprémben többször játszottak már, fellépéseik általában nagy lelkesedést váltanak ki a közönségből. Most a Hangvilla kamaratermébe szorult a koncert, ami leginkább a vírus miatti óvatos koncertlátogatásnak köszönhető. A kamaraterem megtelt.

A koncert Egervári Mátyás cimbalomszólójával kezdődött. Egyedül jött be a színpadra, és kezdte el a gyors tempójú számot. Kisvártatva csatlakozott hozzá a dobos, aki először csak a cintányérokra játszott, aztán a nagybőgős is elkezdett zenélni, majd a hegedűs, és amikor a koboz is megszólalt, a többiek elhallgattak, hogy az utolsóként belépő ének jobban érvényesüljön. A zenekar szellemes hangszerezésben játszotta az összes számot, nagyon pontos, jól kiszámított ki- és beszállások tették izgalmassá a zenéjüket, négy szólamú refrének erősítették az éneket már itt az első számban is, és biztos hangszertudásról tanúskodó szólók izgították a hangulatot. Az „Azért ülünk Májer-nél” kezdetű dal gyors tempója megadta a koncert alapérzését. Szép lírai váltással vezettek át bennünket a „Nézd meg anyám, mit mutatok, milyen szép lányt táncoltatok” kezdetű dalba, ami aztán szintén begyorsult, „tempós, zúzos bulizenév” vált. Itt már nagyon kiszólt a dobfelszerelés (különösen a lábdob) a többi hangszer közül. A kamaratermi viszonyok között indokolatlan volt a dobok kierősítése, a többi hangszer nem érvényesülhetett mellettük, pedig a dobos nagyon kulturáltan játszott a hangszerein.

Az „Engem anyám megátkozott, amikor a világra hozott” kezdetű ének lassan kezdődött gitárkíséretre, aztán ez is begyorsult. Táncos buliban valószínűleg a közönség egyik kedvence lehet ez a feldolgozás, itt most jobban kitűnt, hogy a szöveghez túl gyors ez a tempó, és zavarja a szöveg eredeti hangsúlyait. A számban jól érvényesültek a precíz halkítások és a profi hangszerezés. A következő számot Czupi Áron pergődobjátéka kötötte az előzőhöz, ehhez csatlakozott dudajátékával Egervári Mátyás, később Vizeli Máté brácsán, aztán Rigó Márton hegedűn, majd Várai Áron énekkel. A dal a Muzsikás együttes révén ismertté vált „Indulj el egy úton, én meg egy másikon” kezdetű ének volt. Nagyon szépen szólalt meg a hangszeres váltás, ehhez kissé bátortalanul csatlakozott

az ének, aminek a fő oka az lehet, hogy Várai Áron kellemes bariton énekhangja alsóbb regiszterben erőtlén. Valószínűleg a Muzsikás-változat egyszerűsége miatt túlhangszereltnek tűnik a Góbé feldolgozása, viszont négy szólamú énekes befejezésük szép tisztán zárta le a számot.

A „Budapesti kaszárnyába” nagyon új stílusú katonadalai tamburabrácsára indultak, reggae-hangulatban. Stílusjátéknak, zenei tréfának is fel lehetett fogni, de mindenképpen fiatalokat szórakoztató szándékkal született a szám. Vizeli Máté brácsaszólója és Rigó Márton ének után játszott hegedűszólója emelte a hangulatot, majd ez a szám is, szabad táncot feltételezve, begyorsult. Az „Álom esett a szememre, hajnal vessse ki belőle” kezdetű ének, ugyanúgy, mint az előző dallam, stílusjátékként, *Dunántúli blues* címmel dolgozott fel ismert dallamot.

A számokat hol az énekes Várai Áron, hol Rigó Márton vezette be néhány szóval, hol Vizeli Máté. Most ő következett: a *Semmi* címet egy Laár András-ídézzel magyarázta. A dal háromnegyedes, keringős lüktetésű, Egervári Mátyás most éppen fuvolán játszott. Rigó Márton elmélkedett (később kiderült, hogy viccelődött) a délszláv hangulatban feldolgozott *Több is veszett Mohácsnál* című szám előtt. A dalt átkötötték a „Leesett a Rigó lovam patkója” énekbe, amit nagyon izgalmas ritmusokkal kísérték.

Ezután Vizeli Máté mesélte el, hogy a következő számot a Zeneakadémia egyik vizsgájára állította össze, ahol felvidéki dallamokat kellett egymásba fűzni. A „Csúszik, mászik, egyre feljebb mászik” hangulata a jazzes improvizációk ellenére olyan, mintha a két világháború közti magyar nóta utánérzésű sláger lenne. A folytatásban így szólt a dal: „Átötlettem a Katót, nem szólt az egy árva szót, csak azt mondta, de jó vót.” A jazzes hangulatú szóló pedig inkább „nagyon szalonjazzesnek” tűnt.

A hangulat felforrósodott, talán ezért mondta Rigó Márton a bevezetőjében, hogy „akinek van kedve táncolni, nótázni, álljon fel, tartson velünk!” Mindössze ketten-hárman érezték úgy a koncertre sikeredett „buliban”, hogy ezt szívesen megteszik, de a koncert ettől koncert maradt. Lírai cimbalom és brácsa kettős bevezető után felcsendült az „Alma a fa alatt, nyári piros alma, engem gyaláz a szeretőm anyja” ének. A dob megint beerősített (nagyon hangos volt), később Czupi Áron, a dobos egy rapszöveget is elmondott, de saját dobjátékának a hangerejétől ezt nem lehetett hallani.

Ezután Vizeli Máté Kodály Zoltánról beszélt, a relatív szolmizációs mód-

szer mellett egy idézetet is elmondott tőle, amelynek lényege, hogy a zene belső világunk kiteljesedése. „Ez az idézet ihlette a következő számot” – mondta Vizeli ártatlan, népművelő arccal, aztán a zenekar belekezdett egy reggae-lüktetésű dalba: „Amért ilyen sárga vagyok, ne hidd babám, hogy beteg vagyok, megsárgított a szerelem, nálad nélkül mit ér az életem”. Ezután következett az igazi attrakció, mert ritmusváltás után fergeteges tempóban rapbetétként darálták négy szólamban a Kodály-idézetet, amit a koncert fiatal hallgatói együtt daráltak a zenekarral, mint egy dögös alternatív sláger. Számomra ez volt a koncert csúcspontja.

A következő dalt Hegyi Zoltán nagybőgőjátéka és a cimbalom kezdte. „Bánat, bánat, de nehéz vagy, de rég, hogy a szívemen vagy, eladnád, de nincs kinek, bánatja van mindenkinek”. Gyors részek következtek, az ének kedvéért visszaváltottak lassúbb tempóra, de ahogy a koncert során végig az volt a fő törekvés, hogy a nagyon gyors tempókkal izgassák fel a közönséget, most is ezt lehetett érezni. A hivatalos utolsó számban ez még hangsúlyosabbá vált. Vizeli Máté szerint a „Kapitány úr, ha felül a lovára” kezdetű éneket Veszprémben játszották először. Most búcsúzásként vágta bele. Az ének eredeti tempóban szólt, a kíséret hozzá duplázott tempójú volt, majd a hozzá kapcsolódó „Sír a szemem, kacag a szám, most fáj a szívem igazán” ének alatti közönségtapsoltatás után (ennek a résznek egészen lakodalmaszene-hangulata volt) hosszú örömszene következett, többszöri kiállításokkal, ritmusváltásokkal, a legfelfokozottabb pillanatokban pedig Vizeli Máté belekiabálta a mikrofonba, hogy „Bartók Béla”. Az ünneplő közönség erőteljes vaspapsa után moldvai hangulatú ráadászám következett.

A Góbé zenéje érdekes kísérlet arra, hogy a táncházba nem járó fiatalok számára is élvezhetővé tegye a magyar (és időnként más eredetű) népzene. Ha Sebő Ferenc elképzelését elfogadjuk, aki szerint a népzene mindig befogadta és saját dialektusában feldolgozta a különböző korok legdivatosabb zenei irányzatait, sőt, addig élő a népzene, amíg erre képes, akkor a Góbé zenéjét (erős jóakarral) ennek élő példájaként is felfoghatjuk. Ha nem népzenei oldalról akarjuk megközelíteni, akkor profi népzeneészek vidám megélhetési elfoglaltságaként is felfoghatjuk, amire a nem vírusvédekezős körülmények közt a fiatalok kifulladásig bulizhatnak. Izgalmas színfolt a magyar popzene palettáján.

Kovács Gáborján

Jazz-s-más

Kovács Attila: *Jazz-s-más*. Hangvilla, 2020. szeptember 29.

Kovács Attila zenéi (musicalek, kiállításmegnyitók rögtönzései, önálló koncertek) révén folyamatosan jelen van a városunkban, de akinek szerencséje van közelebről is ismerhetni őt, utcán, programok végén (még a káptalanfüredi strandon is) hallgathatja zenei elemzéseit, tartalmas és lelkes zenetörténeti kiselőadásait.

Fényből, árnyból, hangokból

Kovács Attila kiállítás-
megnyitóján,
Pannon Egyetem, Áula,
2019. szeptember 24.

A koncerten nem volt telt ház a Hangvillában – ezen a szeptember végi estén már érezhető volt a vírus miatti óvatosság. Akik eljöttek, maszkban ücsörögtek a nézőtérén,

Séd, 2019. 6. szám, 27. old.

kellő távolságban egymástól, de a közönség tagjai többségükben ismerték egymást, és legtöbben személyes kötődések miatt voltak jelen, hogy meghallgassák Kovács Attilát.

A koncert termékeny csönddel kezdődött. Félig lehalkított fényben vártuk, hogy a színpadon álló zongora partnere megkezdje műsorát. A klasszikus színpadi események egyik legizgalmasabb pillanata ez a kezdés előtti elcsendesedés. Apró zajok, a visszafogott fény, a megszakadt beszélgetések nyitva hagyott gondolatai mind bizalmat előlegeznek a fellépőnek. Ebben a bizalomban benne rejlik a minden lehetségesre kész várakozás. Rossz esetben egy színész nem őszinte mozdulata, az első hamisan elmondott hang lerombolja az illúziót, jó esetben (és most ez történt) a bizalom végig velünk marad, és az esemény végéig fenntartja a lelkesedésünket. Kovács Attila természetes mozdulatokkal be-

lékeztető dallama után sötétebb hangszí-
nű, gyors, virtuóz menetekkel teli, sötét
basszusokkal kísért, jobb- és balkéz-pár-
huzamokkal tarkított, aztán visszalassu-
ló, megszelídülővé, elbeszélővé váló, végül
visszaerősödő szerzemény következett.

Ezután hallhattuk a már felkonfe-
rálta, a korábban megemlített internetes
világról szóló elmélkedések szülte *Behá-
lózva*, a káptalanfüredi kertbe minden év-
ben visszatérő madár ihlette *Rozsdafarkú*
és a Herbie Hancock Miles Davis halálá-
ra emlékező *Tutu* című albumára rezoná-
ló *Tribute to Miles* című számokat. Az első
dallam sötétebb hangulattal kezdődött,
a jobb-bal párhuzamokat elakadó, újra-
kezdődő, gyors, erőteljes részek váltot-
ták, majd egyszerű basszusmenet után tört
dallam következett. A *Rozsdafarkú* gyors
alaplüktetéssel indult, rövid szakaszokra
akkordban és dallamfoszlányokban is ellá-
gyult, aztán szigorúan lüktetett tovább. A
Tribute to Miles alsóbb oktávokban kezdő-
dött, nagyon magával sodró lüktetésű volt,
aztán virtuóz menetekkel begyorsult.

A *Rió* címet kapott számot Kovács
Attila F-mollos balladaként, latin fúzi-
ós bosszús-szambás dallamként határozta
meg. A *Tabula Smaragdínáról* azt tud-
tuk meg, hogy a szöveg nagyon megfog-
ta, nem tudta megfejteni, ezért átültette
dalba a vele kapcsolatos érzéseit. A *Rió*
gyors latinus kezdése után melankoliku-
sabb, játékos, ironikus betéttel folytató-
dott, begyorsult, majd újra visszalassult,
rövid soron belül három-négy hangulat-
váltás követte egymást, mintha kitörési
szándék után mindig visszasüppedt vol-
na egy újabb gyors váltás előtt. A máso-
dik dallamnak nagyon jó „húzó” tempója
volt, folyamatosan gyors basszus kísérettel
– hivatalos befejezésként energiabombát
kapott a közönség. Lelkes köszönetkép-
pen ráadászámra vette rá Kovács Attilát a
vastaps. Elsőként egy gyors, hirtelen han-
gultváltásokkal el-elkalandozó számot,
aztán az újabb vastaps után még egy rá-
adást hallhatott a felcsigázott hallgatóság.

A koncerten megszólaló zene Kovács
Attila határozott, tiszta, őszinte beszéd-
módja. Köszönet illeti érte, hogy ezen a
módon osztotta meg velünk gazdag belső
gondolatvilágát. Következtesen a maga vá-
lasztotta nyelven belül maradt, aminek ki-
alakulását meghatározta a klasszikus zene
világa (ebből a világból ezen a koncerten
Bach neve hangzott el), a nagy jazzelő-
dők beszédmódja (itt most John Coltrane,
Herbie Hancock és Miles Davis nevet hall-
hattuk), és ebbe a nyelvbe, rokonsága ré-
vén, Sting szóhasználata is belefért.

A koncerten megszólaló zene Kovács
Attila határozott, tiszta, őszinte beszéd-
módja. Köszönet illeti érte, hogy ezen a
módon osztotta meg velünk gazdag belső
gondolatvilágát. Következtesen a maga vá-
lasztotta nyelven belül maradt, aminek ki-
alakulását meghatározta a klasszikus zene
világa (ebből a világból ezen a koncerten
Bach neve hangzott el), a nagy jazzelő-
dők beszédmódja (itt most John Coltrane,
Herbie Hancock és Miles Davis nevet hall-
hattuk), és ebbe a nyelvbe, rokonsága ré-
vén, Sting szóhasználata is belefért.

Ezután Kovács Attila lelkesen felkonfe-
rálta a következő számokat, de belené-
zett a jegyzeteibe, és javította magát. Arról
beszélt, hogy szívesen játszik kiállításmeg-
nyitók, könyvbemutatókon. A John Ju-
dit *Csend* című kiállításához, illetve egy
Tóth Endre-kiállításához komponált dara-
bot hallhattunk. A *Csend* szép napfényes,
világos tónusú, dalszerű, filmslágere em-

jött. Megköszönte a szervezőknek (Bélafi
Lászlónak, Vándorfi Lászlónak és Felföldi
Gábornak), hogy a koncert létrejöhett, il-
letve Baumann Bélának az est plakátjához
készített fényképet. Ezután a zongorá-
hoz, és minden szám előtt néhány szóban
elmondta a darabok születésének körülmé-
nyeit, a címek jelentését, néhány esetben
zenei összefüggésekről beszélt, és ezek a rö-
vid bevezetők is elégnak bizonyultak ahhoz,
hogy kirajzolódjon előttünk Kovács Attila
legbensőbb zenei vonzódásainak a világa.
Aztán játszani kezdett.

A dallamokat általában kettes-hár-
mas blokkokba csoportosítva hallhattuk.
Először a mindent beszövő világhálóról írt
elmélkedés ihlette vidám, energikus, újabb
és újabb témákkal, gazdag improvizációk-
kal frissülő *Véleménykufár* című darabot
hallhattuk, melyet a lassú, melankolikus
kezdetű *Csak* című ballada követett. A szá-
mot a néha csak egy röpké ötlet, néha egy
hosszabb gondolat erejéig tartó hirtelen
tempóbeli, hangnembeli hangulatváltások
tették játékos, színes asszociációs lehetősé-
geik révén elgondolkodtatóvá.

A második dallamcsoportban az egész
hangú skálára komponált, fanyar modulá-
ciókkal, gyors futamokkal, energiával teli
Egészség, majd a szintén energikus, tisz-
tán fogalmazott dallamokkal, lassítással
hirtelen szomorkásabbá váló, aztán visz-
szagyorsuló *Funky G-ben* szólalt meg. Itt
már biztosan látszott, hogy ehhez a zené-
hez nem elég a magas fokú technikai tudás
– fontos, hogy a dallamok születésekor a
szerző-előadó határozott elképzelései, já-
tékosága és a zenében kifejezett gondolat-
gazdagsága folyamatos egymásra hatásból
szülessen meg a gyakori improvizációk mi-
att így, ahogy most hallhatjuk, egyetlenegy-
szer a felhangzó darab.

A következő dallamok megszólalá-
sa előtt rövid zenei elemzést hallhattunk
arról, hogyan függ össze Johann Sebastian
Bach *D-moll preludiuma* Kovács Attila ha-
sonló fríg témájával és Sting *Fragile* című
dalával. A dallamot a *Sherlock Holmes*
című kompozíció követte, melynek címe
Kovács Attila 10–11 éves kori kedvenc ol-
vasmányaira utalt, amelyhez a Coltrane
utáni hard bopos hangulatú *Nahát* című
szám kapcsolódott.

Ezután Kovács Attila lelkesen felkonfe-
rálta a következő számokat, de belené-
zett a jegyzeteibe, és javította magát. Arról
beszélt, hogy szívesen játszik kiállításmeg-
nyitók, könyvbemutatókon. A John Ju-
dit *Csend* című kiállításához, illetve egy
Tóth Endre-kiállításához komponált dara-
bot hallhattunk. A *Csend* szép napfényes,
világos tónusú, dalszerű, filmslágere em-

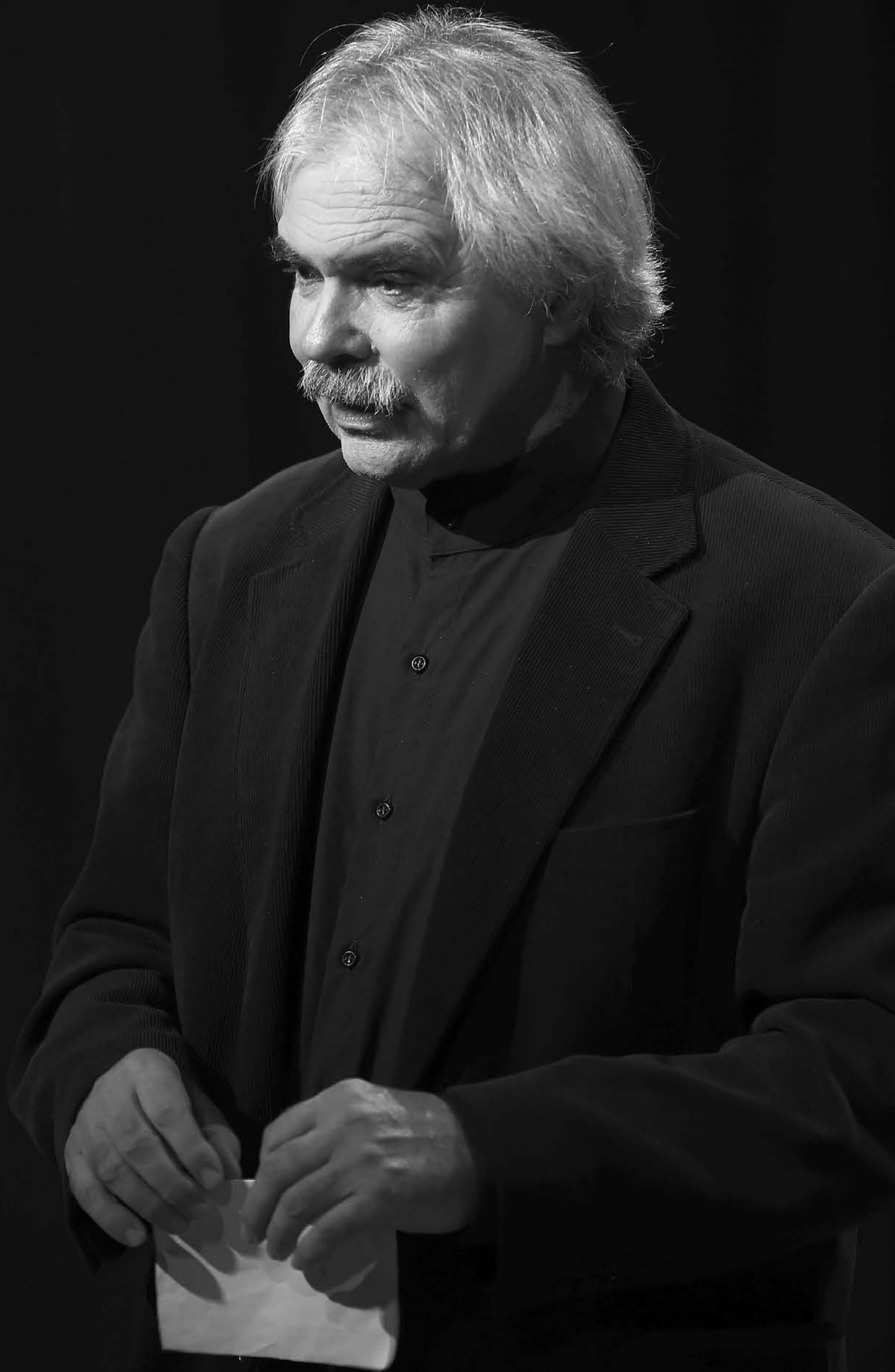
lékeztető dallama után sötétebb hang-
szí-
nű, gyors, virtuóz menetekkel teli, sötét
basszusokkal kísért, jobb- és balkéz-pár-
huzamokkal tarkított, aztán visszalassu-
ló, megszelídülővé, elbeszélővé váló, végül
visszaerősödő szerzemény következett.

Ezután hallhattuk a már felkonfe-
rálta, a korábban megemlített internetes
világról szóló elmélkedések szülte *Behá-
lózva*, a káptalanfüredi kertbe minden év-
ben visszatérő madár ihlette *Rozsdafarkú*
és a Herbie Hancock Miles Davis halálá-
ra emlékező *Tutu* című albumára rezoná-
ló *Tribute to Miles* című számokat. Az első
dallam sötétebb hangulattal kezdődött,
a jobb-bal párhuzamokat elakadó, újra-
kezdődő, gyors, erőteljes részek váltot-
ták, majd egyszerű basszusmenet után tört
dallam következett. A *Rozsdafarkú* gyors
alaplüktetéssel indult, rövid szakaszokra
akkordban és dallamfoszlányokban is ellá-
gyult, aztán szigorúan lüktetett tovább. A
Tribute to Miles alsóbb oktávokban kezdő-
dött, nagyon magával sodró lüktetésű volt,
aztán virtuóz menetekkel begyorsult.

A *Rió* címet kapott számot Kovács
Attila F-mollos balladaként, latin fúzi-
ós bosszús-szambás dallamként határozta
meg. A *Tabula Smaragdínáról* azt tud-
tuk meg, hogy a szöveg nagyon megfog-
ta, nem tudta megfejteni, ezért átültette
dalba a vele kapcsolatos érzéseit. A *Rió*
gyors latinus kezdése után melankoliku-
sabb, játékos, ironikus betéttel folytató-
dott, begyorsult, majd újra visszalassult,
rövid soron belül három-négy hangulat-
váltás követte egymást, mintha kitörési
szándék után mindig visszasüppedt vol-
na egy újabb gyors váltás előtt. A máso-
dik dallamnak nagyon jó „húzó” tempója
volt, folyamatosan gyors basszus kísérettel
– hivatalos befejezésként energiabombát
kapott a közönség. Lelkes köszönetkép-
pen ráadászámra vette rá Kovács Attilát a
vastaps. Elsőként egy gyors, hirtelen han-
gultváltásokkal el-elkalandozó számot,
aztán az újabb vastaps után még egy rá-
adást hallhatott a felcsigázott hallgatóság.

A koncerten megszólaló zene Kovács
Attila határozott, tiszta, őszinte beszéd-
módja. Köszönet illeti érte, hogy ezen a
módon osztotta meg velünk gazdag belső
gondolatvilágát. Következtesen a maga vá-
lasztotta nyelven belül maradt, aminek ki-
alakulását meghatározta a klasszikus zene
világa (ebből a világból ezen a koncerten
Bach neve hangzott el), a nagy jazzelő-
dők beszédmódja (itt most John Coltrane,
Herbie Hancock és Miles Davis nevet hall-
hattuk), és ebbe a nyelvbe, rokonsága ré-
vén, Sting szóhasználata is belefért.

Kovács Gáborján

Veszprém város műemlékeinek felfedezésre váró üveglablakaihoz a Laczkó Dezső Múzeum *Fényben tündöklő* című kortárs üvegművészeti kiállítása adta az apropót, és a kiállításához tervezett rendezvények sora irányította rájuk a figyelmet. Magától értetődő volt a törekvés, hiszen a kiállított kollekció darabjai között is található ólmozott üveglablakok (Z. Gács György, Hefter László), és maga a helyszín, a Hősök Kapuja is színezett, festett, ólomrekeszes táblákkal üvegezett. Nem is sejtjenénk viszont, hogy az ismert egyházi és középületek mennyi izgalmas, különleges részletet, neves üvegekészítők magas művészi színvonalú munkáit rejtik, amelyeket tematikusan eddig még nem gyűjtöttek össze.

Üvegséták

Fényben űjtemény

eménye nemcsak Egy Józsefnek a Magyar ifjatalon, nagy igérvényként távozott Csillászoltóságát kortárs üvegművészeti anyagával is, negyére terjed ki, ez utóbbi esetben – több nagyjait, történetét reprezentáló országos

sót, nemegyszer inkább jelen vannak a külföldi műze

Séd, 2020. 4. sz., 5. old.

Az eddigi két séta során a múzeum kortárs kiállítását választottuk indító helyszínnek, hogy az autonóm üvegszobrok, egyedi tervezésű üvegtárgyak megvalósulásához vezető utat láttassuk. Itt van lehetőségünk arra is, hogy közelről szemügyre vehessük az ólomkeretbe foglaló hálószerű technikát, amelyet a színes üvegmozaikok rögzítésére használtak a középkor óta. Czebe Istvánnak ezek a 2013-as felújítási projekt keretében készült munkái jelentősen eltérnek a gyűjteményünkben található, rá jellemző absztrakt formavilágtól. Az archív felvételek alapján rekonstruált témák a két világháború között épült emlékhely szellemét idézik, amely az első világháború áldozatainak állított emléket: a földszinti nagyméretű félköríves ablakok angyalokat ábrázolnak, egyikük kezében a *Pro Patria 1914–1918* felirattal; az emeleti körablakokat az Árpád-sávos magyar címer, illetve Veszprém város címere díszíti. A Szent Erzsébetet és Szent Lászlót ábrázoló ablakok nem készültek el.

A séta állomásai közé illesztettük Lugossy Mária Millenniumi emlékművét, élve a szerencsés helyzettel, hogy egyedülálló, kiemelkedő alkotásai nemcsak kiállításunkon szerepelnek, és hogy a köztéri szobor üvegből készült makettje is a város tulaj-

dona. Lehetőség van tehát egybevetni a Városháza aulájában lévő rétegelt, ragasztott üveglapokból építkező modellt és a végleges alkotást, amelyben már csak a karsztvilágot idéző lecseppenő prizma-üvegcsodák készültek üvegből.

Az üveglablakokat rejtő középületeket tekintve, az 1886-ban eklektikus stílusban épült Megyeháza ablakai több művész nevéhez kapcsolódnak. A díszterem háborúban megsemmisült eredeti színezett, ólmozott munkái 1972-ig várták az utánpótlást a 34 m²-es felületen 9 méter magasságban. Szentgyörgyi Kornél Kosuth-díjas, Munkácsy-díjas festőművész által tervezett modern absztrakt kompozíciók kerültek ide, magukban rejtve a balatoni táj, a veszprémi viadukt, a várpalota-inotai kohók részleteit kékes tónusaik lüktetésében. Majd 1994-ben ezek is átadták helyüket a 19. század végi stílus rekonstrukciójának Kiss Miklós üvegművész megvalósításában. Az egykor az Ajkai Üvegyárban dolgozó, a Veszprémi Művész Céhhez kapcsolódó, sokrétű alkotó több üvegszobra is megtalálható a múzeum gyűjteményében, amelyek segítségével művészetéről is árnyaltabb képet kaphatunk. A Megyeházán viszont nemcsak a Szent István-terem őriz színezett, ólmozott üveglablakokat, az 1980-as években a főlépcső pihenőibe két szinten is Litkei József festőművész által tervezett, eleven színvilágú, absztrakt formakompozíciók készültek.

Másik jelentős középületünk, a Petőfi Színház lépcsőháza Nagy Sándornak az ún. magyaros szecessziót reprezentáló nagyméretű ovális ólomrekeszes üveglablakát rejtje. A *Népművészet varázsa* című 1907-es, sokalakos, narratív jellegű alkotás népi életképeket, idealizált népmesei világot állít elénk a népi motívumok dekorativitásával. Az üveglablakok népművészeti ihletésű, szecessziós nyelvezete harmonikusan illeszkedik Medgyaszay István népi építészetből táplálkozó, hasonló stílustörekvésű, rendkívül eredeti megoldású épületébe.

Veszprém néhány, üveglablakokat őrző egyházi épülete valószínűleg kuriózumokat tartogat. A Szent Mihály-székesegyház 1907–1910-es újjáépítése után kerültek a megőrzött gótikus szentély és az új neoromán hajó ablakaiba Waltherr Gida (1852–1928) fővárosi üvegfestő műhelyének munkái. A neves, bécsi képzettségű, Európát megjárt művész többek között a budai Mátyás-templom, az Országház, a Kúria épületének ablakain dolgozott. A második világháborúban súlyosan megrongálódott ablakokat azután az egyházi épületek üvegfestészetére specializálódott Árkayné Szteh-

Hősök Kapuja

Hősök Kapuja

Hősök Kapuja

Megyeháza, Szent István-terem

ló Lili (1897–1959) kartonjai alapján készítették el az 1950-es években. Vaszary János és Glatz Oszkár tanítványa a festésztől fordult az üvegfestészet felé, bécsi, római, párizsi tanulmányutakkal a háta mögött nyerte el az 1934-es Brüsszeli és az 1937-es Párizsi Világkiállítás nagydíját. Gazdag, stilizált növényi ornamentikával tervezett művei nemcsak a szentély mérműves nyílásaiba kerültek, középen Szent Mihály sárkányt legyőző alakjával, hanem tőle származik az oldalhajókban az oltárok fölötti, szenteket ábrázoló üvegtablák sorozata is (Szent József, Szent István, Boldog Gizella, Szent Gellért, Árpád-házi Szent Margit, Boldog Ilona). Figyelemre méltó finom összhangjuk a mellékoltárok ábrázolásaival.

A századforduló legjelentősebb, legtöbbet foglalkoztatott, nemzetközileg is elismert mesterétől, Róth Miksától származnak a Feltámadt Üdvözítő- vagy Károly-templom szentélyében található üvegtablák, középen, az oltár fölött a névadó méltóságteljes, győztes alakjával. Itt a megszokott perizonium helyett bőséges redőkben leomló hófehér tunikát és vörös köpenyt visel, bal kezében a győzelmi zászlót tartja. Az 1905-ben készült alkotáson az arcvonások szinte fényképszerűen életszerűek. A centrális elrendezésű épület báró Hornig Károly temetkezési kápolnájaként épült, rendkívül átgondolt ikonográfiai programja valószínűleg magát a megrendelőt dicséri: a figurális üvegtablák Steiner Rezső falfestményeinek rendszerébe illeszkedik, mintegy azoknak összegzése és magasabb szintre emelése. Nem véletlen hát a Feltámadt Üdvözítő alakjának központi helyen történő elhelyezése a templomnak ezen a tekintetű vonzó és legerősebben szakrális pontján. Ma is lebilincselő a hagyományos ólmozott eljárással készült üvegtablák expresszivitása, színeinek varázslatos mélysége és tisztasága. Róth Miksa maga is legyűgözve fedezte fel európai útjain a középkori templomok festett üvegtabláit, és saját munkáiban az ezeket utánzó újra felfedezett technikát, az ún. antik üveget alkalmazta, mint ahogy Waltherr Gida és Sztelhló Lili is. Hazai munkái közül, számtalan megbízásából elég megemlíteni az Országházat, a Gresham-palotát, a Zeneakadémiát vagy a panonhalmi apátságot.

Be kell ismerni, hogy a neves alkotók ellenére még számos homályos pont és hiányzó adat maradt a fenti üvegtablák sorsát illetően. Nem meglepő ez, hiszen az üveget a 20. század második feléig az alkalmazott művészet területéhez kötötték, a díszítő- vagy iparművészet kategóriájába sorolták – nem volt fontos számon tartani. Az üvegséták lehetővé tették változatos felhasználásának illusztrálását és megfigyelését abban az építészeti kontextusban, ahova tervezték az alkotásokat. A kortárs üvegyűjtemény ezzel szemben annak a hosszú emancipációs folyamatnak az eredményét bizonyítja beszédesen, amelynek során az üveg belépett a képzőművészet területére, annak autonóm kifejező anyagaként.

Tevesz Mária

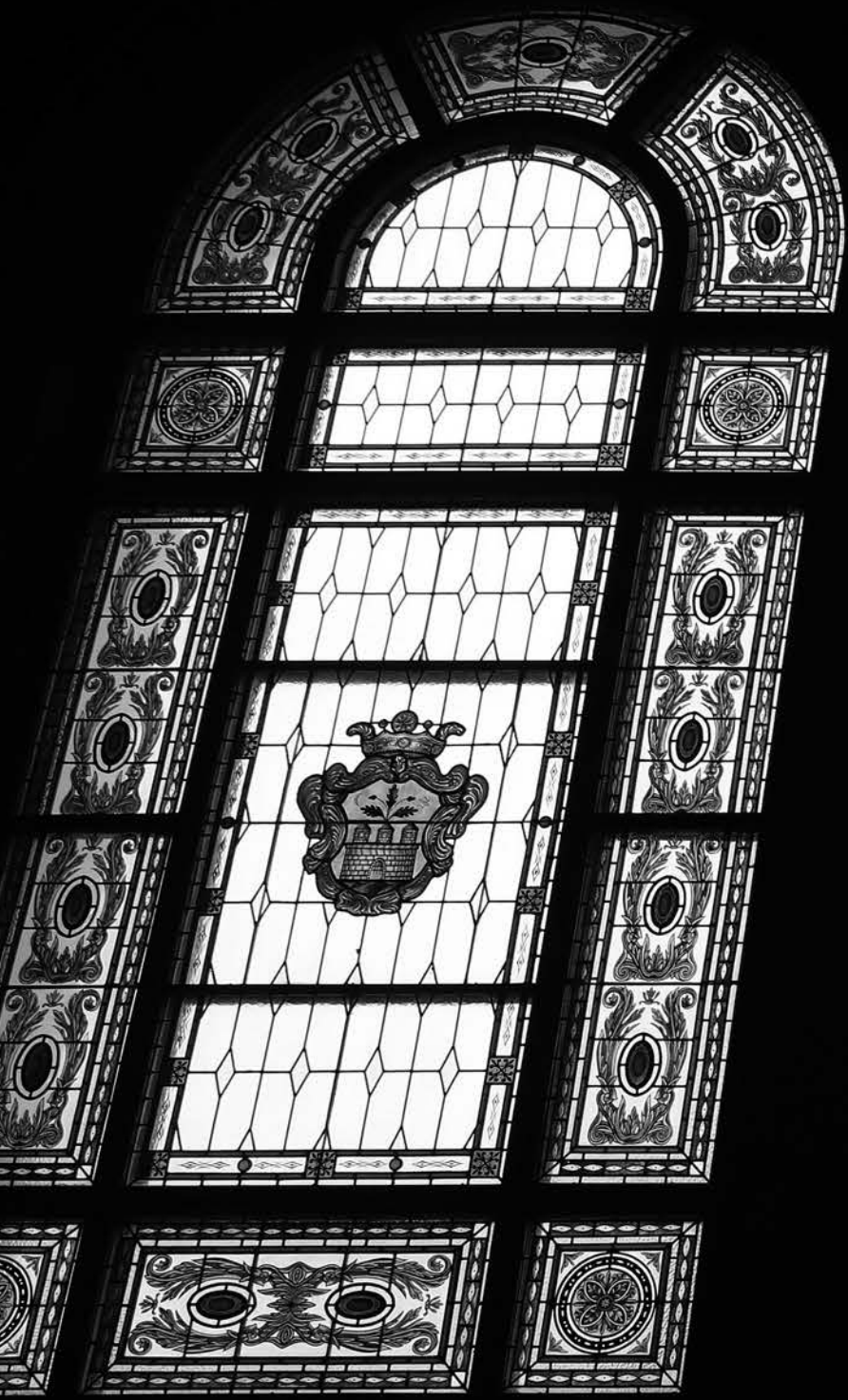
Felhasznált irodalom:

Gopcsa Katalin: *A veszprémi székesegyház üvegtablái*. Karlinszky Balázs–Varga Tibor: *Aedes jubilat – Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére*. Veszprém, Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, 2011. 129–137. old.

A megfestett fény, díszüveges munkák a történelmi Magyarország építészetében 1945-ig (Szűcs Endre et al.), Szentendre, Geobook, 2005.

Róth Miksa: Feltámadt Üdvözítő, Károly-templom

Kedves Samu

Péterfy Gizella: *Kondor Béla*. 2006, festett terrakotta, m: 30 cm, sz: 70 cm. Ltsz.: KGY.2007.67.1.

Séd, 2019. 6. sz., 12. old.

A 20. század második fele sem a festői, sem a szoborportrék virágkora. A fényképezéssel kicsit más a helyzet, mert a különböző társadalmi rétegeket, különböző hírességeket kifejezetten nagy előszeretettel fotózták, de ugye tudjuk, hogy ebben az esetben a kamerának is milyen fontos szerepe van. Kifejezetten más a helyzet Péterfy Gizella (1943–2020) munkásságának esetében, aki festőnek indult, majd életművében majdhogynem akkora szerep jutott a portrészobrászatnak, mint a portréfestészetnek.

Kétféle magyarázat is született erre. Az első magyarázat az alkotóé: unokái, gyermekei ihlették meg először, hogy agyagból megörökítse őket, majd kifésztés után kiégette a felejthetetlen 18 éves Boldizsár és a bimbózó 16 éves Virág izgalmas, különleges portréit, és a többit. Elsősorban szeretteit, családját formázta meg, édesanyját többször is, édesapját és jó barátait is, menyét, Annát, a tanítót, az ácsot, a fényképész és művészeti szakíró barátot – csakis olyasvalakiket, akikhez személyes jó barátság fűzte. Kiállításon ritkán láthattuk ezeket a portrészobrokat, talán csak néhányat a „Vitrin Galéria kirakatában” (ami a későbbi Óvárosi Galéria lett), Veszprémben, a téren és 2008-ban Kenesén. De aki személyes jó kapcsolatban volt Péterfy Gizivel, és voltunk vele így jó néhányan, azokat Kenesén az íves tornácon, ablakpárkányokon

ezek a szeretett lényekről készült színes portrészobrok fogadták, mintegy barátként, családtagként.

Férjének, Kő Pálnak más magyarázata volt arról, hogyan is kezdett szobrokat készíteni Gizi: Kő Pálnak szokásává vált kifésztetni a szobrait, amelyik munkában felesége, Gizi aktívan részt vett, és nemcsak részt vett, de a plasztika készítése is foglalkoztatni kezdte. Így aztán Péterfy egyre nagyobb kedvvel kezdett terrakottából portrékat készíteni, olyanokat, amelyekben nagyon erős lélekalakítás van, és olyan eruptív erővel jelenik meg a karakter, hogy felejthetlenné teszi a portrékat. Hallatlanul izgalmas tud lenni egy azonos, vagy legalábbis hasonló időben ugyanarról a személyről készült fotóportré vagy plasztika.

A tihanyi kolostorépület hosszú folyosóján kezdődött, 1973-ban.

A Kondor-émlékiállítás, Molnár Edit drámai fotójával: merőlegesen valami kis széken vagy sámlin kucorogva ül Kondor, arcát kezébe rejtve, mögötte a folyosó, több méter magas fotórepro zárja le a folyosót, a két, egymással küzdő angyallal. Hátborzongatóan drámai volt a kép: az arcát eltakaró, gondolai közt viaskodó Kondor, és mögötte az angyalok, akikkel hol harcban állt, hol csak figyelte őket.

Ehhez kapcsolódik a veszprémi múzeum gyűjteményének egy izgalmas darabja, az a Péterfy által készített terrakotta portrészobor Kondor Béláról, a homlok-ráncok és színes ragyás bőr kivételével egy nyílt tekintetű, tiszta arc, aki kék szemével rácsodálkozik a világra. Nem a „Valaki

önarcképe” sorozat összeszabdalt, szenvedő vonalai, hanem egy ártatlan, nyílt tekintetű ember portréja: ahogyan a szolnoki művésztelepen, ahol találkoztak, Péterfy előtt megnyílt Kondor érzékeny arca.

Kondor Gross Arnolddal együtt lakott a képzőiskola utolsó évében, és csakúgy, mint a többi barátja, Gross is többnyire Samunak szólította, mint Tandori Dezső, aki emlékkötetének a *Kedves Samu* címet adta. Az ebben a kötetben a szöveg mellett látható Kónya Kálmán-fotók ugyanazt a világra tiszta-nyílt tekintettel tekintő Kondort mutatják, aki vagy dolgozik, vagy „barátját”, a macskát hívogatja. Gross Arnold mondta róla: „Tiszta, gyermeki, becsületes kékszemű diákként ismertem meg őt, én ezt a képet örzöm magamban”. Évtizedekkel később a portrészobrász Péterfy Gizi ugyanezt a tiszta, világra rácsodálkozó arcot hagyta ránk örökül.

Gopcsa Katalin

Helyismeret kávéillattal

A születendő kulturális negyed része a Kálvária-domb / Szent Miklós-szeg és környéke a Laczkó Dezső Múzeum előtti térrel, az Erzsébet ligettel, a Komakút térrel és az újjászülető színházzal. A Zöld város program keretében parkok, pihenők, lépcsők mellett egy kétszintes pavilon is helyet kap a területen, emeletén teraszos kávézóval.

Nem véletlen, hogy a tervek készítői kávézóban gondolkodtak. Reneszanszát éli a kávé, fogyasztása folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. Fél évszázada leggyakrabban otthon vagy a munkahelyeken fogyasztottunk kávékat. A kotyogók ősrobbanás erejű fekete leve helyett ma inkább az aromák, ízek harmóniáját keresve térünk be gyakran kávézóba. Egy nem reprezentatív 2010-es felmérés szerint¹ akik nem otthon kávéznak, azok 84 százaléka társaságban fogyasztja el kávéját. A kávézásnak kapcsolatépítő szerepe van, alkalom találkozásokra, kötetlen beszélgetésre. A KSH adatai szerint 1970-ben 1,6 kg/fő/év, 2018-ra 2,7 kg/fő/év fogyasztással vettük ki részünket a világ kávéfogyasztásából. Nem ellenőrzött adat szerint a 15 év feletti magyar lakosság 70 százaléka kávéfogyasztó. Meglepő, de a világon a legtöbb kávé a skandináv és Benelux államokban isszák. Rajtuk kívül Európában a csehek, szlovákok, szlovének, horvátok és a szerbek is megelőznek bennünket.

Köztudott, hogy a kávé török közvetítéssel jutott el hozzánk a 16. században. Nagy Szulejmán 1535-ben engedélyezte a kávéivást a birodalmában, majd hosszú időre tiltotta. A „fekete leves” még forradalmat is kirobbantott Poroszországban 1785-ben, mert a törvény csak nemeseknek, papoknak és magas rangú tiszteknek engedélyezte a kávé fogyasztását. Azóta persze változott a helyzet, és bárki örömmel kortyolhatja kedvenc nedűjét! Heltai Jenő szerint: „A kávéház jobb modorra, udvariasságra, illedelmességre kényszerítette vendégeit... Nevelte és csiszolta Őket. Újságot adott kezükbe, művelte, oktatta, felvilágosította őket.”

Nézzünk körül városunkban, hol hódolhattak egykor szenvedélyüknek a kávézás kedvelői! Elsősorban férfiakra gondoljunk most, mert hölgyek csak 1910 után látogathatták a kávéházakat.

Fogadók, sörödék, vendéglők, szállodák mellett az 1800-as években megjelentek a kávéházak. Az 1870-es évek táján a nagyarányú városfejlődéssel Veszprémben már 27 vendéglőt, 6 kávéházat és két szállodát tartottak nyilván. „A kávéházak, melyeknek virágkora nagyjából a kiegyezéstől az első világháborúig terjedő évekre tehető, zömében a kis- és középpolgárság szórakozóhelyei voltak. Pompájuk elragadtatta a vendégeket, s némi kárpótlást nyújtott az otthonok gyakran komor egyhangúságáért. A kávések később is megtettek mindent, hogy e keveset fogyasztó réteget viszonylag olcsón és gyorsan kiszolgálják.”²

A kávéházak gyakorta adtak helyet egyleti rendezvényeknek, falaik közt asztaltársaságok alakultak. Itt lehetett friss információkat szerezni a politikai, gazdasági változásokról, az üzleti élet eseményeiről. A teljesség igénye nélkül vessünk egy pillantást néhány patinás veszprémi kávéházra.

Legelsőként az Elite kávéház juthat az eszünkbe. Építtetője a Veszprém Megyei Takarékpénztár Rt., az épületben – nagyjából a Hangvilla melletti park helyén – lakások, üzlethelyiségek és banki irodák is helyet kaptak. Az elegánsan berendezett, kerthelyiséges kávéház 1898-ban nyitott, üzemeltetője, Vég Izidor a városháza épületében működő (Kapuváry-ház) kávézót cserélte le az új helyre. Az „elite” elnevezés későbbi bérlőjétől, Ludasi Mórtól ered, aki 1902 májusában nyitotta újra az üzletet, pompás ünnepséggel, katonazenekarral. Általában Veszprém kedvelt cigányprímásai muzsikáltak a vendégeknek. Fővárosi mintára a bejárat előtt terasz is üzemelt, zöld növényeivel és az esti kivilágítással sokáig kedvelt színpoltja volt a veszprémi belvárosnak. 1908-tól ismét tulajdonost váltott a kávézó: nevéhez méltóan aranyozott faburkolattal, velencei tükrökkel, márványlapos asztalokkal, kártyaszobákkal várta vendégeit. Biliárdasztal és újságolvasási lehetőség is tartozott a szolgáltatásokhoz. Több nagyszerű veszprémi kávé és vendéglős üzemeltette a kávéházat, mindvégig megtartva színvonalát, ám 1947-ben megpecsételődött a sorsa: Szabadság étterem lett, „megszűnik az Elit, a kiváltságosok kávéháza, s megnyílik a Szabadság vendéglő és étterem, mindenki szórakozó és pihenő helye”³. 1950-ben államosították, egyetemi menza, tiszti klub, majd művelődési ház lett belőle, míg 1969-ben – sokak sajnálatára – a patinás épületet lebontották.

Otthon kávéház: az 1793-ban Kapuváry Antal kanonok által építtetett ház nagy hátsó kerttel rendelkezett (ma Szabadság tér 1.). Mikor a város megvásárolta, átalakította városháza céljára, és 1886-ban sor került az első képviselői ülésre, a földszinten egy órasüzlet és Steiner Sámuel kávéháza volt. Nagy élet volt a hatalmas kerthelyiségben is, források szerint még Dankó Pista is muzsikált a vendégeknek. Változó tulajdonosokkal működött a hely, az Otthon kávéház nevet 1907-től viselte 1911-ig, a végleges bezárásig.

...És még egy Otthon kávéház: az Óváros tér 22. szám alatti ház földszintjén étterem és söröde működött, melyet új tulajdonosa, a kaposvári Sanics Ferenc kávé Royal kávéháznak keresztelt. Cigányzene, tambura- és hölgyzenekar szórakoztatta a nagyérdeműt, esetenként budapesti orfeumtársulat is fellépett. Többszöri tulajdonosváltás után 1934-től ismét az eredeti bérlő, Sanics Ferenc üzemeltette a helyet: immár Otthon kávéház néven. A háború után sokáig garázsként szolgált a földszinti helyiség, később volt benne italbolt és menza is. Így ért véget az előkelő Royal kávéház története.³

Cigányzenés kávéház volt a Kossuth Lajos u. 29. sz. alatti Pannónia. A húszas években Plenitsek Vilmos, a harmincas években Ivanits József vezetése alatt állt. A vendégek, ha akartak, szombatonként hajnali négyig szórakozhattak.⁴

Az érdeklődés csökkenése 1918 után a veszprémi kávéiparban is jelentkezett, mivel a századfordulón regisztrált hat kávéházzal szemben 1924-ben például már csak hármat működtettek a megyeszékhelyen.² A II. világháború közeledtével sok szomorú sors rajzolódik ki gettóba zárt, deportált, önként a halálba menekülő zsidó családokról, akik hosszú éveken keresztül meghatározó alakjai voltak Veszprém vendéglátásának...

Zárjuk a sort egy háború utáni történettel. A Kossuth u. 21. sz. épület az 1893-as nagy tűzvész után épült kétszintes polgári ház volt, földszintjén üzlethelyiségekkel. A II. világháború után az épületet államosították. Emeletén különféle hivatalok kaptak helyet, földszintjén az „Órangyal”-hoz címzett gyógyszertár, valamint 1954. április 4-től a Balaton cukrászda és eszpresszó. Hangulatos kerthelyisége a mai 1. sz. Posta helyén volt, táncparkettel, lugasokkal, futórózsákkal dúsan beültetve. Bizonyára sok veszprémi őrzi kedves emlékként a hajdani cukrászdát.⁴

Pár mondat erejéig kapjon itt említést néhány szálló és más vendéglátóhely, például a Magyar Király, a Korona, a Hungária. Patinás, nívós, többnyire helyi vendéglátó-dinasztiák által működtetett helyek voltak, melyekben az étterem és söröző mellett kávéház is működött. A Korona szálloda és vendéglő, a Petőfi korában „Stingli” néven ismert vendégfogadó utóda a régi Megyeház u. 2. számú épületben a legelőkelőbb vendéglátóipari együttesként üzemelt. A temetőhegyen álló nagy múltú vendéglő – 1905-től Lohonyay-féle – nem volt kávéház ugyan, de berendezéséhez biliárdasztal, pipatórium, könyvszekrény és nád újságtartók is tartoztak.

Könyvek, tanulmányok s az emlékezet őrzi a régi veszprémi kávéházakat. A kávékedvelők napjainkban is számos kellemes helyen hódolhatnak szenvedélyüknek, képzett baristák várják az inyeneket, hódítanak a „szimpla” és a „dupla” kései utódaik.

Mire a veszprémiek birtokba veszik a Szent Miklós-szeg megannyi új funkciójú terét, Erzsébet királyné szobra kissé odébb költözik, de marad a róla elnevezett liget területén. Az egykori királyné állítólag napi 6–7 csésze kávé is elfogyasztott, így szoboralakja biztosan örömmel veszi az új kávéház közelségét...

Farkasné Molnár Csilla

Források:

1. A McCafé és a Vatera felmérése 2010-ből, 3800 adatközlővel
2. V. Fodor Zsuzsanna: „Isten áldja a tiszt magyar ipart – Iparosélet Veszprémben a két világháború között / Vendéglősök és kávések. Veszprémi Múzeumi Értesítő, 1989
3. Molnár Jánosné: *Mesélő házak*, 2019
4. Hoga György: *Cigányprímások és szórakozóhelyek Veszprémben. Veszprém Városi Füzetek* 8. 2004

Sétány (és liget)

A sétány tulajdonképpen az Alsóvárosi temető és a Pannon Egyetem (helyét korábban a Külső-Püspökkert foglalta el) közötti keskeny, keleti irányból, a temető felől nyugatra, az egyetem felé lejtő, jelentős szintkülönbségű, fásított terület. Alatta halad a város egyik legjelentősebb (burkolt) vízfolyása, az Ördögárok. Noha már a 19. században is létezett, divatos sétaúttá az 1920-as, 1930-as években vált. Eredeti növényzetét – melyből mára hírmondó sem akad – minden bizonnyal a vízfolyás mentén megtelepedett fák, cserjék alkották. Az 1800-as évek végén megindult zöldterületi rendezés a 20. század elején teljesedett ki. Ebből az időből származnak a – jelenleg aszfaltozott – utat kísérő, öreg sorfák (korai juhar – *Acer platanoides* L., hegyi juhar – *A. pseudoplatanus* L.), a játszótér sorfái (közönséges vadgesztenye – *Aesculus hippocastanum* L.), a rézsún élő fenyők (feketefenyő – *Pinus nigra* Arn.) vagy a néhány éve/évtizede még itt élő egyéb fajok (fehérahác – *Robinia pseudoacacia* L., mezei szil – *Ulmus minor* Mill.).

A sétány, amellet, hogy Veszprém egyik legkedveltebb része, az elmúlt 50 évben talán a város legérzékenyebb zöldterülete is. Igaz, történtek fakivágások, pótlások, útburkolat- és szegélyjavítások, játszótéri beavatkozás, utcabútorcserék, de mindezek az általános képen nem változtattak. Az egyetlen jelentősebbnek tekinthető képfarmálás a sétány közepe táján, a játszótértől délre, az idős fekete fenyők (*Pinus nigra* Arn.) előterében végzett közönséges tiszafa (*Taxus baccata* L.) és ráncoslevelű bangita (*Viburnum rhytidophyllum* Hemsl.) telepítése.

Tekintsük „a sétány” kezdetének a Csermák Antal Zeneiskola és a Kálvária közötti, illetve a Zala György Erzsébet királyné mellszobra (1901/1989/1991) mögötti teresedést, valamint a Laczkó Dezső Múzeum előtti gépkocsiparkolót.

A 2019–2020 telén kettészakadt hegyi juhar – *Acer pseudoplatanus*. Fotó: Auer Henrik

Néhány éve/évtizede itt százéves életkort is megközelítő vagy meghaladó, részben sérült, kioldvasodott, pusztuló, törés-, kidőlés-, illetve balesetveszélyes fák (közönséges vadgesztenye – *Aesculus hippocastanum* L., hegyi juhar – *Acer pseudoplatanus* L./ez utóbbi 2019–2020 telén szakadt ketté!/, kanadai nyár – *Populus x canadensis*, a kálvária tövében japánakác – *Sophora japonica* L., sőt – a múzeum előtt – császárfű – *Paulownia tomentosa* (Thunb) Steud /az 1 métert meghaladó törzsátmérőjű fa az 1970-es évek végén pusztult el/) álltak. Az 1990-es évek viharai a múzeum közeli fehér vadgesztenyéket – *Aesculus hippocastanum* L. és az Erzsébet-szoborhoz közeli japánakácokat – *Sophora japonica* L. tizedelték meg. A parkolóban most is több fa baleset-, illetve életveszélyes. Időközben természetesen történtek balesetveszélyt elhárító fakivágások – elsősorban a Bakonyi Háztól délre lévő játszótéren, illetve annak közelében, valamint a gépkocsiparkolóban.

Utóbbi helyen a vadgesztenyék helyére – bár már az 1990-es években is számottevő volt a vadgesztenye-aknázómoly (*Cameraria ohridella*) károsítása – városképi hivatkozással ismét vadgesztenyék – *Aesculus hippocastanum* L. kerültek. A játszótérnél e fák kocsányos tölgy – *Quercus robur* L. váltotta fel. A kipusztult, kivágott juharok – *Acer spp.* – pótlása mezei juharral – *Acer campestre* L. – történt.

A korábban keletkezett „foghíjak” pótlása során 1–1 új faj is került az állományba. Így a gépkocsiparkolóban 3–3 db görög és kilikiai jegenyefenyő – *Abies cephalonica* és *Abies cilicica*, a sétány elején, a Bakonyi Házzal szemben 2 db görög tölgy – *Quercus graeca* Kotschy, az út mellett 3 db kolorádói jegenyefenyő – *Abies concolor* (Gordon) Lindley ex Hildebrand, a rézsú különböző részein 1-1 db kaukázusi jegenyefenyő – *Abies nordmanniana* (Steven) Spach, és simafenyő – *Pinus strobus* L., néhány oregoni hamisciprus – *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. – és hemlockfenyő – *Tsuga canadensis* (L.) Carrière, valamint madárberkenye – *Sorbus aucuparia* L. Többségük számára a szegényes talaj- és vízviszonyok, továbbá a beárnyékoltság kedvezőtlennek bizonyultak.

Részben a természetes elöregedések, részben a rézsúban és az egyetem kerítése mentén végzett földkabel- és csatornamunkálatok során lényegesen megritkult a korábban sűrű cserjeállomány is. A bolygatások nyomán a gyepfelület sem mindig regenerálódott.

A sétány mai képe közlekedési terepként s talán még játszóhelyként is elfogadható ugyan, de pihenőhelyként szegényes. A fasorok foghíjasok, fajban/fajtában is, korban is bántóan egyenetlenek, egyes fák balesetveszélyesek. Sok a felesleges, közműekre/közművekbe, útszegélyekbe, kerítésbe nőtt magonc, elöregedett, szemet bántóan hiányos a cserjeállomány, kopott, gyomos a fűfelület. Nem javít a képen a Bakonyi Háztól délre található, elhagyott közműépület sem.

Ami a terület használatát illeti: a felső, temető menti út környéke szinte riasztó, takarítása a fenntartóra szinte megoldhatatlan feladatot ró: a naponta elhagyott/elszórt/eldobált hulladék mennyisége hatalmas, s a szemét veszélyessége sem elhanyagolható. E probléma kezelése/megoldása csak előregondolással, egységesség akarattal oldható meg.

Kissé más, de nem problémátlan a délebbre elhelyezkedő Erzsébet liget helyzete/állapota sem. Itt az elöregedett, balesetveszélyessé vált vadgesztenye – *Aesculus hippocastanum* L. (iker)fasorok cseréje az 1980-as években megtörtént. Akkor az egész város közvéleményét megmozgató esemény pusztán anynyi változtatást tett lehetővé, hogy a visszatelepítendő fák faja a vadgesztenye – *Aesculus hippocastanum* L. helyett – a hosszú távon is veszélytelenebb ezüsthárs – *Tilia tomentosa* Moench – legyen. A fasorok egymástól való távolsága adott volt, a régi fák tőtávolságától pedig nem lehetett eltérni (ez utóbbit ma már megkérdőjelezem). A fasorok fái idestova 40 évesek, a szomszédos ingatlanokra ható árnyékolásuk elkerülhetetlen. Egymás fejlődését akadályozó hatásuk folyamatos ágszáradásban, felkopaszodásban nyilvánul meg. Befelé, a szabad tér felé terjeszkedve a középütt élő fák fejlődését is akadályozzák (lásd: Veszprém egyetlen dűsvirágú vagy kaukázusi tölgye – *Quercus macranthera* Fisch. & C.A.Mey. ex Hohen).

Belerondít a fasorok egységes képébe, kezelésébe, hogy a nyugati oldalon, a Füredi utcai ingatlanok garázsépítéseihez utólag megadott építési engedélyek nyomán a külső fasor követhetetlenül egyenetlenné vált.

A terület, „a Liget” ma egyetlen előnye „a sétány”-nyal szemben a lakosság napi, folyamatos – valamilyen rendet, tisztaságot biztosító – jelenléte.

Strenner József

Ördög és pokol

Alvilági földrajzi nevek a Bakony-vidék turistatérképén

A veszprémi egykori Püspökkertet metszette észak-déli irányban a valaha aszövölgyként működő, vízelvező Ördögárok. A földtani képződményekben gazdag, változatos tájainkon, a Bakony–Balaton Geopark területén barangolva – miközben a térképet böngésszük – ezen túl is jó néhány különös földrajzi névvel találkozunk.

E furcsa neveket a helybeli lakosok adhatták, valószínűleg már évszázadokkal ezelőtt. A Bakonyerdőben élő emberek mindig is félelemmel vegyes, misztikus tisztelettel tekintettek a föld alá vezető sötét helyekre, a barlangokra, sziklahasadékokra. Ráadásul ezek többnyire mély, függőleges falakkal határolt, szűk szurdokok oldalában találhatóak. A feketén tátongó, hideget árasztó, nyirkos kőszájak láttán nem csoda, hogy a középkori ember a – templomokban emlegetett – föld mélyén tanyázó ördög lakóhelyére gondolt.

Közülük legismertebb a ma már kedvelt kirándulóhellyé vált Ördög-árok Bakonyoszip és Dudar határán. A látványos szurdokvölgyben közel félszáz barlang rejtőzik. Az Ördög-gát leomlott, óriási kőhalmaza fölött meredek ösvény vezet a Sűrű-hegyi Ördög-lik tágas nyílásához. A barlang labirintusos folyosói karsztvizek keveredésével kioldott gömbfülkékből állnak. Némelyik termék falát nemcsak ősi egyszéjtűek mészvázai díszítik, hanem a geológusok számára is izgalmas, különleges kőzettípusok láthatók benne.

Egy másik közeli szurdok – Bakony-szentlászló és Vinye között – az Ördög-rét hangulatos erdei pihenőhelyére vezet. Onnan hosszabb túrával juthatunk el a Kőrös-hegyi Ördög-lik függőleges bejáratú aknabarlangjához. Ebbe csak képzett vezetővel tanácsos leereszkedni, mert 10 méter mélyen egy kötőmbökből, törmelékből képződött álfének rekeszti el az alatta folytatódó, életveszélyes aknajáratot.

Célszerűbb más tájak kis barlangjait felkeresni. A Padragi Pokol-lik lefelé nyúló termét már a római korban is látogatták. Bizonyíték rá az alján heverő kövek közt talált számos cseréptöredék, valamint az állati és emberi csontmaradványok. Utóbbiak alapján akár kultikus hely is lehetett. Tőle délre egy földút visz a Taliándörögdi Pokol-lik sziklameredélyéhez. A lapos ívű bejárat mögött keskeny hasadék mutatja, hogy a barlang egy törésvonal mentén alakult ki, dolomtközetben. A természetes lejtőpusztulás miatt az üreg feletti kőzet elvékonyodott, a mennyezet beszakadt, így most egy apró nyíláson látszik az égbolt.

Hasonló méretű és képződésű a Szentantalfai Pokol-lik a Hangyás-tető lábánál. A kis sziklakibívás tömbjei közt egy néhány méteres üregbe lehet beereszkedni. Falain üstszerű oldásnyomok mutatkoznak, jelezvén, hogy egykor itt karsztvíz tört fel a mélyből.

Kőzetanyag szempontjából a Kapolcsi Pokol-lik némileg kilóg a sorból. A vulkáni eredetű Bondoró nagyon meredek

oldalán, bazaltban képződött a satorszerű barlang. Háromszöges keresztmetszete azt valószínűsíti, hogy a lejtőn egy csuszamlással elmozdult óriási kőzettömb támaszkodik a helyben maradt kőzettömeghez. A fekete, rücskös falú barlang érdekessége, hogy a viszonylag tágas terem végében egy időszakos tavacska vize csillog.

Hegyesd közelében egy nagyobb tavat is érdemes megkeresni. Szántóföldi környezetben, bokros erdősávval körbevéve helyezkedik el a Pokol-tó. A természetes terepmélyedésben régebben pár méteres vízállás volt jellemző, de az utóbbi évek csapadékhiánya miatt időszakossá vált a vízborítás. A kiszáradó, iszapos mederben viszont látványos zsombékok sás-kupacai sorakoznak.

A címben említett földrajzi nevek másik csoportját olyan természeti képződmények alkotják, melyek szokatlan formáját – a néphit alapján – csakis az ördög hozhatta létre. Ezekhez néhol különféle mondák is kapcsolódnak. A Keszthelyi-hegység Vár-völgy fölötti részén találjuk az Ördögekővek jókora törmelékhalmozatát. Az erdő sűrűjében egy 50 méter kiterjedésű és több méter vastagságú, durva bazaltdarabokból álló kötőmbökből fekszik. Ez akár fagyaprózódással létrejött kőmező is lehetne, de – a régészeti kutatások szerint – egy ottani földvár bejáratát védhette a kőszánc. A szomszédos hegytetőn ugyanis a Dunántúl legnagyobb méretű késő bronzkori települése húzódott. A népi hiedelem viszont úgy tartja, hogy valaha az ördög szállította onnan a köveket egy hatalmas szekéren, de az összeroskadt az irdatlan súly alatt. A széttört szekérről szanaszét szóródott bazaltdarabokat az ördög aztán mérgében otthagya.

Talán ehhez a mondához köthető a közeli Sarvaly-erdőben álló Ördögigafa. A 30 méternél is magasabb, terebélyes koronájú, 200 éves bükkfa vaskos dereka messziről egységesnek látszik. Melléje érve azonban meglepődve tapasztaljuk, hogy egy méternyi magas és néhány arasz szélességű, ovális nyílás van benne, melyen átnyúlhatunk a fa másik oldalára. Ez a forma úgy alakult ki, hogy egyetlen töről három különálló törzs kezdett növekedni, majd – miközben vastagodtak – közülük kettő összeért és egymáshoz forrt. A jókora méretű, különös alakzat mi más, mint az ördög nyakába akasztott igafa lehetett – a nép vélekedése szerint.

A veszprémi, beszédes nevű Tekeres-völgy talpán álló Ördögrágtakő szintén megmozgatta a régiek képzeletét. E vaskos kötornyot enyhén dőlt, vastagpados dolomitrétegek építik fel, és számtalan

Ördögszántás (karrmező), azaz szénsavas víz által oldott mészkőfelszín Dörgicse mellett

Ördögigafa – összenőtt bükkfatörzsek a Sarvaly-erdőben (Sümeg)

Bazalt alkotja a Kapolcsi Pokol-lik bezáró kőzetét

Dolomitban képződött a Taliándörögdi Pokol-lik

Eocén kori mészkőben alakult ki az Ördög-árok

A Dudar határában húzódó Ördög-árkot régi sziklaomlások tették félelmetessé

Ördögrágtá-kő, Tekerés-völgy

tektonikus törésvonal is átmetszi. A szokatlan formájú sziklaképződmény oldalát horpadások, néhány deciméteres ferde lyukak, kisebb üregek és aláhajló ereszek tarkítják. A környékbeli emberek gondolatvilágában e furaképződményeket kizárólag a pokolbéli fajzat tudta csak kiharapdálni a kemény kőzetből – innen származhat az érdekes földrajzi név.

A valóságban azonban a torony sajtós formakincsét különféle természeti folyamatok hozták létre. A kőzetben látható lyukak és üstök hajdani forrásjáratok maradványai. A szikla melletti patakmederben ma is víz fakad. A földtörténeti múltban – amikor a völgy még nem vágódott ilyen mélyre – ezen a helyen karsztvíz tört föl, ami üregeket oldott a dolomitba.

Az ereszek, bemélyedések pedig a fagyaprózódás munkájának nyomai. A hajszálvékony kőzetrésekbe szivárgó víz telente rendszeresen megfagy, és a jég kristályosodási térfogat-növekedése idővel szétrepedeztetti a dolomit eredetileg is gyengébben cementált részeit.

Futó János

Termésköveink

Miocén II. A Kárpát-medence legnagyobb tava: a Pannon-tó

A miocén kor közepéig a Középső-Paratethys-tenger és annak képződményei határozták meg a Kárpát-medence, így Magyarország ösföldrajzi viszonyait is.

Séd, 2019. 6. sz., 14. old.

A késő miocén kor 11,6 millió évvel ezelőtt kezdődött, és 5,3 millió évvel ezelőtt ért véget. A Pannon-tó története szempontjából viszont korábbra kell visszamennünk, hiszen a Kárpát-medencét (más néven Pannon-medence) formáló tektonikai események (pl. kéregmozgások és ehhez kapcsolódó vulkáni kitörések) már a középső miocénban elkezdődtek. Akkor indult el Kárpát-medencét körbevevő hegyek kiemelkedésének és a medenceterületek süllyedésének folyamata, majd a Földközi-tenger vizének beáramlása a medencébe. 11,6 millió évvel

Az első fázisban az elzártág és a klíma alakulásának köszönhetően visszafogottan indul a tó kiterjedése, de 9–8 millió évvel ezelőttre már majdnem kitöltötte az egész Kárpát-medencét. Ezt követően a folyamatos folyóvízi feltöltésnek köszönhetően a tó területe csökkent, és a miocén végére a mai Magyarország területéről szinte teljesen visszahúzódott. A medence déli részéből a pliocén kor (5,3–2,6 millió év) során tűnt el. A kutatók azt igazolták, hogy a Pannon-tó több tulajdonságában is (például sótartalom, mélység, endemikus élővilág) a mai Kaszpi-tóhoz hasonlíthatott a legjobban.

„Kártyás” homokkő

A Keszthelyi-hegység Ny-i előterében fejtik a pannóniai korú lemezes vagy „kártyás” homokkővet. Ez a képződmény az Újfalui Formáció egyik speciális homokos kifejlődése, amely partközeli, de jól átmozgatott vízben képződött. Erre utalnak a kőzetbe zárt kagylók, mint pl. a *Congeria unguilacaprae* jelenléte. A homokos üledéket később karbonáttal telített oldat járta át, és ettől lett olyan kemény a kőzet.

A vékonyréteges, néhány cm vastag lemezekből álló, szürke, csillámos, szemcsés kőzet falazókőnek nem alkalmas, viszont

Séd, 2020. 1. sz., 3. old.

Séd, 2020. 5. sz., 37. old.

ezelőtt aztán a medence összeköttetése megszűnt a Földközi-tengerrel és a Fekete-tengerrel, és az így létrejövő zárt medencében hatalmas – eredeti tengeri sótartalmából sokat elvesztő – víztömeg csapdázódott.

Ezzel vette kezdetét a világ egyik legnagyobb és egyik leghosszabb életű tavának, a Pannon-tónak a sajátos és egyedi fejlődéstörténete. Két jól elkülönülő szakasz ismerhető fel a tó életében.

A Bakony és a Balaton-felvidék helyzete a Pannon-tó idején

A Pannon-tó több mint 150 éves kutatása során több ösföldrajzi rekonstrukció is készült a tó fejlődésére vonatkozóan. A szedimentológiai és az őslénytani kutatások alapján Veszprém környéke és a Balaton-felvidék már 10–8 millió évvel ezelőtt sekély – néhány méteres – vízzel borított terület volt, ahol sekélytavi, partközeli és delta üledékképződés folyt. Ilyen környezetekben rakódtak le a Balatont határoló magaspartok agyagos-homokos üledékei is. A későbbi szárazföldi körülmények között az addig lerakódott tavi üledékek a víz és szél romboló hatása miatt sok helyről részlegesen vagy teljesen eltűntek. A tavi üledék lepusztulása bonyolítja a Bakony kiemelkedési idejének meghatározását.

„Kártyás” homokkővel díszített családi ház bejárata egy veszprémi utcában

kerítések, lábazatok, kültéri lépcsők, utak burkolásához ma is használják. A nagyobb, egybefüggő tömbökből szobrokat (például feszületeket: Vigántpetend, Zalaszántó) faragtak. Ezt a homokkövet már a rómaiak is előszeretettel alkalmazták az épületeikben (a hévízi 2. századi római villa fala is ebből készült).

Veszprémben kerítések burkolására és családi házak falainak díszítésére használják a kiváló fagyálló tulajdonsággal rendelkező és kopásálló homokkövet.

„Kártyás” homokkővel burkolt kerítés egy veszprémi utcában

Pannon-tó vs. Balaton

Sokan úgy tudják, hogy a Balaton az egykori „Pannon-tenger” maradványa. Ez hibás elképzelés! A Balaton egy édesvízi állóvíz, amelynek kora nem lehet idősebb 15 ezer évnél, vagyis legkorábban a késő pleisztocén végén alakulhatott ki. És mit értünk „Pannon-tenger” vagy „Pannon-beltenger” alatt? Hát ilyen nincs. A késő miocén Pannon-tó víztömegének sótartalma a legerősebb becslések szerint is csökkent sósvízi, más néven brakkvízi lehetett, nem tengeri. A tó pliocénben bekövetkezett teljes feltöltődése és a Balaton kialakulása között pedig több millió év telt el, közvetlen kapcsolatuk ezért teljességgel kizárt.

Magaspartok

Egy mára már kihalt folyamikagyló-féle (*Unio atavus*) kőbele Mindszentkálláról

A Pannon-tó egyik már kihalt kagylójának (*Lymnocardium variocostatum*) kőbele a kártyás homokkő rétegtani szintjéből Keszthelyről

A Pannon-tó kihalt kagylófaja, a balatoni kecskeköröm (*Congeria unguilacrae*) Dobáról

A Balatont magaspartok veszik körül, ilyen például a tihanyi Fehérpart vagy a balatonkenesei, balatonakarattyai, fonyódi falak. Ezeket gyakran löszfalaknak hívják, pedig nem azok. A magaspartok kivétel nélkül az egykori Pannon-tó homokos-agyagos üledékeiből épülnek fel, és csak a felső 0,5–2 méterük van löszből. Ez miért is fontos? Azért, mert a lösz a jégkorszak egyik tipikus üledéke, és a kora a Balaton körül néhány tízezer éves. Erre a benne található ősmaradványok adnak bizonyítékot. Az alatta látható, több 10 méter vastagságú homok-agyag-aleurit rétegsorok viszont a jelenlegi tudásunk szerint legalább 8 millió évesek. Korukat az őslénytani adatok és radiometrikus kormérések bizonyítják. Technikai értelemben is fontos a két üledéket megkülönböztetni. A lösz, amelyet nagyobb vastagságban például Csapok előtt, a Koppas-heggyel szemben vagy a Dörgicsén található temető mögött láthatunk, függőlegesen akár 90 százalékban is vezetheti a csapadékvizet. Ebből az következik, hogy ezek a képződmények függőlegesen válnak el, ahogy azt például a Duna mezőföldi partjainál is tapasztaljuk. A pannon-tavi üledékeknél azonban más a helyzet. A homokosabb rétegek gyorsan elvezetik a csapadékvizet, de ahogy egy vízlassító közeghez ér (agyag, aleurit), a két réteg határán kiutat kezd keresni a víz, ami csuszamlásokat idéz elő, ahogy azt Balatonakarattynál vagy Fonyódon láthatjuk. Azért is fontos a kőzetek pontos meghatározása, mert nem mindegy, hogy milyen védekezési protokollt alkalmaznak a szakemberek a mozgások megakadályozására, a károk megelőzésére.

A Pannon-tó leghíresebb ősmaradványa: a „balatoni kecskeköröm”

A Pannon-tónak rendkívül gazdag és egyedi volt mind a gerinces, mind pedig a puhatestű-élővilága. Az egyediségét az is jelzi, hogy több száz olyan ősmaradványt írtak

le, amely kizárólag a Pannon-tó üledékeiben található meg. Ha megkérdeznénk az utca emberét, vajon ismer-e a Pannon-tóból ősmaradványt, biztosan „nem” lenne a válasza, de ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy hallott-e a balatoni kecskekörömről, amit egyébként a kisbaconi Benedek Elek is megörökített, akkor a legtöbben helyeselnének. Aki kíváncsi a mesére, nagyon hamar megtalálja az interneten. A „kecskeköröm” a Pannon-tó egyik nagyméretű kagylója volt. A bújtörédei bemosódtak a Balaton iszapjába, ahol addig-addig koptatódtak, mígnem egy kecske körmére kezdtek hasonlítani.

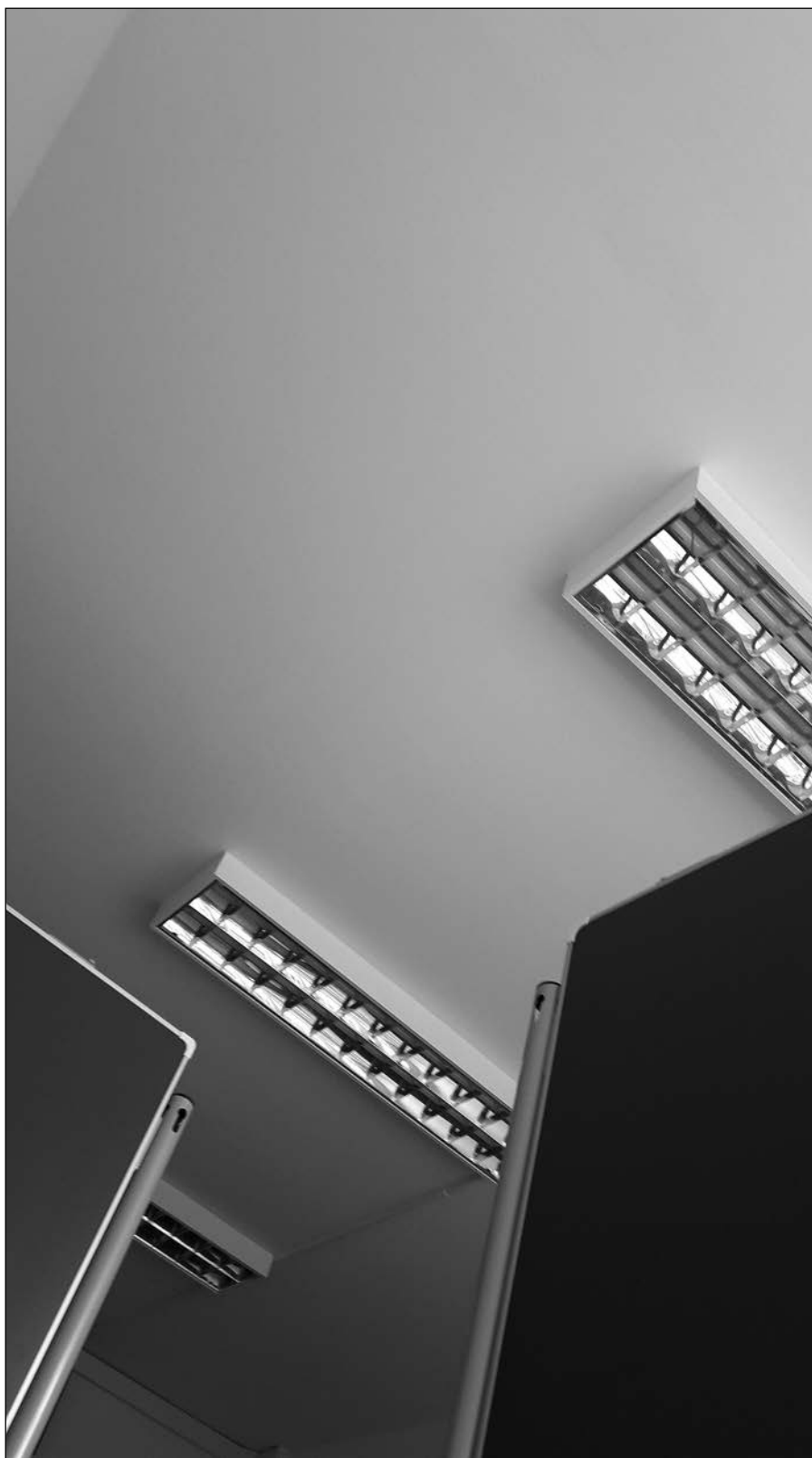
Katona Lajos

Ajánlott irodalom:

- Benedek Elek: *A kecskekörömök. Magyar mese- és mondavilág III:* 467. Téka Könyvkiadó–Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1989.
- Budai T., Császár G., Csillag G., Dudko A., Koloszar L., Majoros Gy.: *A Balaton-felvidék földtana.* 1999, Magyarórázsa a Balaton-felvidék földtani térképéhez, 1: 50 000.
- Katona Lajos (szerk.): *A Pannon-tó öröksége.* Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 2015.
- Magyar Imre: *A Pannon-medence ősföldrajza és környezeti viszonyai a késő miocénben.* Geolitera, SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszékcsoport, Szeged, 2010. 140 p.
- Szántó András: *A kitermelt ásványi nyersanyag mennyiség meghatározásának kérdései egyes előfordulásoknál.* <http://banyaszat.blogspot.com/p/eloadasom-az-50-jubileumi-banyamero.html>
- Tegzes Mária: *Paleopuzzle.* <https://www.eletestudomany.hu/paleopuzzle>, 2018.
- Vajda Szabolcs: *Hagyományos építőkövek a települési tájban a Dunántúli-középhegység példáján.* Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola, 2013.

Fotók: készítette Katona Lajos Tamás, a példányok az MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma, valamint a Magyar Természettudományi Múzeum gyűjteményében találhatók.

Kovács Endre: Az utolsó fényképek egyike. 2020. június 9. (Krassói Karola tulajdona)